

ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι.ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ

ΜΕΛΕΤΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ: ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

A. ΓΕΝΙΚΑ

I. Ο ναός έχει ανεγερθεί τον ΙΒ΄ αιώνα στην ανατολική πλευρά του βράχου, πάνω από τον γκρεμό που περιβάλλει την Πάνω Πόλη της Μονεμβασίας. (εικ. 1) Η ανέγερση του μνημείου έχει συνδεθεί στην τοπική παράδοση με τον αυτοκράτορα Ανδρόνικο Β΄ Παλαιολόγο και αυτό οδήγησε πολλούς ερευνητές να χρονολογήσουν το μνημείο στον ΙΓ΄ αιώνα. Όλα όμως τα στοιχεία συνηγορούν στη χρονολόγησή του στα μέσα του ΙΒ΄ αιώνα και αυτό επιβεβαιώθηκε με την ταύτιση του ναού με τον ναό της Οδηγήτριας που βρισκόταν «εις τον γουλάν» της Μονεμβασίας και σύμφωνα με ένα Βραχύ Χρονικό χτίστηκε το 1150.

Με την κατάκτηση το 1540 από τους Τούρκους ο ναός έγινε τζαμί, στη Β΄ Ενετοκρατία έγινε και πάλι ναός και στη Β΄ Τουρκοκρατία τζαμί και πάλι. Με την απελευθέρωση της Μονεμβασίας το 1821 ο ναός καθιερώθηκε ως Αγία Σοφία, επειδή η παλαιότερη αφιέρωση στη Θεοτόκο Οδηγήτρια είχε ξεχαστεί.¹ Από τις πηγές αλλά και τα υπολείμματα κτισμάτων που διακρίνονται γύρω δεν προκύπτει αν ο ναός ήταν καθολικό μονής, ενώ δεν φαίνεται να υπήρξε ενοριακός. Είναι πιθανόν η ανέγερσή του αμέσως μετά την επιτυχή απώθηση των Νορμανδών από τους Μονεμβασιώτες το 1148, να σχετίζεται με αυτό το σημαντικό γεγονός.²

II. Το μνημείο, του οποίου σώζεται περιγραφή-αναφορά του 1706 προς τις Αρχές της Βενετίας από τον Έλληνα πρωτομάστορα, έχει αποτυπωθεί και μελετηθεί αρκετές φορές.³ Στα τέλη του ΙΘ΄ αιώνα αποτυπώθηκε από τους αρχιτέκτονες Schultz και Barnsley της Βρετανικής Σχολής Αθηνών, χωρίς να δημοσιευτούν τα σχέδιά τους ως τις μέρες μας.⁴ Ο αρχιτέκτων L. Chesnay που συνόδευε την γαλλική αποστολή υπό τον Gabriel Millet την ίδια περίπου εποχή, δημοσίευσε δύο σχέδια.⁵ Το 1905-6 ο R. Traquair δημοσίευσε κάτοψη και τομή του ναού.⁶ Το 1958 έγινε αποτύπωση από τις σπουδάστριες της Αρχιτεκτονικής Ε. Ξαναλάτου και Α. Κούλογλου.⁷ Ο Ευστάθιος Στίκας ασχολήθηκε με το μνημείο την ίδια εποχή κατά τη διάρκεια αναστηλωτικών εργασιών από την Αρχαιολογική Εταιρεία.⁸ Επί πλέον έχουν γίνει και άλλες σπουδαστικές αποτυπώσεις που δεν έχουν δημοσιευτεί.

III. Οι μετρήσεις για την αποτύπωση του μνημείου είναι εξαιρετικά πολύπλοκες και αυτό οφείλεται σε διάφορους λόγους: Υπάρχει δυσκολία συσχετισμού του εσωτερικού με τον εξωτερικό χώρο του μνημείου. Τα ύψη είναι μεγάλα και το κτίσμα

¹ Κατά την Α΄ Ενετοκρατία αναφέρεται ως Madonna ή Nostra Donna del Castello και στη Β΄ Ενετοκρατία ως Madonna del Carmine.

² Βλ. Χ. Α. Καλλιγά, Μονεμβασία. Μια βυζαντινή πόλη κράτος, Αθήνα, 2010, σελ. 57-59, 226-234 με τις σχετικές πηγές και τη βιβλιογραφία.

³ Χ. Καλλιγά, «Ευαγή Ιδρύματα και λατινικοί ναοί στη Μονεμβασία γύρω στο 1700», *ΡΟΔΩΝΙΑ. Τιμή στον Μ. Ι. Μανούσκα*, τ. Ι, Ρέθυμνο 1994, έγγραφο II, σελ. 189.

⁴ Δημοσιεύτηκαν πρώτη φορά στο Η. Α. Kalligas, *Monemvasia. A Byzantine City State*, Λονδίνο και Νέα Υόρκη 2010, σελ. 121-124, όπως και στην ελληνική μετάφραση του ίδιου, βλ. σημ. 1, σελ. 230-233.

⁵ G. Millet, *L' École Grecque dans l'Architecture Byzantine*, Παρίσι 1916, σελ. 113, σχ. 59-60.

⁶ R. Traquair, «Laconia I. The Medieval Fortresses» *BSA* 12, 1905-1906), σελ. 273, πίνακας VI.

⁷ Τα σχέδια δημοσιεύτηκαν το 1974: Ε. Ξαναλάτου-Δεργκάλιν – Α. Κούλογλου-Περβολαράκη, *Μονεμβασία*, Αθήνα 1974, σελ. 12-13.

⁸ Ε. Στίκας, «Ο ναός της Αγίας Σοφίας επί του Κάστρου της Μονεμβασίας» *Λακωνικά Σπουδαί* 8, 1986, σελ. 361-376.

βρίσκεται ακριβώς πάνω από τον γκρεμό. Λόγω της συνεχούς χρήσης ο ναός έχει δεχθεί πολύ μεγάλο αριθμό και διαφόρων ειδών επεμβάσεις και διάφοροι άλλοι λόγοι. Εξαιτίας των δυσκολιών τα δημοσιευμένα σχέδια εμφανίζουν αποκλίσεις μεταξύ τους, όπως και κάποιες παρανοήσεις. Κοινό χαρακτηριστικό τους είναι ότι γίνεται ένα είδος επιλεκτικής αποκατάστασης των τμημάτων όπου είχαν γίνει επεμβάσεις και δεν αποδίδεται κατά κανόνα η κατάσταση στην οποία βρισκόταν το μνημείο, όταν αποτυπώθηκε. Αυτό δημιουργεί σύγχυση και δυσκολεύει την ερμηνεία των φάσεων του μνημείου με βάση τις αποτυπώσεις αυτές.

IV. Ο ναός είναι οκταγωνικού τύπου της ηπειρωτικής παραλλαγής, με όλα τα χαρακτηριστικά του τύπου.⁹ (εικ. 2) Συγγενέστερο μνημείο είναι το καθολικό της μονής του Δαφνίου που έχει μεγαλύτερες διαστάσεις.¹⁰ Η εξαιρετική ποιότητα της οικοδομικής κατασκευής επέτρεψε να φτάσει το μνημείο ως τις μέρες μας σε πολύ καλή στατική κατάσταση παρά τις επεμβάσεις που δέχθηκε.

Εσωτερικά οι τέσσερις πλευρές του κεντρικού τετραγώνου έχουν μικρή απόκλιση μεταξύ τους, οι διαστάσεις κυμαίνονται από 6,75μ ως 6,80μ. Ο τρούλλος έχει φαρδύ μαρμάρينو κοσμήτη στη βάση του και στηρίζεται εναλλάξ σε τέσσερα τόξα και τέσσερα γωνιακά ημιχώνια, με ίσο άνοιγμα μετώπου. Άλλος κοσμήτης και αυτός μαρμαρίνος περιτρέχει ολόκληρο τον ναό στη βάση των τόξων, των ημιχωνίων, αλλά και της βάσης των ψηλότερων παραθύρων. Από τις κεραίες του σταυρού, η νότια, η βόρεια και η ανατολική καλύπτονται από σταυροθόλια, ενώ η δυτική καλύπτεται από ημικυλινδρικό θόλο.¹¹ (εικ. 3, 4) Η πρόθεση και το διακονικό καλύπτονται από ημικυλινδρικούς θόλους, ενώ απέναντί τους οι δύο μικροί χώροι που σχηματίζονται προς βορράν και προς Νότον της δυτικής κεραίας καλύπτονται από σταυροθόλια. Στις τέσσερις γωνίες του ναού σχηματίζονται γωνιακά παρεκκλήσια που καλύπτονται και αυτά από ημικυλινδρικούς θόλους. Ο νάρθηκας καταλαμβάνει όλο το μήκος της δυτικής πλευράς του ναού. Είχε αρχικά δύο στάθμες, κάθε μια από τις οποίες είχε κάλυψη από τρία σταυροθόλια με τόξα ανάμεσά τους, ενώ από δύο ακόμη τόξα σχηματίζονται στην βορεινή και νότια πλευρά του σε κάθε στάθμη. (εικ. 5) Ο ναός είναι σε μεγάλο τμήμα του θεμελιωμένος πάνω στο βράχο, ο οποίος έχει απολαξευθεί στην βορεινή πλευρά και αποτελεί τα χαμηλότερα τμήματα του βορεινού τοίχου του ναού. (εικ. 6) Από την πλευρά αυτή δεν υπήρχε έξοδος από τον ναό προς τον ανοιχτό χώρο προς βορράν, που διαμορφώνεται σε αρκετά ψηλότερη στάθμη. Προς Νότον, δεδομένου ότι υπήρχε σημαντική κλίση του εδάφους, στο χαμηλότερο επίπεδο είχαν χτιστεί δύο μακρείς παράλληλοι θόλοι οι οποίοι επικοινωνούσαν μεταξύ τους με τόξα, και η πάνω επιφάνειά τους διαμόρφωσε το πλάτωμα μπροστά από την Νότια πλευρά του ναού.

V. Ο τρούλλος έχει 16 μονόλοβα παράθυρα με τοξωτό υπέρθυρο και διπλά πλαίσια πλίνθων, που εναλλάσσονται με ημικίονες που αποτελούνται από ζώνες παρολίθων που εναλλάσσονται με ζώνες δύο πλίνθων. Η επίστεψή του γίνεται με διπλή οδοντωτή ταινία. (εικ. 7)

Στην νότια κεραία του ναού υπήρχε ένα τρίλοβο άνοιγμα ψηλά και ένα θύρωμα με πεταλόμορφο τόξο χαμηλότερα προς το πλάτωμα. Στη βόρεια κεραία υπάρχει ένα τρίλοβο άνοιγμα ψηλά και άλλο ένα μεγαλύτερου μεγέθους χαμηλότερα. (εικ. 8, 2)

⁹ Χ. Μπούρας - Λ. Μπούρα, *Η Ελληνική ναοδομία κατά τον 12ο αιώνα*, Αθήνα: Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, 2002, σελ. 241-245.

¹⁰ Στίκας, σελ. 325-327. Το Δαφνί είναι παλαιότερο και μεγαλύτερων διαστάσεων, 17 X 21 μ. περίπου.

¹¹ Είναι πιθανόν ο θόλος να έχει αντικαταστήσει το αρχικό σταυροθόλιο, το οποίο κατέρρευσε.

Οι κόγχες ήσαν ημιεξαγωνικές. (εικ. 9) Η κεντρική είχε τρίλοβο παράθυρο και οι άλλες δύο δίλοβα. Τα τέσσερα παρεκκλήσια είχαν από ένα δίλοβο παράθυρο είτε προς Βορράν είτε προς Νότον. Το βορειοανατολικό παρεκκλήσιο διασώζει και ένα μονόλοβο άνοιγμα ανατολικά, ενώ για το νοτιοανατολικό δεν είναι γνωστό τι υπήρχε, γιατί η γωνία κατέρρευσε τον ΙΘ' αιώνα και έχει ξαναχτιστεί.

Η επικοινωνία από τον νάρθηκα προς τον κυρίως ναό γινόταν μέσω τριών θυρών με μαρμάρινα ανάγλυφα περιθώρια και αντίστοιχα το βορειοδυτικό και το νοτιοδυτικό παρεκκλήσιο είχαν προς τον νάρθηκα από μία θύρα. Δυτικά στην κάτω στάθμη ο νάρθηκας είχε εκτός από την κεντρική θύρα που διατηρείται και άλλες δύο εκατέρωθεν και προς Νότον θύρα με πεταλόμορφο τόξο στο υπέρθυρο και βόρεια δίλοβο παράθυρο κλεισμένο σήμερα. (εικ. 5) Στην ψηλότερη στάθμη του εσωτερικά υπήρχε ανατολικά μονόλοβο άνοιγμα προς τη δυτική κεραία, δυτικά τρία δίλοβα παράθυρα που διαμορφώνονταν μέσα σε παραστάδες και τυφλά εξωτερικά τόξα. Στην νότια πλευρά η πάνω στάθμη έχει υποστεί αλλοιώσεις και είναι άγνωστο πώς ήταν διαμορφωμένη αρχικά. Στη βόρεια πλευρά υπήρχε θύρωμα με πεταλόμορφο τόξο. Σήμερα διασώζεται τμήμα μόνο του τόξου και το δυτικό πλαίσιο του θυρώματος, αλλά το 1890 υπήρχε in situ ολόκληρο. Από εδώ γινόταν η είσοδος στην πάνω στάθμη του νάρθηκα και η κλίμακα ανόδου δεν εφάπτονταν στον ναό. Η διαμόρφωση της ανόδου δεν μπορεί προς το παρόν να προσδιοριστεί, ενώ είναι άγνωστη και η χρήση του χώρου της πάνω στάθμης του νάρθηκα.¹² (εικ. 8)

Ο νάρθηκας είχε προστώο μπροστά από τη δυτική θύρα εισόδου και δεν φαίνεται να υπήρχε αρχικά εξωνάρθηκας. Είναι πολύ πιθανόν να υπήρχε αντίστοιχο προστώο και στην έξοδο από την νότια κεραία προς το πλάτωμα πάνω από τους δύο θόλους που βρίσκονταν πιο χαμηλά.

VI. Δεν μπορεί να προσδιοριστεί τι είδους προσκίσματα περιελάμβανε ο ναός κατά την εποχή της ανέγερσής του και είναι άγνωστο αν υπήρχε και παλαιότερα ναός στο ίδιο σημείο. Οι δύο παράλληλοι θόλοι, που διαμόρφωναν το πλάτωμα στο οποίο ανοιγόταν ο ναός προς Νότον, είναι άγνωστο ποιιά χρήση είχαν αρχικά, δεν ήσαν πάντως δεξαμενή για τη συλλογή νερού. Μια μικρή δεξαμενή κοντά στην νοτιοδυτική γωνία του ναού πρέπει να συνέλεγε νερό από υπερκείμενο κτίσμα. Πιθανότατα υπήρχαν και άλλα κτίσματα νοτιότερα.

VII. Σε κοντινή χρονική στιγμή μετά την ολοκλήρωση της οικοδόμησης του ναού οι εξωτερικοί τοίχοι του υψώθηκαν στις τέσσερις γωνίες στο ύψος του τοίχου των κεραιών και δημιουργήθηκαν τέσσερα γωνιακά διαμερίσματα σε ψηλότερη στάθμη και ήσαν πιθανόν παρεκκλήσια, δεδομένου ότι στο βορειοανατολικό διαμέρισμα διασώζεται μικρή κόγχη ανατολικά. (εικ. 10) Οι τοίχοι που υψώθηκαν ακολούθησαν το πλινθοπερίκλειστο σύστημα δομής του ναού. Τέσσερα πεταλόμορφα τόξα κάλυπταν την απόσταση από το ημίπρισμα στη βάση του τρούλλου ως τον ανατολικό ή τον δυτικό τοίχο του ναού και χρησιμοποιήθηκαν για την ενδιάμεση στήριξη της μονοκλινούς ξύλινης στέγης σε κάθε ένα από τα γωνιακά διαμερίσματα.¹³ Οι στέγες στηρίζονταν σε μικρής διατομής ξύλινες δοκούς και είχαν όλες ολοκληρωθεί, σε ορισμένα σημεία μάλιστα σώζονται και υπολείμματα των κεραμιδιών που τις κάλυπταν και του κονιάματος που τα συνέδεε. (εικ. 11) Η ανατολική πλευρά του ναού με την ολοκλήρωση των μετατροπών απέκτησε ενιαίο αέτωμα από τη νότια ως

τη βόρεια γωνία, διατήρησε εν τούτοις την οδοντωτή ταινία μόνο στην ανατολική κεραία, το παλαιότερο τμήμα. (εικ. 9, 12)

Η πρόσβαση στο δυτικό και νοτιοδυτικό διαμέρισμα γινόταν από κλεισμένα σήμερα απροσδιόριστης μορφής ανοίγματα από την πάνω στάθμη του νάρθηκα, αλλά είναι άγνωστο το πώς μπορεί να ήσαν διαμορφωμένες οι προσβάσεις για το βορειοανατολικό και το νοτιοανατολικό διαμέρισμα. (εικ. 13) Και για τα τέσσερα δεν μπορεί να προσδιοριστεί αν είχαν άλλα ανοίγματα και ποιιάς μορφής. Το πότε κατέρρευσαν τα γωνιακά διαμερίσματα δεν είναι εύκολο να προσδιοριστεί χρονικά.

VIII. Την κατασκευή των γωνιακών διαμερισμάτων ακολούθησε λίγο αργότερα, αλλά και πάλι κατά τη διάρκεια του ΙΒ' αιώνα, μια άλλη προσθήκη με σημαντικές διαστάσεις και απαιτητική κατασκευή στη νότια πλευρά του ναού.¹⁴ Επρόκειτο για μια διπλή σειρά από πέντε σταυροθόλια, λίγο διαφορετικής κατασκευής από του νάρθηκα.¹⁵

Η προσθήκη, που ονομάστηκε «στοά», αλλά επρόκειτο για ένα κλειστό κτίσμα, κάλυπτε ολόκληρη την νότια πρόσοψη του ναού, ξεπερνώντας την σε μήκος ανατολικά, από όπου υπήρχε πρόσβαση στον ανοικτό χώρο ανατολικά του ναού. Χτίστηκε πάνω από την διπλή σειρά θόλων χωρίς η στήριξη να ακολουθεί με ακρίβεια τους υποκείμενους τοίχους. Για την κατασκευή των σταυροθολίων προστέθηκαν παραστάδες, οι οποίες κάλυψαν μαζί με τα μέτωπα των σταυροθολίων τμήματα της νότιας πρόσοψης του ναού. Στην νότια είσοδο του ναού ίσως χρησιμοποιήθηκαν οι παλαιότερες υπάρχουσες παραστάδες του προστώου, ωστόσο στο ψηλότερο τμήμα, η νότια κεραία διαταράχθηκε, ενώ το πόρινο τόξο που υπάρχει ψηλά δεν είναι το αρχικό. Τα σταυροθόλια στηρίζονταν σε χτιστούς τετράγωνους πεσσούς από παρόλιθο με κοσμήτη μαρμάρينو, αλλά τα δύο μεσαία, που βρίσκονταν στον άξονα της νότιας θύρας του ναού, στηρίζονταν σε δύο αράβδωτους μαρμαρίνους κίονες με ακόσμητα κιονόκρανα. Η ανατολική πλευρά της προσθήκης κατέρρευσε μαζί με την νοτιοανατολική γωνία του ναού πριν από το 1890. Κατόπιν αυτού και, παρά την φωτογραφική και σχεδιαστική τεκμηρίωση που έγινε στα τέλη του ΙΘ' αιώνα, δεν μπορεί κανείς να διαπιστώσει αν η «στοά» είχε κόγχη ανατολικά, κάτι που δεν μπορεί να αποκλειστεί, αν δηλαδή η προσθήκη ήταν παρεκκλήσιο και η χρήση του χώρου δεν μπορεί προς το παρόν να προσδιοριστεί. (εικ. 14)

Δεν διασώζονται ίχνη ορόφου και υπήρχε δώμα με στηθαίο και αρκετή κλίση προς Νότον. Η στάθμη του δώματος ήταν προσιτή από τον όροφο του νάρθηκα και έδινε τη δυνατότητα επικοινωνίας με τα δύο γωνιακά διαμερίσματα στην πάνω στάθμη της νότιας πλευράς.

Οι περιμετρικοί τοίχοι της «στοάς» ακολουθούσαν αρκετά πιστά την τοιχοποιία του ναού με πλινθοπερίκλειστο σύστημα, οδοντωτές ταινίες και μαρμαρίνους κοσμήτες.¹⁶ (εικ. 15) Προς Νότον υπήρχαν μεγάλα δίλοβα ανοίγματα και μαρμάρινο θύρωμα με ανάγλυφο υπέρθυρο έκλεινε το μεσαίο τμήμα. Δεν είναι σαφές αν υπήρχε και άλλη θύρα δυτικά, ή αν το υπόλειμμα ανοίγματος που σωζόταν ήταν δίλοβο άνοιγμα.

¹⁴ Το μεγαλύτερο τμήμα της σωζόταν ως τα τέλη του ΙΘ' αιώνα και αφ' ενός φωτογραφήθηκε από την γαλλική αποστολή, αφ' ετέρου αποτυπώθηκε εν μέρει από τους Schultz και Barnsley.

¹⁵ Έχουν νευρώσεις στις ακμές τους: Χ. Μπούρας, *Βυζαντινά σταυροθόλια με νευρώσεις*, Αθήνα 1965, σελ. 27, σημ. 77, πίν. 13α.

¹⁶ Ωστόσο οι κατακόρυφοι αρμοί έχουν κατά αραιά διαστήματα διπλή πλίνθο, ενώ στον ναό είναι μονή.

¹² Πάντως η κλίμακα δεν βρισκόταν στο σημείο που υποθέτει ο Στίκας, όπου συνεχίζονταν οι δύο παράλληλοι θόλοι του πλατώματος, ούτε είχε τη μορφή που προτείνει, σελ. 308, 316.

¹³ Τα τόξα αυτά δεν ήσαν ελεύθερες αντηρίδες όπως αναφέρει ο Στίκας, σελ. 319.

Μπροστά από τη θύρα προς Νότον υπήρχε προστώο που ίσως είχε κάλυψη από σταυροθόλιο. Φαίνεται ότι υπήρχε κάθοδος με σκαλιά ακόμη νοτιότερα.¹⁷

Και η ανέγερση του προσκτίσματος θα πρέπει να τοποθετηθεί τον ΙΒ΄ αιώνα, δεδομένου ότι στις φωτογραφίες του ΙΘ΄ αιώνα τα υπολείμματα τόξων που διακρίνονται είναι πεταλόμορφα. (εικ. 14)

Νότια από τη λεγόμενη «στοά» και στη συνέχεια των θόλων οι οποίοι μετατράπηκαν αργότερα σε δεξαμενή υπήρχαν σε επαφή άλλοι θόλοι με φορά κάθετη προς τους προηγούμενους εκτός από αυτόν που βρισκόταν στη συνέχεια του κεντρικού θυρώματος της νότιας όψης και του θυρώματος της «στοάς», ο οποίος είχε φορά παράλληλη και σκαλιά για την κάθοδο χαμηλότερα. Με τους θόλους αυτούς διαμορφωνόταν ένα «άνδηρο» σε αρκετό ύψος. Προφανώς οδηγούσαν σε πρόσβαση από τη νότια πλευρά τους συγκροτήματος.

ΙΧ. Όλα το τόξα, τα μέτωπα θόλων και ημιγωνίων, τα ανακουφιστικά πάνω από τα θυρώματα, έχουν το χαρακτηριστικό πεταλόμορφο σχήμα που χρησιμοποιήθηκε κατά τον ΙΒ΄ αιώνα.

Τα τόξα όπως και οι θόλοι είναι κατασκευασμένοι από παρόλιθο. Πλίνθοι έχουν χρησιμοποιηθεί μόνο για τις γενέσεις των σταυροθολίων, ενώ η κατασκευή τους συνεχίζεται με παρόλιθους. (εικ. 3, 4, 16) Επίσης πλίνθοι χρησιμοποιήθηκαν για τα λοφία και για τον τρούλλο ψηλότερα από τις γενέσεις των παραθύρων του.

Οι εξωτερικοί τοίχοι του ναού είναι κατασκευασμένοι με μεικτή κατασκευή: από παρόλιθους με πλινθοπερίκλειστο σύστημα με μονή πλίνθο εξωτερικά και αργολιθοδομή εσωτερικά. (εικ. 7, 16) Οι εσωτερικοί τοίχοι είναι είτε από αργολιθοδομή όπου αναμειγνύονται και παρόλιθοι, είτε σε ορισμένα τμήματα όπως στους οκτώ πεσσούς από παρόλιθους. (εικ. 17, 30)

Το τύμπανο του τρούλλου εσωτερικά είναι από παρόλιθους ως το ύψος των γενέσεων των παραθύρων και από εκεί συνεχίζεται η κατασκευή με πλίνθους. Εξωτερικά τα παράθυρα έχουν διπλά πλαίσια πλίνθων και οι ημικίονες, όπως αναφέρθηκε, εναλλαγή παρόλιθων με δύο σειρές πλίνθων.

Ο τρούλλος, οι κεραίες, τα ημιπρίσματα και ο νάρθηκας καλύπτονταν από κεραμίδια.¹⁸ (εικ. 7)

Οδοντωτή ταινία χρησιμοποιείται στην επίστεψη του τρούλλου, όπου είναι διπλή, όπως και στην απόληξη των ημιπρισμάτων του τρούλλου, στις κεραίες,¹⁹ στην κορυφή του δυτικού τοίχου, γύρω από τα τόξα που σχηματίζονταν στον δυτικό τοίχο, στην απόληξη της πρώτης στάθμης του νάρθηκα και πάνω από τις τρεις κόγχες του ιερού.

Κεραμοπλαστικά πριονωτά έχουν διασωθεί πάνω από το τόξο της νότιας κεραίας, που έχει εν μέρει αλλοιωθεί, καθώς και σε ορισμένα παράθυρα, τα οποία είχαν άλλοτε και σκυφία. Στα ψηλότερα τμήματα της ανατολικής πλευράς οι οξείες γωνίες συμπληρώνονται με τμήματα πλίνθων τοποθετημένα κατακόρυφα. Στη «στοά» όσον αφορά τα κεραμοπλαστικά, στο ημιτελές σχέδιο της πρόσοψης των Schultz και Barnsley διακρίνεται μία ζώνη κεραμοπλαστικών κοσμημάτων που ήταν ίσως κλειδόμορφα.

Χ. Μάρμαρο είχε χρησιμοποιηθεί σε διάφορα μέρη του ναού, στους κοσμήτες, στο τέμπλο, στα θυρώματα, στα δίλοβα και τα τρίλοβα παράθυρα οι αμφικιονίσκοι ήταν μαρμάρيني με ανάγλυφη διακόσμηση, στα οκτώ προσκυνητάρια που υπήρχαν στο εσωτερικό του ναού. Η γλυπτική σε όσα τμήματα έχει γίνει επεξεργασία είναι γενικά αξιόλογη. Από την αρχική πλακόστρωση σώζονται κατά τόπους τμήματα με μεγάλες μαρμαρόπλακες ή λωρίδες και λίγα μαρμαροθετήματα. (εικ. 18)

Μερικά από τα μαρμάρινα τμήματα ανάγλυφα ή όχι βρίσκονται ακόμη στη θέση τους, άλλα βρίσκονταν αποθηκευμένα στον ναό ως πριν από λίγα χρόνια και τώρα έχουν μεταφερθεί στο μουσείο στην Κάτω Πόλη, άλλα παραμένουν στον ναό και άλλα έχουν χαθεί. (εικ. 19) Γενικά δεν έχουν χρησιμοποιηθεί σπόλια και το μάρμαρο δεν προέρχεται από την περιοχή της Μονεμβασίας, όπου δεν υπάρχουν λατομεία μαρμάρου.

Στη «στοά» άγνωστη είναι η μορφή των γλυπτών του θυρώματος και αν ήταν σε δεύτερη χρήση, ή αν υπήρχαν άλλα γλυπτά που πιθανόν να κοσμούσαν τα παράθυρα. Πάντως δεν σώζεται κανένα ίχνος γλυπτικής που να προέρχεται βεβαιωμένα από τη «στοά».

ΧΙ. Έχουν διατηρηθεί τμήματα του εξαιρετικής ποιότητας ζωγραφικού διακόσμου στα σφαιρικά τρίγωνα, στο σταυροθόλιο της ανατολικής κεραίας και τα τόξα και τους κατακόρυφους τοίχους της κεντρικής κόγχης, καθώς και στους ανατολικούς πεσσούς. Στην πρόθεση έχει διασωθεί ολόκληρη η μεγάλη σύνθεση από τον Βίο του Αγίου Νικολάου. (εικ. 20) Άλλα σημαντικά υπολείμματα βρίσκονται σε τμήματα του νοτιοανατολικού παρεκκλησίου, στον δυτικό τοίχο προς τον νάρθηκα και σπαράγματα σε άλλα τμήματα του κυρίως ναού. Επίσης αξιόλογα υπολείμματα βρίσκονται στον ανατολικό τοίχο του νάρθηκα μαζί με μια αφιερωματική επιγραφή, όπως και στον νότιο τοίχο του. (εικ. 21)

Είναι πιθανόν να υπήρχε ζωγραφικός διάκοσμος εσωτερικά και στην λεγόμενη «στοά». Στα τέλη της δεκαετίας του '60 παρατηρήσαμε σημαντική ποσότητα υπολειμμάτων που είχαν παραχωθεί κάτω από το μεσαίο τμήμα του δαπέδου από κουρασάνι του εσωτερικού της.

ΧΙΙ. Κατά τη διάρκεια της Α΄ Ενετοκρατίας (περ. 1463-1540) δεν φαίνεται να έγιναν επεμβάσεις ή μετατροπές στο μνημείο, το οποίο συνέχισε να είναι εν χρήσει ως ναός, πιθανότατα, καθολικού δόγματος. Όταν η πόλη παραδόθηκε στους Οθωμανούς τον Νοέμβριο του 1540 ο ναός μετετράπη σε τέμενος και ήταν αφιερωμένο στον Σουλτάνο Σουλεϊμάν. Το μιχράμπ έγινε στην νότια πλευρά φράζοντας την θύρα της νότιας κεραίας. (εικ. 22) Έγιναν και άλλες μετατροπές στο νοτιοανατολικό και νοτιοδυτικό παρεκκλήσιο των οποίων άνοιξε αντίστοιχα ο δυτικός και ο ανατολικός τοίχος τους προς τον χώρο της νότιας κεραίας. Επίσης δημιουργήθηκε πόρτα στην κεντρική κόγχη του ιερού προς τον εξωτερικό χώρο ανατολικά, (εικ. 23) φράχθηκαν ορισμένα παράθυρα, απολαξεύτηκαν ορισμένα ανάγλυφα που παρίσταναν ζώα, ασβεστώθηκαν οι τοιχογραφίες και χτίστηκε μιναρές στην δυτική πλευρά του δώματος της «στοάς». Τότε έγινε και η μετατροπή των θόλων της χαμηλότερης στάθμης σε δεξαμενή συλλογής νερού και διαμορφώθηκαν πρόχειρα δύο εισοδοί για το νερό. Μία στη νοτιοανατολική γωνία του ναού, και συλλεγόταν από το πλάτωμα πίσω από τις αψίδες του ιερού, ενώ άλλος ένας αγωγός διαμορφώθηκε στην κατακόρυφη παρειά του κεντρικού ανοίγματος της «στοάς» και συνέλεγε το νερό από το δώμα της.

Άλλες επεμβάσεις στο μνημείο πρέπει να έγιναν στη βόρεια πλευρά όπου βρισκόταν η κλίμακα ανόδου στην πάνω στάθμη του νάρθηκα, με την κατασκευή δύο θόλων

¹⁷ Όπως επιβεβαιώνεται και από σημείωση των Schultz και Barnsley, αλλά και του πρωτομάστορα του ΙΗ΄ αιώνα.

¹⁸ Από κανένα στοιχείο δεν συνάγεται ότι τα κεραμίδια είχαν αντικατασταθεί στους νεότερους χρόνους από σχιστόπλακες, όπως αναφέρει ο Στίκας, σελ. 318-319.

¹⁹ Στη βορεινή δεν υπάρχει πλέον, αλλά φαίνεται στη φωτογραφία του ΙΘ΄ αιώνα.

πάνω από παλαιότερα υπολείμματα. (εικ. 24) Ίσως να έγιναν και άλλες αλλαγές ακόμη.

Όταν κατελήφθη η Μονεμβασία από τους Βενετούς το 1690 ο ναός αφιερώθηκε στην Madonna del Carmine, εγκαταστάθηκαν σε αυτόν 3 Φραγκισκανοί μοναχοί και λειτούργησε ως ενοριακός για τους Βενετούς αξιωματούχους και στρατιώτες που εγκαταστάθηκαν στην Πάνω Πόλη. Οι μοναχοί έκαναν διάφορα έργα με σημαντικότερο την προσθήκη του εξωνάρθηκα. Έχει τρεις θόλους στο ισόγειο και άλλους τρεις στη ψηλότερη στάθμη, που ήταν κλειστά δωμάτια με είσοδο από την πάνω στάθμη του νάρθηκα. (εικ. 24, 92, 93) Η ογκώδης αυτή κατασκευή είναι αρκετά πρόχειρη και έχει τις χαρακτηριστικές διακοσμητικές λεπτομέρειες της περιόδου. Την ίδια περίοδο οι μοναχοί διαχώρισαν τον χώρο της «στοάς» σε πέντε ξεχωριστά διαμερίσματα.²⁰ Πιθανότατα καθαιρέθηκε και ο μιναρές που βρισκόταν στο δώμα της «στοάς».

Με την αποχώρηση των Βενετών ακολούθησε η επαναφορά του ναού και πάλι σε τζαμί. Οι μεταβολές δεν είναι εύκολο να προσδιοριστούν. Πάντως φαίνεται ότι το βόρειο διαμέρισμα του ισόγειου του εξωνάρθηκα κλείστηκε με τοίχο και από το δωμάτιο αυτό, που φαίνεται σε φωτογραφία του 1890, προεξείχε πιθανόν νέος μιναρές.²¹ Την περίοδο αυτή θα πρέπει να τοποθετηθεί και η κατάρρευση των σταυροθολίων μεταξύ πρώτης και δεύτερης στάθμης του νάρθηκα, τα οποία ήταν εν χρήση κατά τη Β' Βενετοκρατία. Τα υπολείμματα απολεξεύτηκαν με μεγάλη επιμέλεια και σήμερα σώζονται μόνο ίχνη τους στους τοίχους του νάρθηκα. (εικ. 25)

XIII. Όταν η Μονεμβασία κατελήφθη από τους Έλληνες το 1821 αναφέρεται ότι γκρέμισαν τον μινaré. Έγιναν και άλλες επεμβάσεις εφόσον ο ναός καθιερώθηκε και πάλι, όπως το κλείσιμο της θύρας της κεντρικής αψίδας και η πρόχειρη αποκατάσταση του ιερού καθώς και η δημιουργία ενός πρόχειρου παραθύρου. Καταγράφονται και άλλες επεμβάσεις και επισκευές από τον Φρούραρχο γύρω στα μέσα του ΙΘ' αιώνα, όταν διαμόρφωσε την δυτική θύρα εισόδου και εντοίχισε πάνω από αυτήν ανάγλυφο βυζαντινό θωράκιο. (εικ. 26) Προς τα τέλη του ΙΘ' αιώνα το μνημείο δέχθηκε πρώτα την επίσκεψη μελών της γαλλικής αποστολής υπό τον Gabriel Millet. Κατά τη διάρκεια της επίσκεψης έγιναν μετρήσεις που απέδωσαν τα σχέδια τα οποία δημοσιεύτηκαν στο βιβλίο του Millet *L'École Grecque*. Ωστόσο, τα σχέδια έχουν πολλές ελλείψεις και λάθη. Αντίθετα εξαιρετικά σημαντική είναι η φωτογραφική τεκμηρίωση που έγινε τότε, που προσφέρει εξαιρετικά σημαντικά στοιχεία. (εικ. 27, 28) Γύρω στην ίδια εποχή οι δύο Βρετανοί αρχιτέκτονες Schultz και Barnsley παρέμειναν στη Μονεμβασία και αποτύπωσαν με εξαιρετική επιμέλεια το μνημείο, χωρίς όμως να κάνουν τις τελικές σχεδιάσεις και να δημοσιεύσουν τα σχέδια. Υπάρχει και ένας μικρός αριθμός φωτογραφιών από αυτούς.

Από το υλικό των δύο αποστολών συμπεραίνει κανείς ότι η κατάσταση ορισμένων τμημάτων του μνημείου δεν ήταν καλή, ιδιαιτέρως της νοτιοανατολικής γωνίας του ναού. Τα δύο ανατολικότερα σταυροθόλια της «στοάς» είχαν ήδη γκρεμιστεί από νωρίτερα παρασύροντας και την νοτιοανατολική γωνία του ναού, η οποία ανακατασκευάστηκε με την προσθήκη μιας αντηρίδας για ενίσχυση πριν από το 1890. Και άλλα φέροντα τμήματα της «στοάς» είχαν υποστεί μετακινήσεις και ήταν επικίνδυνα, ενώ είχαν καταρρεύσει προς Δυσμάς τμήματα των θόλων της κάτω

στάθμης. Πολλά από τα βυζαντινά καθώς και τα βενετσιάνικα ανοίγματα είχαν φραχτεί ή δεχθεί σημαντικές μετατροπές.

Τα τελευταία χρόνια του ΙΘ' αιώνα κατέρρευσε η στοά, όπως επίσης και η βορειοανατολική γωνία του νάρθηκα.

Από στοιχεία που καταγράφηκαν από κατοίκους, προκύπτει ότι έγιναν επισκευές με χορηγίες εντοπίων το 1910-11. Πιθανότατα επρόκειτο για καθαρισμούς και στηρίξεις μετά τις καταρρεύσεις. Εστάλησαν και εργολάβοι του υπεύθυνου Υπουργείου και έκαναν επισκευές μικρής κλίμακας στα μέσα του Κ' αιώνα. Συστηματικότερες επισκευές έγιναν με την ευθύνη του Ευσταθίου Στίκα το 1957 και 1958.²²

Β. α. ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ & ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ β. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Ι. Για το μνημείο συνολικά

α. Διαπιστώσεις

i. Γενικά

Το μνημείο είναι θεμελιωμένο πάνω στον βράχο της Μονεμβασίας, όπου απουσιάζει η σεισμική δραστηριότητα. Έχει χτιστεί με εξαιρετική επιμέλεια και κατόπιν αυτών γενικά δεν εμφανίζονται στατικά προβλήματα, ετοιμορροπίες, ρωγμές ή οτιδήποτε σχετικό. Υπάρχουν φθορές λόγω παλαιότητας και καιρικών συνθηκών. Στη θέση που βρίσκεται ο ναός είναι εξαιρετικά εκτεθειμένος στους ανέμους, που είναι έντονοι στην Μονεμβασία, στη βροχή, αλλά και σε κεραυνούς. Οι πολλές επεμβάσεις που έχει δεχθεί το μνημείο σε πολλές χρονικές περιόδους αποτελούν αφετηρία πρόσθετων προβλημάτων, τα οποία οξύνονται από την έλλειψη συστηματικής συντήρησης.

Τα προβλήματα θα εξεταστούν λεπτομερώς ανά τμήμα του μνημείου παρακάτω, στο σημείο αυτό παρατίθενται γενικές παρατηρήσεις.

ii. Τοιχοποιίες

Τα τμήματα που περιλαμβάνουν πλινθοπερίκλειστη τοιχοποιία παρουσιάζουν κατά περιοχές φθορές, έχουν καταπέσει, μετακινηθεί, φθαρεί ή αφαιρεθεί πλίνθοι και σπανιότερα παρόλινθοι. Αντίστοιχα οι οδοντωτές ταινίες σε πολλά σημεία έχουν υποστεί φθορές ή έχουν καταστραφεί. Φθορές επίσης έχουν προκληθεί στα ψηλότερα τμήματα δηλαδή στον τρούλλο και τις στέγες από κεραυνούς. (εικ. 29)

iii. Κονιάματα

Μεγάλες επιφάνειες οι οποίες καλύπτονταν άλλοτε από τοιχογραφίες είναι γυμνές. Πολλές είχαν αρμολογηθεί ή και επιχρισθεί σε επισκευές παλαιότερων περιόδων.

Πάντως σε μεγάλη έκταση των εσωτερικών και εξωτερικών επιφανειών έχουν γίνει αρμολόγια κατά τις αναστηλωτικές εργασίες του 1957-58 με υλικά και χρώματα που δεν είναι συμβατά με τα παλαιότερα, δηλαδή με τη χρήση τσιμέντου σε συνδυασμό με κόκκινο χρώμα. (εικ. 30)

iv. Κεραμίδια

Πολλά είναι τα προβλήματα στις επιφάνειες που καλύπτονται από κεραμίδια. Στον τρούλλο πάρα πολλά κεραμίδια έχουν φθαρεί, ενώ είναι άγνωστο σε ποιο βαθμό είναι στεγανή η επιφάνεια κάτω από αυτά. Αντίστοιχα προβλήματα υπάρχουν στα υπόλοιπα τμήματα του μνημείου που φέρουν κεράμωση.

v. Στεγανώσεις

Οι οριζόντιες ή ελαφρώς κεκλιμένες επιφάνειες δεν είναι απαραίτητα στεγανές ούτε έχουν κατάλληλες ρύσεις για να απομακρύνονται τα όμβρια.

vi. Ανοίγματα

²⁰ Καλλιγά, «Ευαγή Ιδρύματα», έγγραφο II, σελ. 189.

²¹ Φαίνεται βάση κτίσματος κυκλικής μορφής στο σημείο αυτό στην κάτοψη που παραθέτει ο Traquair.

²² Στίκας, σελ. 313-314 και σημ. 1, με την βιβλιογραφία.

Τα παράθυρα γενικώς και ειδικώς του τρούλλου παρουσιάζουν φθορές στα υπέρθυρα και τους λαμπάδες και τα σιδερένια υαλοστάσια που τοποθετήθηκαν το 1957-58 έχουν σκουριάσει, δημιουργούν προβλήματα κυρίως στα υπέρθυρα, αλλά και στα υπόλοιπα περιθώρια, ενώ η αισθητική τους δεν είναι συμβατή με το μνημείο. Οι θύρες και άλλα ανοίγματα νεότερα είναι ξύλινα, τα περισσότερα χρονολογούνται από το 1957-58 και θα έπρεπε να αντικατασταθούν. (εικ. 31)

vii. Πλακοστρώσεις

Σώζεται σε ολόκληρη την επιφάνεια του ναού μεγάλο τμήμα της αρχικής πλακόστρωσης από λευκό και γκρι-πράσινο μάρμαρο, η οποία στον χώρο της προθέσεως περιλαμβάνει και μαρμαροθετήματα. (εικ. 18, 30, 31, 32) Εκεί όπου η αρχική πλακόστρωση δεν υπάρχει έχουν τοποθετηθεί σε διάφορες περιόδους πολλών ειδών δάπεδα, πρόχειρα ή λίγο πιο επιμελημένα από, σχιστόπλακες, πωρόλιθους, μάρμαρα και λίγα σπόλια, αλλά και χόμα. (εικ. 5)

viii. Ζωγραφική

Τοιχογραφίες που ανάγονται στον ΙΒ΄ αιώνα σώζονται σε διάφορα σημεία του ναού σε μικρή ή μεγαλύτερη επιφάνεια και, παρά το ότι παλαιότερα έγινε συντήρησή τους, παρουσιάζουν φθορές. (εικ. 20, 21, 30, 31)

ix. Γλυπτική

Μαρμάρινα στοιχεία ανάγλυφα ή όχι υπάρχουν σε διάφορα σημεία του ναού, σε σχετικά καλή ή λιγότερο καλή κατάσταση στη θέση τους ή διάσπαρτα. Μικρός αριθμός είναι εκτεθειμένος, ενώ ο μεγάλος αριθμός που ήταν συγκεντρωμένος στο δάπεδο της βόρειας κεραίας ως την δεκαετία του '90 έχει μεταφερθεί στο μουσείο στην Κάτω πόλη.

x. Άλλα

Υπήρχαν κτίσματα σε επαφή και γύρω από το μνημείο τα οποία έχουν καταρρεύσει από παλαιότερα και τώρα φαίνονται μόνο μπάζα και πέτρες. (εικ. 33 και 2)

β. Επεμβάσεις που κρίνονται αναγκαίες για την προστασία του συνόλου του μνημείου

i. Γενικά

Οι επεμβάσεις που προτείνονται είναι ήπιες και έχουν ως στόχο να προστατευθούν τα αυθεντικά στοιχεία του μνημείου στον μέγιστο δυνατό βαθμό. Προτείνονται καθαρισμοί, σωστικές επεμβάσεις και αποκαταστάσεις, όπου διαπιστώνονται αλλοιώσεις ή μη συμβατές κατασκευές από σχετικά πρόσφατες εργασίες αναστηλώσεων. Επεμβάσεις παλαιότερων αιώνων οι οποίες αποτυπώνουν την συνέχεια της ιστορίας του μνημείου προτείνεται να διατηρηθούν. Στόχος είναι επίσης οι επεμβάσεις που θα γίνουν να εναρμονισθούν αισθητικά με το μνημείο και τα στοιχεία του και να έχουν διδακτικό χαρακτήρα.

Δύο αναστηλωτικές επεμβάσεις μεγάλης κλίμακας, η ανακατασκευή των σταυροθολίων της πρώτης στάθμης του νάρθηκα, που κατέρρευσαν μετά την Β΄ Ενετοκρατία και της λεγόμενης «στοάς» που η τελική κατάρρευσή της συνέβη στα τέλη του ΙΘ΄ αιώνα, δεν προτείνεται να γίνουν για δύο λόγους. Κατ' αρχήν τα σωζόμενα στοιχεία δεν είναι αρκετά για την πλήρη αποκατάσταση, ενώ οι οικοδομικές εργασίες για την κατασκευή θα δημιουργήσουν προβλήματα τραυματισμών και αλλοιώσεων στα στοιχεία της παλαιότερης κατασκευής και, για την περίπτωση του νάρθηκα, και στις βυζαντινές τοιχογραφίες που βρίσκονται εκεί. (εικ. 5, 21, 25)

ii. Τοιχοποιίες

Προτείνονται στερεώσεις της τοιχοποιίας και των επί μέρους στοιχείων, όπως οι οδοντωτές ταινίες, και συμπληρώσεις με συμβατό υλικό, δηλαδή πωρόλιθους και

ασβεστολίθους από την περιοχή, χειροποίητες πλίνθους και ανάλογα κονιάματα χωρίς προσμίξεις τσιμέντου.

iii. Κονιάματα

Προτείνεται να προηγηθεί έρευνα σχετικά με τη σύσταση και τη χρονολόγηση των υφισταμένων κονιαμάτων σε ολόκληρο το μνημείο, δηλαδή και στα παλαιά αρμολόγια και στα επιχρίσματα και να εκτιμηθεί αναλόγως ποιά θα διατηρηθούν, θα συντηρηθούν, και θα συμπληρωθούν με συμβατά και ποιά θα αφαιρεθούν. (εικ. 5, 30, 31) Προτείνεται πάντως να αφαιρεθούν τα κονιάματα από την αναστήλωση του 1957-58, καθώς και ορισμένα από νεότερες επεμβάσεις, όπως σε ορισμένα σημεία της κόγχης του ιερού και να αντικατασταθούν από άλλα χωρίς τσιμέντο και με συμβατή σύνθεση και χρώμα.

iv. Κεραμίδια

Προτείνεται ανακεράμωση σε όλες τις στέγες. Μετά την αφαίρεση των κεραμιδιών απαιτείται ειδική φροντίδα του υποστρώματος για να είναι στεγανό, εν συνεχεία διαλογή και επανάχρηση όσων παλαιών κεραμιδιών δεν έχουν υποστεί φθορά και αντικατάσταση των φθαρμένων με χειροποίητα κεραμίδια της ίδιας μορφής. Ιδιαίτερη επιμέλεια απαιτείται για τον τρούλλο, ό οποίος λόγω σχήματος επιβάλλει ειδικό τρόπο τοποθέτησης. (εικ. 34) Στον νάρθηκα τα κεραμίδια είχαν αντικατασταθεί σε νεώτερη εποχή με άλλα όχι καλής ποιότητας και προτείνεται η αντικατάσταση όλων των κεραμιδιών με χειροποίητα μορφής και ποιότητας αντίστοιχης με των άλλων στεγών. (εικ. 34, 35)

v. Στεγανώσεις

Για όλες τις οριζόντιες ή ελαφρώς κεκλιμένες επιφάνειες προτείνεται να συντηρηθεί το παλαιό υπόστρωμα. Σε περίπτωση που η κλίση δεν είναι αρκετή για την απορροή των ομβρίων να γίνει προσθήκη στρώματος συμβατού υλικού και με αναστρέψιμη κατασκευή να δημιουργηθούν οι κατάλληλες ρύσεις.

vi. Ανοίγματα

Για όλα τα παράθυρα του ναού προτείνεται, εις αντικατάστασιν των σιδερένιων υαλοστασίων του 1957-58, να κατασκευαστούν, με βάση το σωζόμενο παλαιό διάφραγμα τρίλοβου παραθύρου της νότιας πλευράς, διαφράγματα αντίστοιχης μορφής από υλικό συμβατό με το αρχικό ή και από πωρόλιθο. (εικ. 36, 37, 38) Θα πρέπει να ερευνηθεί η περίπτωση μερικοί φεγγίτες να μην έχουν τζάμι, αλλά πλέγμα, ώστε να εξασφαλίζεται ο αερισμός του χώρου. Πρέπει να γίνει συντήρηση των υπερθύρων και των περιθωρίων των παραθύρων. Τα ξύλινα ανοίγματα προτείνεται να αντικατασταθούν με νέα ξύλινα, να γίνει αντικατάσταση της θύρας εισόδου με νέα ταμπλαδοτή που να παρέχει ασφάλεια και στο άνοιγμα προς τους θόλους που θα ανακατασκευαστούν να τοποθετηθεί ξύλινη καρφωτή θύρα. Να μελετηθεί επίσης η περίπτωση επανατοποθέτησης του μαρμάρινου θυρώματος το οποίο εκτίθεται στο μουσείο στην Κάτω πόλη.

vii. Πλακοστρώσεις

Προτείνεται να συντηρηθούν τα υπολείμματα του αρχικού δαπέδου και, μετά από μελέτη, να συμπληρωθούν όπου χρειάζεται με νεότερα συμβατά υλικά. Στον κυρίως ναό προτείνεται όπου υπάρχουν κενά να συμπληρωθούν με σχιστόπλακες, οι οποίες να είναι εμφανές ότι αποτελούν σημερινή προσθήκη.

viii. Ζωγραφική

Προτείνεται στερέωση και συντήρηση όλων των τοιχογραφιών που σώζονται σε διάφορα σημεία του ναού, όσο μικρή επιφάνεια και αν καταλαμβάνουν.

ix. Γλυπτική

Προτείνεται καθαρισμός και συντήρηση των σωζόμενων επί τόπου μελών, αλλά και η περισυλλογή όλων των στοιχείων από μάρμαρο, είτε παραμένουν στη θέση τους, είτε είναι διάσπαρτα στον χώρο.

κ. Άλλα

α. στον χώρο που βρίσκεται στο δυτικό τμήμα της λεγόμενης «στοάς» να γίνει καθαρισμός και να αποκαλυφθούν τα ερείπια των θόλων που αποτελούν συνέχεια της δεξαμενής. Αφού μελετηθούν τα ευρήματα, οι θόλοι να ανακατασκευαστούν και να αποκατασταθεί ολόκληρο το επίπεδο προς Νότον του ναού.

β. σε όλο τον χώρο νότια από τη «στοά» και τη δεξαμενή να γίνει καθαρισμός, προκειμένου να αποκαλυφθούν τα ερείπια των κτισμάτων που βρίσκονταν εκεί και τα όρια του χώρου των προσκτισμάτων του μνημείου, καθώς και η πιθανή είσοδος από τον Νότο. (εικ. 33)

γ. να γίνει διαμόρφωση του χώρου περί το μνημείο με βάση τα ευρήματα ώστε αφ' ενός να προστατεύονται τα κατάλοιπα που θα αποκαλυφθούν, αλλά συγχρόνως ο χώρος να είναι εύκολα προσβάσιμος και επισκέψιμος.

δ. Προτείνεται, μετά από ειδική μελέτη, να τοποθετηθεί αλεξικέραυνο προηγμένης τεχνολογίας, που να προστατεύει το μνημείο από τους κεραυνούς στους οποίους είναι πολύ εκτεθειμένο και από τους οποίους έχει υποστεί παλαιότερα καταστροφές. (εικ. 27)

II. Εξωτερικά, νότια πλευρά και «στοά»

α. Διαπιστώσεις

i. «Στοά» και χώρος προς Νότον

Τμήματα του προσκτίσματος με τα δέκα σταυροθόλια στην νότια πλευρά του ναού, τη λεγόμενη «στοά», είχαν ήδη καταρρεύσει ή υποστεί σημαντικές ζημιές πριν από το 1890, όπως αναφέρθηκε πιο πάνω. Το πρόσκτισμα κατέρρευσε σχεδόν εντελώς τα αμέσως επόμενα χρόνια, και πριν από το τέλος του ΙΘ' αιώνα. Σήμερα σώζεται πλήρως ένα σταυροθόλιο και τμήματα άλλων δύο. (εικ. 39)

Η «στοά» στηριζόταν στους δύο επιμήκεις παράλληλους θόλους, που βρίσκονταν σε χαμηλότερο επίπεδο, χωρίς να ακολουθεί εντελώς για τη στήριξή της τους τοίχους των θόλων από κάτω, δηλαδή τουλάχιστον δύο σημεία στηρίζεως πατούσαν εν μέρει σε κενό. Το τμήμα του προσκτίσματος που είχε μετατραπεί σε δεξαμενή συλλογής νερού είναι και σήμερα σε καλή κατάσταση ενώ το δυτικό τμήμα των θόλων είχε καταρρεύσει πριν από το 1890 και η ανωδομή είχε υποστεί μετακινήσεις, στις φωτογραφίες τα σταυροθόλια φαίνεται να στηρίζονται έκκεντρα στους πεσσούς και τους κίονες και όλη η σωζόμενη τότε κατασκευή φαίνεται να ήταν σε κατάσταση ετοιμορροπίας, αλλά ο δυτικός κεντρικός πεσσός φαίνεται να έχει υποστηριχθεί παρά την κατάρρευση του δυτικού τμήματος των θόλων. (εικ. 28) Πριν από το 1890 είχε επίσης καταρρεύσει τμήμα του δυτικού τοίχου της στοάς, ο οποίος παρέμεινε όπως είναι και σήμερα. (εικ. 40) Είναι χτισμένος με μεικτή κατασκευή και εξωτερικά ακολουθούσε την πλινθοπερίκλειστη τοιχοποιία της νοτιοδυτικής γωνίας του ναού καθώς και τουλάχιστο την μία από τις οδοντωτές ταινίες.

Σήμερα στην επιφάνεια πάνω από τη δεξαμενή, διατηρούνται δύο τμήματα παλαιότερης επίστρωσης από κουρασάνι ενώ κατά τα άλλα υπάρχει ακαταστασία με διάφορα υπολείμματα υποστρωμάτων δαπέδου, άνω τμήματα των θόλων της δεξαμενής και θεμελίων των πεσσών και των κίωνων καθώς και μέλη διάσπαρτα. (εικ. 41) Από τους δύο μαρμάρινους κίονες οι οποίοι βρίσκονταν στο πρόπυλο του νοτίου θυρώματος και σήμερα έχουν και οι δύο καταπέσει, ο δυτικότερος ήταν όρθιος, στη θέση του όρθιος ως το 1996. (εικ. 42)

Εσωτερικά στον χώρο της δεξαμενής δεν παρουσιάζονται ιδιαίτερα προβλήματα. Πάνω στο κουρασάνι, που καλύπτει ως τη γένεση των θόλων τους τοίχους και τα τόξα περιμετρικά, υπάρχουν επιγραφές και χαράγματα που έγιναν σε διαδοχικές εργασίες συντήρησης. Ένα άνοιγμα δημιουργήθηκε πρόχειρα στο νοτιοανατολικό τμήμα της δεξαμενής σε άγνωστη περίοδο και έχει κλειστεί πρόχειρα, αλλά το ψηλότερο τμήμα του παραμένει ανοιχτό. (εικ. 43) Οι εξωτερικοί τοίχοι της δεξαμενής δίνουν την εντύπωση ότι αποτελούνται από τόξα. (εικ. 44) Στην πραγματικότητα πρόκειται για υπολείμματα θόλων που ακουμπούσαν στη δεξαμενή και απολαξεύτηκαν πρόχειρα και αποτελούν μέρος των κτισμάτων τα οποία όπως ελέχθη υπήρχαν στο χώρο νότια από τη «στοά». Τα υπολείμματα αυτά έχουν σε μεγάλο βαθμό σήμερα καλυφθεί από μπάζα, αλλά φαίνονται ημιρεπωμένα στις παλαιότερες φωτογραφίες. (εικ. 33) Με την αποτύπωση επισημάνθηκαν ακόμη νοτιώτερα τα υπολείμματα ενός τοίχου ο οποίος είναι παράλληλος με τον νότιο τοίχο του ναού και της «στοάς». Διακρίνεται ένα τμήμα που αντιστοιχεί στο νότιο θύρωμα της «στοάς» και του ναού και θα μπορούσε να αποτελεί την είσοδο στον ευρύτερο χώρο του μνημείου.

ii. Νότιος τοίχος και νότια κεραία

Στον νότιο τοίχο του ναού διακρίνονται τμήματα τα οποία έχουν υποστεί επεμβάσεις σε διάφορες περιόδους. Κατ' αρχήν η ανατολική γωνία είχε καταπέσει και ανακατασκευαστεί πριν από το 1890 χωρίς να ακολουθείται το πλινθοπερίκλειστο σύστημα στην τοιχοποιία.

Η κεραία στο ψηλότερο τμήμα της φαίνεται ότι υπέστη καταστροφές με την κατάρρευση της «στοάς», αλλά ίσως και νωρίτερα και έγιναν διάφορες επισκευές. Από τα στοιχεία που διακρίνονται στο τόξο, το πόρινο τμήμα δεν είναι το αρχικό. Μία καμπύλη γραμμή από πλίνθους ορίζει στο αριστερό τμήμα το πέρας του αρχικού τόξου από πλίνθους που δεν υπάρχει πλέον. Δεξιά διακρίνονται υπολείμματα των πλίνθων του τόξου. Σώζονται στο αέτωμα κεραμοπλαστικά κυρίως στο αριστερό τμήμα. (εικ. 45, 46)

Για τα ανοίγματα στον νότιο τοίχο γίνεται λόγος αμέσως παρακάτω.

Χαμηλότερα από το δίλοβο άνοιγμα του νοτιοδυτικού παρεκκλησίου φαίνονται κατακόρυφοι αρμοί στον τοίχο. Ίσως είχε ανοιχθεί μικρή θύρα εκεί. Πάντως έγινε προσπάθεια να κλειστεί το άνοιγμα ακολουθώντας την πλινθοπερίκλειστη τοιχοποιία. (εικ. 54)

Στο δυτικότερο τμήμα της «στοάς», το οποίο αντιστοιχεί στον νάρθηκα, υπήρχε θύρωμα για το οποίο παρακάτω.

Στο τμήμα του τοίχου της «στοάς» που αντιστοιχεί στα δύο δυτικότερα σταυροθόλια σώζονται χαμηλά υπολείμματα από τοίχους, καθώς και οι γενέσεις των θόλων που έχουν γκρεμιστεί και έχουν πρόχειρα συμπληρωθεί. (εικ. 47)

Ψηλά, στο επίπεδο της πάνω στάθμης του νάρθηκα, σώζονται τμήματα της πλινθοπερίκλειστης τοιχοποιίας του ναού και προεξέχει χαμηλά υπόλειμμα του μινάρει. Στην επιφάνεια του τοίχου είχε διανοιγεί ένα μεγάλο ορθογωνικό άνοιγμα το οποίο κλείστηκε κατά τις επισκευές του 1957-58 αφήνοντας ένα πολύ μικρότερο, μεγέθους παραθύρου. (εικ. 48, 39)

iii. Θυρώματα

Στη νότια πρόσοψη του ναού ανοίγονταν δύο θύρες, μία από τον κυρίως ναό και μία από τον νάρθηκα. Και οι δύο είναι φραγμένες. Η πρώτη από το μιχράμπ της Α' Τουρκοκρατίας. (εικ. 49, 50) Η δεύτερη κλείστηκε μετά την Β' Ενετοκρατία από τοιχοποιία με πωρολίθους και διαμορφώθηκε ψηλά ορθογωνικό παράθυρο, ενώ ίχνη του πεταλόμορφου τόξου διατηρούνται δυτικά. (εικ. 51)

iv. Παράθυρα

Τρίλοβο παράθυρο σώζεται ακέραιο στη νότια κεραία πάνω από το κλεισμένο θύρωμα. Στο ψηλότερο τμήμα του διασώζεται διάφραγμα με φεγγίτες από υλικό που μοιάζει με γύψο και κλείνεται από κάτω από οριζόντιο ανάγλυφο τμήμα. Μαζί με τη μελέτη κατατίθεται και ένα κομμάτι από το υλικό αυτό που, αποκολλημένο, βρεθηκε επί τόπου. Γύρω από τα υπέρθυρα των θολίσκων διασώζονται τοιχογραφίες και όλο μαζί το τμήμα αυτού του παραθύρου θα πρέπει να χρονολογηθεί την εποχή της κατασκευής του ναού. (εικ. 52, 36, 37, 38)

Στην νότια πρόσοψη βρίσκονται και δύο δίλοβα παράθυρα του νοτιοανατολικού και του νοτιοδυτικού γωνιακού παρεκκλησίου. Τα πλίνθινα περιθώριά τους είχαν εν μέρει καλυφθεί από τα σταυροθόλια της «στοάς». Το δίλοβο του νοτιοανατολικού διατηρεί τον αμφικιονίσκο, ενώ το άλλο έχει συμπληρωθεί το 1958 από πλίνθους. Και τα δύο έχουν υποστεί τις συνήθεις επεμβάσεις με κόκκινο επίχρυσμα με τσιμέντο των εργασιών του 1957-58. (εικ. 53, 54)

β. Προτάσεις

i. «Στοά» και χώρος προς Νότον

Όπως ήδη αναφέρθηκε, δεν προτείνεται ανακατασκευή της «στοάς», δεδομένου ότι δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία για να γίνει κανονική αναστήλωση, ενώ σώζεται μικρό σχετικά ποσοστό από το αυθεντικό υλικό της αρχικής κατασκευής. Προτείνεται να γίνει καθαρισμός του χώρου, να συμπληρωθούν, να ξαναχτιστούν και να συνδεθούν μεταξύ τους οι γκρεμισμένοι θόλοι της δυτικής πλευράς κάτω από τη «στοά». Η πρόσβαση σε αυτούς υπάρχει ήδη από τα δυτικά, όπου θα τοποθετηθεί ξύλινη καρφωτή πόρτα και ξύλινη κλίμακα καθόδου. Οι θόλοι αυτοί μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως βοηθητικοί αποθηκευτικοί χώροι.

Παράλληλα θα πρέπει να γίνει καθαρισμός και συντήρηση των θόλων και των κονιαμάτων στον χώρο της δεξαμενής, να διατηρηθούν οι επιγραφές και τα χαράγματα και να κλειστεί με επιμέλεια και να αρμολογηθεί το άνοιγμα που δημιουργήθηκε πρόχειρα στον νότιο τοίχο. Επίσης οι εξωτερικοί τοίχοι της δεξαμενής μαζί με τα υπολείμματα θόλων και άλλων κτισμάτων θα πρέπει να συντηρηθούν.

Πάνω από την δεξαμενή, τα τμήματα του δαπέδου της «στοάς» που καλύπτονται από κουρασάνι προτείνεται να συντηρηθούν και να συμπληρωθούν, το ανατολικότερο ως το όριο της στοάς και το δυτικότερο ως το όριο της δεξαμενής. Ο δυτικός κίονας του κεντρικού σταυροθολίου της «στοάς» προτείνεται να ξανατοποθετηθεί στη θέση του με κατάλληλη στήριξη. Τα υπολείμματα πεσσών και βάσεων κίωνων να συντηρηθούν, να συγκεντρωθούν τα διάσπαρτα μέλη σε ένα τμήμα του χώρου, όλα τα τμήματα τόξων και σταυροθολίων που βρίσκονται ακόμη in situ να στερεωθούν σχολαστικά, όπως και η επιφάνεια κάλυψής τους. Για την πρόσβαση στον χώρο της «στοάς» προτείνεται να χτιστεί μια απλή λίθινη κλίμακα στη δυτική πλευρά. Στη νότια πλευρά να δημιουργηθεί προστατευτικό λίθινο στηθαίο επειδή το ύψος θα είναι αρκετά μεγάλο. Στο κεντρικό κομμάτι, όπου υπήρχε κάθοδος, προτείνεται να μην χτιστεί στηθαίο. Το τμήμα αυτό μπορεί να διαμορφωθεί αναλόγως με τα ευρήματα των καθαρισμών, εφ' όσον στις πηγές αναφέρεται κάθοδος.

Οι καθαρισμοί που προτείνεται να γίνουν σε ολόκληρο τον χώρο νοτίως της «στοάς» θα οδηγήσουν στην αποκάλυψη στοιχείων, σύμφωνα με τα οποία θα μπορούν να γίνουν προτάσεις για την διαμόρφωση ολόκληρου του χώρου και αποκατασταθεί πιθανόν η είσοδος στο μνημειακό σύνολο από τη νότια πλευρά.

ii. Νότιος τοίχος και νότια κεραία

Προτείνεται να γίνει επιμελής συντήρηση της κεραίας και του εξωτερικού τοίχου του ναού με διατήρηση των υπολειμμάτων από την σύνδεση με τη «στοά».

iii. Θυρώματα

Προτείνεται να παραμείνουν κλειστά τα δύο θυρώματα, δεδομένου ότι εάν ανοίξει αυτό προς τον κυρίως ναό θα πρέπει να καταστραφεί το μιχράμπ, το οποίο αποτελεί τμήμα της ιστορίας του μνημείου. Για το άλλο δεν υπάρχουν ασφαλή στοιχεία για να αποκατασταθεί, ενώ η ύπαρξη και δεύτερης θύρας πιθανόν να δημιουργεί προβλήματα στη λειτουργία και φύλαξη του χώρου. Προτείνεται να αρμολογηθούν οι τοίχοι που τα φράζουν και να συντηρηθούν και να αναδειχθούν όλα τα παλαιά στοιχεία, όπως τα πεταλόμορφα τόξα, τα περιθώρια, υπέρθυρα, μαρμάρινα ή άλλα.

iv. Παράθυρα

Στο τρίλοβο παράθυρο να συντηρηθεί το υπάρχον παλαιό τμήμα και στο χαμηλότερο να συντηρηθούν τα περιθώρια και να αφαιρεθούν τα σιδερένια υαλοστάσια. Να δημιουργηθεί διάφραγμα από υλικό συγγενές με το υπάρχον ψηλότερα, ανθεκτικό στο νερό με αντίστοιχους φεγγίτες.

Για τα δύο δίλοβα παράθυρα, εκτός από την αφαίρεση των υαλοστασίων και την τοποθέτηση διαφραγμάτων ανάλογων με τα παλαιά, προτείνεται να γίνει καθαρισμός των κονιαμάτων από το τσιμέντο του 1957-58 και αντικατάστασή τους με συμβατό υλικό.

III. Ανατολική πλευρά εξωτερικά

α. Διαπιστώσεις

i. Ο ανατολικός τοίχος είναι χτισμένος με πλινθοπερίκλειστο σύστημα εκτός από το χαμηλότερο τμήμα της βόρειας πλευράς του που είναι από αργολιθοδομή με γκρίζο ασβεστόλιθο, που χρησιμοποιείται στα παλαιότερα κτίσματα της Μονεμβασίας. (εικ. 55)

Η νοτιοανατολική γωνία είχε γκρεμιστεί, όπως αναφέρθηκε πριν από το 1890 και έχει ξαναχτιστεί σχεδόν αποκλειστικά από πωρολίθους χωρίς να ακολουθεί το πλινθοπερίκλειστο σύστημα.

Η ανατολική πλευρά αρχικά ήταν διαμορφωμένη όπως στους άλλους οκταγωνικούς ναούς, έχοντας υπερυψωμένη κεντρικά τη στέγη της ανατολικής κεραίας του, όπου σχηματιζόταν αέτωμα με οδοντωτή ταινία και βόρεια και νότια στέγες σε χαμηλότερο ύψος. Η οδοντωτή ταινία έχει υποστεί φθορές.

Με τη δημιουργία των γωνιακών προσκτισμάτων σε δεύτερη στάθμη, έγινε ανύψωση των πλαϊνών τμημάτων και σχηματίστηκε ενιαίο τριγωνικό αέτωμα, αλλά με οδοντωτή ταινία μόνο στο κεντρικό τμήμα του και με τις κεκλιμένες πλευρές να μην είναι τεθλασμένες. Στο ψηλότερο κομμάτι κάτω από την οδοντωτή ταινία διασώζονται κατακόρυφα κομμάτια πλίνθων που συμπληρώνουν τα τρίγωνα που σχηματίζει το αέτωμα. (εικ. 9, 12)

ii. Η κεντρική κόγχη του ιερού αλλοιώθηκε κατά την Τουρκοκρατία όταν ανοίχτηκε εκεί θύρα που οδηγούσε στο μικρό πλάτωμα προς την θάλασσα. Φράχθηκε τότε το τρίλοβο παράθυρο και τα μαρμάρινα μέλη εξαφανίστηκαν. (εικ. 23) Μετά το 1821 η θύρα κλείστηκε και δημιουργήθηκε μικρό παράθυρο μέσα στο περίγραμμα της κλεισμένης θύρας. Κατά τις επισκευές του 1957-58 ανοίχτηκε το τρίλοβο παράθυρο της κόγχης, αλλά, επειδή δεν υπήρχαν τα μαρμάρινα μέλη, συμπληρώθηκε με πλίνθους. Από τις επεμβάσεις έχουν προκύψει διάφορες ανωμαλίες, ενώ παντού έχει χρησιμοποιηθεί το κόκκινο κονίαμα με τσιμέντο.

Χαμηλά, στο τμήμα ακριβώς που συμπληρώθηκε η τοιχοποιία για το φράξιμο της τουρκικής θύρας ακολουθώντας το πλινθοπερίκλειστο σύστημα, κοντά στην βορεινή ακμή της κόγχης υπάρχει ρωγμή από ο έδαφος και ως το μάρμαρο της ποδιάς του παραθύρου. (εικ. 56)

iii. Οι οδοντωτές ταινίες στις μικρότερες κόγχες έχουν υποστεί φθορές.

Τα δίλοβα παράθυρα στις δύο μικρότερες κόγχες, που είχαν επίσης κλειστεί, αποκαταστάθηκαν το 1958 κατά τον ίδιο τρόπο όπως της κεντρικής και παρουσιάζουν ανάλογα προβλήματα.

iv. Στο βορειοανατολικό παρεκκλήσιο υπάρχει μονόλοβο παράθυρο φραγμένο ως ένα ύψος. Στην κατασκευή που το κλείνει γίνεται προσπάθεια να ακολουθηθεί η πλινθοπερίκλειστη τοιχοποιία που το περιβάλλει. Στο ψηλότερο τμήμα είναι τοποθετημένα κατακόρυφα δύο κομάτια ανάγλυφου μάρμαρου. (εικ. 57)

Δεν έχουν σωθεί υπολείμματα από αντίστοιχο παράθυρο στην ανακατασκευασμένη ανατολική πλευρά.

v. Στο πλάτωμα ανατολικά του ναού, πίσω από το ιερό διασώζονται τμήματα χαμηλού προστατευτικού τοίχου στο νότιο τμήμα του, ενώ στο βορειότερο τα βράχια ανεβαίνουν σε αρκετό ύψος και προστατεύουν από πτώση. (εικ. 55)

Στο κουρασάνι του δαπέδου διακρίνεται θεμέλιο τοίχου σε μικρή έκταση.

β. Προτάσεις

i. Προτείνεται η στερέωση και συντήρηση ολόκληρου του τοίχου ιδιαίτερα στα ψηλότερα τμήματα και την οδοντωτή ταινία, όπως και τους αρμούς, τις πλίνθους, τα κεραμοπλαστικά. Να γίνει στερέωση και αρμολόγημα στην τοιχοποιία των νεότερων προσθηκών ώστε να ενταχθούν με καλλίτερο τρόπο στις παλαιότερες κατασκευές.

ii. Προτείνονται:

Η συντήρηση της τοιχοποιίας και της οδοντωτής ταινίας.

Για τη ρωγμή προτείνεται να αφαιρεθούν παρόλιθοι και πλίνθοι από τη συμπλήρωση του 1957-58 κοντά στη ρωγμή και να κατασκευαστεί εκ νέου η ραφή της παλαιάς με νέα κατασκευή.

Η αντικατάσταση των σιδερένιων υαλοστάσιων με άλλα όπως περιγράφηκε πιο πάνω και η αντικατάσταση των κονιαμάτων του 1957-58.

iii. Να γίνει επισκευή της τοιχοποιίας και των οδοντωτών ταινιών με αφαίρεση των κονιαμάτων του 1957-58.

Στα δύο δίλοβα παράθυρα να γίνει επίσης αντικατάσταση των υαλοστασίων.

iv. Στο μονόλοβο παράθυρο προτείνεται να αφαιρεθούν τα μαρμάρινα ανάγλυφα και να αποκτήσει διάφραγμα στις διαστάσεις που έχει το άνοιγμα.

v. Θα ήταν χρήσιμο να συμπληρωθεί και να ανυψωθεί το στηθαίο στο πλάτωμα με τοιχοποιία, στην πάνω επιφάνεια της οποίας να στρωθούν σχιστόπλακες. Θα ήταν χρήσιμο να πλακοστρωθεί το δάπεδο του πλατώματος σε όσο τμήμα η επιφάνεια είναι επίπεδη. Κατά την επιστροφή θα πρέπει να προστατευθούν και τα ίχνη του παλαιότερου τοίχου στο έδαφος.

IV. Βόρεια πλευρά εξωτερικά

α. Διαπιστώσεις

i. Σε πολλά σημεία η πλινθοπερίκλειστη τοιχοποιία δεν είναι σε καλή κατάσταση, όπως περί τα δύο τρίλοβα παράθυρα ή σε τμήματα των σωζόμενων υπολειμμάτων τοίχων των προσκτισμάτων-παρεκκλησίων που βρίσκονταν στην ψηλότερη στάθμη. Επίσης στο αέτωμα της βόρειας κεραίας, του οποίου σωζόταν το 1890 η οδοντωτή ταινία, αλλά σήμερα έχει καταστραφεί. (εικ. 27, 34)

ii. Τα πλίνθινα τμήματα των δύο τρίλοβων παραθύρων έχουν ανακατασκευαστεί κατά την αναστήλωση 1957-58 με χρήση ερυθρού χρώματος και κονιάματος με τσιμέντο.

iii. Τα δύο άλλοτε δίλοβα παράθυρα του βορειοανατολικού και του βορειοδυτικού παρεκκλησίου του ναού έχουν κλειστεί και μετατραπεί σε ορθογωνικά ανοίγματα

μέσα στο περίγραμμα της διπλής σειράς πλίνθων που τα περιέβαλλαν. Η διπλή σειρά πλίνθων εμφανίζεται εν μέρει στην πρόσοψη με αρκετές ανωμαλίες και φθορές. Το βορειοανατολικό παράθυρο έχει ξύλινο υαλοστάσιο, ενώ το βορειοδυτικό είναι φραγμένο με τοίχο.

iv. Υπάρχει μία ακαλαίσθητη λωρίδα τσιμέντου στο έδαφος που απλώνεται σε όλο το μήκος κυρίως ναού.

v. Ένα πρόσκτισμα νεότερο αποτελούμενο από δύο θόλους νεότερης εποχής εφάπτεται εν μέρει και καλύπτει οπτικά τον βόρειο τοίχο του νάρθηκα. Η πρόσβαση στο εσωτερικό τους μπορεί να γίνει μόνο με κινητή σκάλα μέσω ανοίγματος που βρίσκεται ψηλότερα. Στη χαμηλότερη στάθμη τους διακρίνονται υπολείμματα παλαιότερων θόλων, της βυζαντινής περιόδου πιθανόν, ενώ ο εσωτερικός χώρος έχει μπάζα και το δάπεδο είναι ακαθόριστο. Η άνω επιφάνειά τους είναι γυμνή και δεν υπάρχει πρόνοια συλλογής και απομάκρυνσης των ομβρίων. (εικ. 24)

vi. Οι θόλοι καλύπτουν εν μέρει το κλεισμένο βορεινό δίλοβο παράθυρο της κάτω στάθμης του νάρθηκα. (εικ. 60)

vii. Στον βορεινό τοίχο της πάνω στάθμης του νάρθηκα ένα άνοιγμα μεγέθους παραθύρου έχει αντικαταστήσει βυζαντινή θύρα με πεταλόμορφο τόξο, που σωζόταν το 1890. Το ψηλότερο τμήμα της βορειοανατολικής γωνίας του νάρθηκα κατέρρευσε μετά το τέλος του ΙΘ' αιώνα και τμήμα του θυρώματος. Ο τοίχος του νάρθηκα ξαναχτίστηκε, αλλά με αλλαγή της μορφής της στέγης, η οποία από μονοκλινή που ήταν απέκτησε «σκούφια» στο τμήμα αυτό και έγινε διλινή. Από το θύρωμα σήμερα σώζεται τμήμα του, δηλαδή το δυτικό κατακόρυφο περιθώριο και τμήμα του πεταλόμορφου τόξου. (εικ. 61)

β. Προτάσεις

i. Προτείνεται να γίνει συντήρηση όλων των τμημάτων της τοιχοποιίας της βυζαντινής περιόδου και να αρμολογηθούν με μεγάλη επιμέλεια και με συμβατά υλικά.

ii. Να αρμολογηθούν με κονίαμα συμβατής σύνθεσης και χρώματος τα δύο τρίλοβα παράθυρα και να αντικατασταθούν τα σιδερένια υαλοστάσια.

iii. Προτείνεται να μην αποκατασταθούν τα δύο δίλοβα παράθυρα αλλά τα υπολείμματά τους που διακρίνονται στον τοίχο να συντηρηθούν με επιμέλεια. Να παραμείνουν τα δύο ορθογωνικά ανοίγματα, να αφαιρεθεί ο τοίχος που κλείνει το δυτικό και να τοποθετηθούν και στα δύο σύγχρονα ξύλινα κουφώματα.

iv. Προτείνεται να αφαιρεθεί η τσιμεντένια λωρίδα στη βάση του τοίχου. Στην έκταση βόρεια του ναού να γίνει ήπια διαμόρφωση με πατημένο χώμα ή κουρασάνι.

v. Προτείνεται να συντηρηθούν οι δύο νεότεροι θόλοι καθώς και τα υπολείμματα των παλαιότερων που η πάνω στάθμη τους αντιστοιχεί στην είσοδο του ορόφου του νάρθηκα. Ο εσωτερικός χώρος να καθαριστεί από τα μπάζα, να αρμολογηθεί και να καθοριστεί το δάπεδο του οποίου η στάθμη προτείνεται να αντιστοιχεί στην ποδιά του κλεισμένου παραθύρου στον βόρειο τοίχο του νάρθηκα. Ο χώρος να πλακοστρωθεί με σχιστόπλακες.

Στο τμήμα μπροστά από τον βόρειο τοίχο του ναού να γίνει ελαφρύ ξύλινο πατάρι που θα στηρίζεται στους θόλους αυτούς και δεν θα έχει επαφή με το μνημείο. Το δάπεδο του παταριού προτείνεται να είναι από διαφανές υλικό ασφαλείας, ώστε να παραμένει ορατό το δίλοβο παράθυρο πιο χαμηλά. Για την άνοδο στο πατάρι και στην πάνω στάθμη του νάρθηκα προτείνεται η κατασκευή ελαφριάς ξύλινης αυτοφερόμενης εξωτερικής σκάλας.

Οι θόλοι να στεγανωθούν εξωτερικά και να διαμορφωθεί η στέγη με σχιστόπλακες, όπως ήταν κατά τον ΙΘ' αιώνα.

vi. Να αποκαλυφθούν και να συντηρηθούν τα υπολείμματα του δίλοβου παραθύρου που βρισκόταν στον βόρειο τοίχο της κάτω στάθμης του νάρθηκα και να είναι ορατά από το πατάρι στο πρόσκτισμα,
vii. Το άνοιγμα μεγέθους παραθύρου μέσω του οποίου γίνεται σήμερα η είσοδος στον όροφο του νάρθηκα, το οποίο είναι νεώτερο θα μπορούσε να αποκτήσει μεγαλύτερες διαστάσεις για να είναι ευχερής η είσοδος, δεδομένου ότι όλο αυτό το τμήμα του βορεινού τοίχου του νάρθηκα αποτελεί νεώτερη κατασκευή, όπως αναφέρθηκε παραπάνω. Συγχρόνως προτείνεται να αποκατασταθεί σε μονοκλινή ολόκληρη η στέγη.

V. Εξωνάρθηκας εξωτερικά

α. Διαπιστώσεις

- i. Οι θόλοι στις δύο στάθμες του εξωνάρθηκα κατασκευάστηκαν κατά την Β' Ένετοκρατία, ωστόσο στον δυτικό τοίχο του ναού παραμένουν ενσωματωμένα τα παλαιότερα στοιχεία, υπολείμματα δύο θυρωμάτων, όπως φαίνεται. (εικ. 62, 63)
Επίσης στη βάση των τόξων που συνδέουν τους τρεις θόλους έχουν ενσωματωθεί τμήματα του τόξου του βυζαντινού πρόπυλου, ενώ στους πλευρικούς θόλους προεξέχουν και οι βυζαντινές αντηρίδες της πρόσοψης του ναού.
- ii. Ο βορειότερος θόλος του εξωνάρθηκα κατά την Β' Τουρκοκρατία είχε μετατραπεί σε κλειστό χώρο και είναι πιθανόν εκεί να είχε δημιουργηθεί σε προεξοχή μιναρές την περίοδο αυτή.
Ολόκληρο το δάπεδο του εξωνάρθηκα έχει διαμορφωθεί πρόχειρα μετά την καθαίρεση του κλειστού χώρου. Αποτελείται κυρίως από παρολίθους και η στάθμη του δεν είναι η στάθμη του αρχικού δαπέδου του ναού, που βρισκόταν χαμηλότερα. (εικ. 64)
- iii. Οι εξωτερικές επιφάνειες του ορόφου που έχουν τις χαρακτηριστικές βενετσιάνικες λεπτομέρειες και τα διακοσμημένα παράθυρα είναι σε αρκετά κακή κατάσταση πρόχειρα αρμολογημένες το 1958 με κονίαμα ερυθρωπό και τσιμέντο. (εικ. 65)
- iv. Το δώμα δεν είναι στεγανό και από την απορρόφηση των ομβρίων τα δωμάτια πάνω από τον εξωνάρθηκα είναι σε πολύ κακή κατάσταση με εκτεταμένες επιφάνειες εντελώς μουχλιασμένες. Πρόσφατα έγινε πρόχειρη κάλυψη του δώματος με μεγάλη πλαστική μεμβράνη χρώματος κυανού, που είναι ορατή, ενώ η αποτελεσματικότητά του δεν είναι εξασφαλισμένη για μεγάλο διάστημα. (εικ. 35, 93)

β. Προτάσεις

- i. Προτείνεται να γίνουν καθαρισμοί και ανάδειξη των παλαιών στοιχείων στον δυτικό τοίχο του ναού και τα τόξα. Να αρμολογηθούν οι θόλοι, τα τόξα και οι τοίχοι του χώρου. Τα περιθώρια της θύρας και τα στοιχεία γύρω από αυτά να συντηρηθούν και να αντικατασταθεί το κούφωμα από νέο, ξύλινο, ταμπλαδωτό.
- ii. Προτείνεται να γίνει εξομάλυνση του δαπέδου και αντικατάσταση τμημάτων της πλακόστρωσης με σχιστόπλακες.
- iii. Οι εξωτερικοί τοίχοι της πάνω στάθμης, μετά την αφαίρεση των αρμολογημάτων του 1958, προτείνεται να επιχρισθούν, δηλαδή να καλυφθεί όλη η επιφάνεια με κονίαμα με σύσταση και χρώμα σύμφωνα με τις επιταγές του ύφους του κτίσματος της Ένετοκρατίας. Επίσης να γίνει συντήρηση των περιθωρίων των παραθύρων, όπως και των ταινιών και άλλων πόριγων διακοσμητικών στοιχείων τα οποία να παραμείνουν ανεπίχριστα.
- iv. Ιδιαίτερη φροντίδα πρέπει να καταβληθεί για την αποτελεσματική στεγάνωση του δώματος, που έχει ιδιόμορφη κατασκευή καθώς προεξέχουν καμπύλα τμήματα των

δύο θόλων και φτάνουν ψηλότερα από την οριζόντια επιφάνεια, εκτός από τον μεσαίο που έχει χαμηλότερο ύψος. Θα πρέπει να γίνει διευθέτηση των ρύσεων και επάλειψη με συμβατό στεγανωτικό υλικό και να απομακρυνθεί η αντισταθμητική μεμβράνη που καλύπτει σήμερα το δώμα.

VI. Τρούλλος, κεραίες, ημιπρίσματα και προσκτίσματα πάνω στάθμης

α. Διαπιστώσεις

- i. Η εξωτερική επιφάνεια του τρούλλου, οι ημικίονες και τα παράθυρα παρουσιάζουν σε διάφορα σημεία προβλήματα, έχουν φύγει πλίνθοι, έχει φθαρεί το κονίαμα, έχουν αντικατασταθεί για διάφορους λόγους πλίνθοι από παρολίθους, οι οδοντωτές ταινίες έχουν υποστεί φθορές κατά τόπους, μερικοί θολίσκοι των παραθύρων έχουν χάσει τη συνοχή τους και υπάρχουν μικρές ή λίγο μεγαλύτερες ρωγμές. Μεγαλύτερο πρόβλημα έχει η δυτική πλευρά, όπου το 1986 δημιουργήθηκε ρωγμή και γκρεμίστηκε τμήμα των κεραμιδιών από κεραυνό. Ωστόσο φαίνεται ότι η πλευρά είναι εκτεθειμένη σε κεραυνούς και ότι είχε υποστεί ζημιές από παλαιότερα και οι ημικίονες είχαν υποστεί πριν από το 1890 συμπληρώσεις με παρολίθους χωρίς πλίνθους. (εικ. 66)
- ii. Οι τοίχοι των ημιπρισμάτων και των κεραιών καθώς και των προσκτισμάτων-παρεκκλησίων διατηρούν σε πολλά σημεία εμφανή την αρχική τοιχοποιία με πλινθοπερίκλειστο σύστημα καθώς και τα υπολείμματα από τις στέγες που δεν υπάρχουν πλέον. (εικ. 2, 34)
- iii. Οι οριζόντιες και ελαφρώς κεκλιμένες επιφάνειες των δαπέδων των προσκτισμάτων είναι γενικά σε καλή κατάσταση.
- iv. Οι επιφάνειες που καλύπτονται με κεραμίδια έχουν ανάγκη συντήρησης.

β. Προτάσεις

- i. Προτείνεται να γίνει μια εξαιρετικά επιμελημένη συντήρηση και αποκατάσταση του τρούλλου και όλων των επί μέρους στοιχείων του και να αντικατασταθούν τα σιδερένια παράθυρα με διαφράγματα σύμφωνα με το σωζόμενο στο τρίλοβο παράθυρο της νότιας πλευράς. Πιθανόν μερικοί φεγγίτες να μην έχουν γιαλί αλλά πλέγμα, ώστε να επιτυγχάνεται ικανοποιητικός αερισμός στον ναό.
- ii. Προτείνεται επιμελημένη συντήρηση με διατήρηση όλων των στοιχείων για τους τοίχους των ημιπρισμάτων, κεραιών και προσκτισμάτων-παρεκκλησίων με εξαιρετική επιμέλεια στη διατήρηση των υπολειμμάτων των στεγών τους.
- iii. Να γίνει έλεγχος για την απορροή των ομβρίων στις οριζόντιες επιφάνειες, ώστε να προληφθούν τυχόν προβλήματα απορρόφησης υγρασίας και να γίνουν μικρότερης ή μεγαλύτερης έκτασης συμπληρώσεις, αποκαταστάσεις, επισκευές στα τμήματα αυτά.
- iv. Να γίνει ανακεράμωση όλων των τμημάτων του ναού που έχουν κεραμίδια με κατάλληλους καθαρισμούς και φροντίδα των υποστρωμάτων. Να γίνει διαλογή των κεραμιδιών και όσα χρειάζεται να αντικατασταθούν να είναι χειροποίητα, αντίστοιχα με τα παλαιά.

VII. Εσωτερικά, κυρίως ναός

α. Διαπιστώσεις

- i. Η κατάσταση του ναού από άποψη στατική παρουσιάζεται πολύ καλή.
- ii. Ο τρούλλος και οι μεγάλες επιφάνειες τοίχων που δεν έχουν τοιχογραφίες έχουν δεχθεί αρμολογήματα, αλλά και επιχρίσματα, σε διάφορες περιόδους.
- iii. Πάνω από τα δύο θυρώματα εκατέρωθεν της κυρίας εισόδου από τον νάρθηκα υπάρχουν ορθογωνικές κόγχες, δύο προς Βορράν και μία προς Νότον, φραγμένες με

τοιχοποιία. Στο περίγραμμά τους διακρίνονται κονιάματα και είναι πιθανόν να υπάρχουν τοιχογραφίες. (εικ. 67, 68)

iv. Το άνοιγμα από την δυτική κεραία προς την πάνω στάθμη του νάρθηκα του οποίου η ποδιά έφθανε ως τον κοσμήτη, έχει αλλάξει μορφή και έχει διανοιγεί από τον κοσμήτη προς τα κάτω. (εικ. 69)

v. Υπάρχουν εκτεταμένα υπολείμματα του αρχικού δαπέδου.

vi. Τα φουρούσια των οκτώ προσκυνηταριών που υπήρχαν περιμετρικά σώζονται σε έξη από τους οκτώ πεσσούς, εκτός δηλαδή των δύο πεσσών προς βορράν, ενώ οι βάσεις σώζονται στους δύο πεσσούς προς Νότον. Μερικά από τα μαρμάρινα φουρούσια έχουν αντικατασταθεί από πώρινα, ίσως κατά την Ενετοκρατία. Τμήμα από το ψηλότερο ανάγλυφο τμήμα ενός προσκυνηταριού έχει διασωθεί και βρίσκεται στο Μουσείο, αλλά δεν σώζονται όλα του τα τμήματα. (εικ. 70, 71, 72, 73)

β. Προτάσεις

i. Δεν υπάρχει ανάγκη στερεωτικών επεμβάσεων.

ii. Προτείνεται να γίνουν αρμολογήματα στον τρούλλο και τους τοίχους κυρίως για λόγους αισθητικούς, για να αποκτήσει οπτικά ενότητα το εσωτερικό του μνημείου.

Επίσης είναι απαραίτητο να γίνει συντήρηση των τοιχογραφιών.

iii. Θα πρέπει να απομακρυνθούν οι τοίχοι που κλείνουν τις κόγχες του δυτικού τοίχου και να συντηρηθούν τα ευρήματα.

iv. Να αποκατασταθεί το άνοιγμα της δυτικής κεραίας προς τον νάρθηκα, δηλαδή να κλειστεί με τοίχο το χαμηλότερο τμήμα ως τον κοσμήτη και να συμπληρωθεί ο κοσμήτης.

v. Προτείνεται να διατηρηθούν και να συντηρηθούν τα υπολείμματα του αρχικού δαπέδου και να συμπληρωθούν όπου χρειάζεται με σχιστόπλακες.

vi. Προτείνεται να αναστηλωθεί το προσκυνητάρι που βρισκόταν στον ανατολικό πεσσό της νότιας πλευρά, του οποίου σώζονται η βάση και τα αρχικά μαρμάρινα φουρούσια επί τόπου, να συμπληρωθεί με το τμήμα που βρίσκεται στο μουσείο, και να γίνουν οι απαραίτητες συμπληρώσεις. Ο νεώτερος ξύλινος επισκοπικός θρόνος που καλύπτει τώρα την βάση θα μπορούσε να μετακινηθεί σε κοντινή θέση.

VIII. Ιερό

α. Διαπιστώσεις

i. Η μορφή του κεντρικού χώρου έχει αλλοιωθεί πολύ σημαντικά από τις επεμβάσεις της Τουρκοκρατίας και μόνο πάνω από τον κοσμήτη διατηρείται η αρχική γεωμετρική μορφή. Διατηρούνται πάντως εξαιρετικής τέχνης τοιχογραφίες σε διάφορες επιφάνειες. (εικ. 74, 75)

ii. Η πρόθεση και το διακονικό διατηρούν σε μεγάλο βαθμό τα αυθεντικά τους στοιχεία και τμήματα της αρχικής πλακόστρωσης, εκτός από τα παράθυρα που έχουν αλλοιωθεί. Έχουν σημαντικές τοιχογραφίες. (εικ. 20, 32)

β. Προτάσεις

i. Θα μπορούσε να γίνει μια προσπάθεια εξομάλυνσης των ανωμαλιών του κεντρικού χώρου χωρίς να επιδιώκεται η πλήρης γεωμετρική αποκατάσταση του χώρου. Θα μπορούσε πιθανόν να υπάρχει ένδειξη στο δάπεδο της αρχικής μορφής του κεντρικού χώρου. Και εδώ είναι απαραίτητη η στερέωση και συντήρηση όλων των παλαιών στοιχείων που σώζονται και των τοιχογραφιών.

ii. Οι δύο χώροι έχουν μεγάλη ανάγκη στερεώσεων και συντήρησης, όπως και οι πλακοστρώσεις και οι τοιχογραφίες. Επίσης προτείνεται να συντηρηθούν και να αποκατασταθούν τα ανοίγματα που τους συνδέουν με τα γωνιακά παρεκκλήσια, όπως και οι μαρμάρινοι στυλοβάτες του αρχικού τέμπλου, που βρίσκονται κάτω από το νεώτερο ξύλινο.

IX. Γωνιακά παρεκκλήσια

i. Βορειοανατολικό παρεκκλήσιο

Υπάρχουν κλεισμένα ανοίγματα προς τον κεντρικό χώρο, ενώ οι σημερινές προσβάσεις από την πρόθεση και από την βόρεια κεραία είναι αλλοιωμένες. (εικ. 76, 77, 78)

Στον χώρο υπάρχουν επιχρίσματα σε μικρότερες ή μεγαλύτερες επιφάνειες διαφόρων ποιότητων και περιόδων και στον δυτικό τοίχο υπάρχει ρωγμή από τον θόλο ως το ύψος της θύρας, αλλά αυτή δεν εμφανίζεται από την άλλη πλευρά του τοίχου, δηλαδή από την πλευρά της βόρειας κεραίας. (εικ. 79) Ανατολικά υπάρχει μικρή κόγχη και ψηλότερα μονόλοβο παράθυρο για το οποίο έγινε λόγος νωρίτερα. Στο μήκος του ανατολικού τοίχου έχει διαμορφωθεί ένας χώρος καλυμμένος με μεγάλη σχιστόπλακα που παραπέμπει σε σαρκοφάγο. (εικ. 78) Το δίλοβο παράθυρο προς Βορράν είναι κλεισμένο, αλλά στο περίγραμμά του έχει διαμορφωθεί ορθογωνικό άνοιγμα. Το δάπεδο αποτελείται από ανάμειξη πλακών, άλλων λίθων και σπολίων.

ii. Νοτιοανατολικό παρεκκλήσιο

Η νοτιοανατολική γωνία είναι ξαναχτισμένη. Ο θόλος και οι τοίχοι έχουν επιχρίσματα αλλά στον βόρειο τοίχο υπάρχει μικρό τμήμα αξιόλογης τοιχογραφίας, η οποία καταστράφηκε από νεώτερο άνοιγμα προς τον κυρίως ναό. (εικ. 81) Ο δυτικός τοίχος ο οποίος έχει εν μέρει καταστραφεί με το άνοιγμα οξυκόρυφου τόξου της Τουρκοκρατίας, διατηρεί το αρχικό μαρμάρινο κατώφλι του παρεκκλησίου in situ, όπως φαίνεται. (εικ. 80) Το δίλοβο παράθυρο είναι επιχρισμένο εσωτερικά. (εικ. 82) Το δάπεδο είναι από χώμα.

iii. Βορειοδυτικό παρεκκλήσιο

Είναι αμφίβολο αν ο χώρος λειτούργησε ως παρεκκλήσιο. Στην Β' Ενετοκρατία αναφέρεται ως σκευοφυλάκιο. Σήμερα χρησιμοποιείται ως αποθήκη και όλες οι πλευρές του εμφανίζονται αλλοιωμένες. Ανατολικά έχουν γίνει εκ των υστέρων δύο ανοίγματα, ένα ψηλά και ένα χαμηλότερα, το οποίο έχει φραχτεί εν μέρει. (εικ. 83) Βόρεια το δίλοβο είναι κλεισμένο και στο περίγραμμά του είχε γίνει ορθογωνικό άνοιγμα, που και αυτό είναι φραγμένο. (εικ. 84) Νότια έχει ανοιχτεί προς τον ναό ψηλά άνοιγμα του οποίου το υπέρθυρο είναι ανώμαλο και δυτικά το υπέρθυρο του θυρώματος προς τον νάρθηκα έχει υποστεί αλλοιώσεις. Το μεγαλύτερο μέρος του δαπέδου είναι ο φυσικός βράχος με προεξοχές και ανωμαλίες.

iv. Νοτιοδυτικό παρεκκλήσιο

Και εδώ υπάρχουν κονιάματα και επιχρίσματα απροσδιόριστα, ο ανατολικός τοίχος χαμηλά έχει αφαιρεθεί και στη θέση του υπάρχει οξυκόρυφο τόξο της Τουρκοκρατίας. Ψηλότερα διακρίνεται κλεισμένη η κόγχη. (εικ. 85) Κάτω από το δίλοβο παράθυρο διακρίνονται και εσωτερικά οι αρμοί του ανοίγματος που έγινε εκεί και ξανακλείστηκε. (εικ. 86) Ο δυτικός τοίχος έχει ψηλά τμήμα ανοίγματος που έχει πρόχειρα κλειστεί και το υπέρθυρο του θυρώματος προς τον νάρθηκα έχει αλλοιωθεί. Το δάπεδο είναι από χώμα. (εικ. 87)

β. Προτάσεις

i. Βορειοανατολικό παρεκκλήσιο

Τα κονιάματα στους τοίχους και τον θόλο θα πρέπει να μελετηθούν και να επιλεγεί η ανάλογη φροντίδα. Η ρωγμή που υπάρχει στον θόλο να επισκευαστεί με αφαίρεση λίθων και συρραφή. Θα χρειαστούν επίσης επεμβάσεις στο νεότερο δάπεδο, δηλαδή να αφαιρεθούν τα σπόλια και να γίνουν συμπληρώσεις με σχιστόπλακες.

Δεν προτείνεται η αποκατάσταση του δίλοβου παραθύρου, αλλά καλλίτερη διευθέτιση για να φανεί η θέση του. Το ξύλινο κούφωμα θα πρέπει να αντικατασταθεί από νέο και να γίνει περιποίηση των περιθωρίων. Θα πρέπει επίσης να αναδειχθούν

τα παλαιά στοιχεία όσων ανοιγμάτων κλεισμένων ή εν λειτουργία υπάρχουν στον χώρο. Στη θύρα επικοινωνίας με την πρόθεση να αφαιρεθεί τμήμα τοίχου από παρόλombo που είναι πρόσθετο και μειώνει το ύψος. Προτείνεται να γίνει έρευνα στον ανατολικό τοίχο και την κατασκευή μορφής σαρκοφάγου που υπάρχει εκεί.

ii. Νοτιοανατολικό παρεκκλήσιο

Θα πρέπει να γίνει έρευνα στα επιχρίσματα και ή να συντηρηθούν ή να καθαιρεθούν και να γίνουν αρμολόγια με συμβατό κονίαμα. Θα πρέπει να συντηρηθούν τα υπολείμματα τοιχογραφιών, να γίνει συντήρηση του νεότερου τοίχου. Το δάπεδο προτείνεται να συμπληρωθεί με σχιστόπλακες και να συντηρηθεί το παλαιό μαρμάρino κατώφλι.

iii. Βορειοδυτικό παρεκκλήσιο

Προτείνεται να κλείσει το νότιο άνοιγμα προς τον ναό καθώς και το χαμηλότερο από τα δύο ανοίγματα του ανατολικού τοίχου, να αρμολογηθούν οι τοίχοι και ο θόλος και να ανοίξει το ορθογωνικό παράθυρο προς Βορράν χωρίς να αποκατασταθεί το δίλοβο γύρω του, στο οποίο να τοποθετηθεί ξύλινο κούφωμα και να τοποθετηθεί δάπεδο σε λίγο ψηλότερη στάθμη ώστε να εξομαλυνθούν οι ανωμαλίες και να είναι ο χώρος χρησιμοποιήσιμος, ίσως για έκθεση γλυπτών με κατάλληλο φωτισμό, ο οποίος να μπορεί να λειτουργεί χωρίς ηλεκτρική εγκατάσταση.

iv. Νοτιοδυτικό παρεκκλήσιο

Προτείνεται συντήρηση στα κονιάματα και τοποθέτηση δαπέδου από σχιστόπλακες.

X. Νάρθηκας και όροφος του εξωνάρθηκα

α. Διαπιστώσεις

i. Η κάλυψη από σταυροθόλια της κάτω στάθμης του νάρθηκα έχει εξαφανιστεί μετά την Β' Ενετοκρατία και πριν από το 1890 και η απολάξευση των υπολειμμάτων τους έγινε με τόση επιμέλεια ώστε σήμερα διακρίνονται απλώς τα μέτωπα των τόξων στον ανατολικό τοίχο του νάρθηκα. (εικ. 5)

ii. Στον δυτικό τοίχο, που ήταν ο εξωτερικός του ναού οι τοίχοι είναι καλυμμένοι με νεώτερα κονιάματα τα οποία καλύπτουν παλαιά στοιχεία.

iii. Ο βόρειος και ο νότιος τοίχος του νάρθηκα περιλαμβάνουν στοιχεία διαφόρων περιόδων. Στο χαμηλότερο επίπεδο το κλεισμένο δίλοβο παράθυρο προς Βορράν και το κλεισμένο θύρωμα προς Νότον όπου υπάρχει και υπόλειμμα τοιχογραφίας. (εικ. 88, 89) Στο ψηλότερο επίπεδο το υπόλειμμα του βυζαντινού θυρώματος προς Βορράν, και στοιχεία για την έξοδο προς τον μινάρé προς Νότον. (εικ. 90)

iv. Τρία δίλοβα παράθυρα υπήρχαν στην δυτική πρόσοψη του βυζαντινού ναού, τα οποία διακρίνονται στην ψηλότερη στάθμη, όπως και τμήματα από την πλινθοπερίκλειστη τοιχοποιία. Ανάμεσα στα παλαιά στοιχεία ανοίχτηκαν οι τρεις θύρες προς τα τρία διαμερίσματα δημιουργήθηκαν στον εξωνάρθηκα κατά την Β' Ενετοκρατία και είχαν πρόσβαση από την πάνω στάθμη του νάρθηκα. (εικ. 91)

v. Τα τρία θολωτά διαμερίσματα, που χτίστηκαν στην πάνω στάθμη του εξωνάρθηκα και κάλυψαν τα βυζαντινά στοιχεία της πρόσοψης, δεν επικοινωνούσαν μεταξύ τους. (εικ. 92, 93)

β. Προτάσεις

i. Δεν προτείνεται να γίνει αναστήλωση των σταυροθολίων, η οποία θα δημιουργήσει εξαιρετικές δυσκολίες, λόγω της ύπαρξης παλαιών στοιχείων και μάλιστα τοιχογραφιών και της εγγύτητάς τους με τα αρχιτεκτονικά στοιχεία που πρέπει να συμπληρωθούν. Τα στοιχεία κινδυνεύουν να υποστούν φθορές. Συγχρόνως όλο το παλαιότερο υλικό δεν υπάρχει πλέον και αυτό δημιουργεί προβλήματα αυθεντικότητας.

ii. Στο χαμηλότερο επίπεδο προτείνεται να γίνει προσεκτική αφαίρεση νεωτέρων κονιαμάτων, ώστε να αποκαλυφθούν τα αρχιτεκτονικά στοιχεία πάνω στους τοίχους, που αμυδρά διακρίνονται, όπως το πεταλόμορφο τόξο πάνω από την κύρια θύρα εισόδου, της οποίας η θέση βρισκόταν χαμηλότερα από την σημερινή. Επίσης οι θέσεις άλλων δύο θυρωμάτων και τα μέτωπα των σταυροθολίων.

iii. Όλα τα στοιχεία που περιλαμβάνουν ο βόρειος και ο νότιος τοίχος του νάρθηκα θα πρέπει να δεχθούν τις σχετικές φροντίδες, συντήρηση, αρμολογία, δάπεδο. Στην ψηλότερη στάθμη, στη βόρεια πλευρά, προτείνεται όπως αναφέρθηκε να διεκρινθεί το σημερινό νεώτερο άνοιγμα επικοινωνίας μεγέθους παραθύρου ώστε η επικοινωνία να είναι πιο άνετη, χωρίς να θιγούν παλαιά στοιχεία. Θα πρέπει να γίνει έρευνα και στις δύο πλευρές, τη βόρεια και τη νότια αν τα επιχρίσματα είναι παλαιά, και αν δεν είναι να απομακρυνθούν ώστε να αποκαλυφθούν παλαιότερα στοιχεία και να αρμολογηθούν οι τοίχοι.

iv. Τα τρία βυζαντινά δίλοβα παράθυρα στην ψηλότερη στάθμη του δυτικού τοίχου θα πρέπει να αποκαλυφθούν πλήρως, να συντηρηθούν, να στερεωθούν και να συμπληρωθούν. Ίσως αν δεν σώζονται ολόκληρα να γίνεται με κάποιο τρόπο και υπόδειξη της πλήρους μορφής τους για λόγους εκπαιδευτικούς. Συγχρόνως οι τρεις θύρες της Ενετοκρατίας που βρίσκονται στα νεώτερα τμήματα του τοίχου να συντηρηθούν και οι τοίχοι να συμπληρωθούν με συμβατά αρμολόγια.

v. Τα τρία θολωτά διαμερίσματα πάνω από τον εξωνάρθηκα θα πρέπει να στερεωθούν να αρμολογηθούν, να επιχρισθούν και να δεχθούν νέα ξύλινα κουφώματα και δάπεδο, που σήμερα είναι χωμάτινο, πιθανόν από κεραμικές πλάκες, συμβατές με την αισθητική της εποχής ανέγερσής τους.

Υπάρχει πρόβλημα πρόσβασης και επικοινωνίας για τα δύο νοτιώτερα διαμερίσματα τα οποία είχαν πρόσβαση από την πάνω στάθμη του νάρθηκα και το δάπεδο δεν υπάρχει πλέον. Σήμερα είναι προσεγγίσιμο μόνο το διαμέρισμα που βρίσκεται προς Βορράν. (εικ. 88) Προτείνεται η σύνδεση και επικοινωνία των τριών διαμερισμάτων με δύο θύρες που θα διανοιγούν μεταξύ των τριών θόλων. Προτείνεται επίσης να γίνει ανάδειξη των στοιχείων του άνω τμήματος της βυζαντινής δυτικής πρόσοψης του ναού.

Αθήνα 1 Μαρτίου 2012

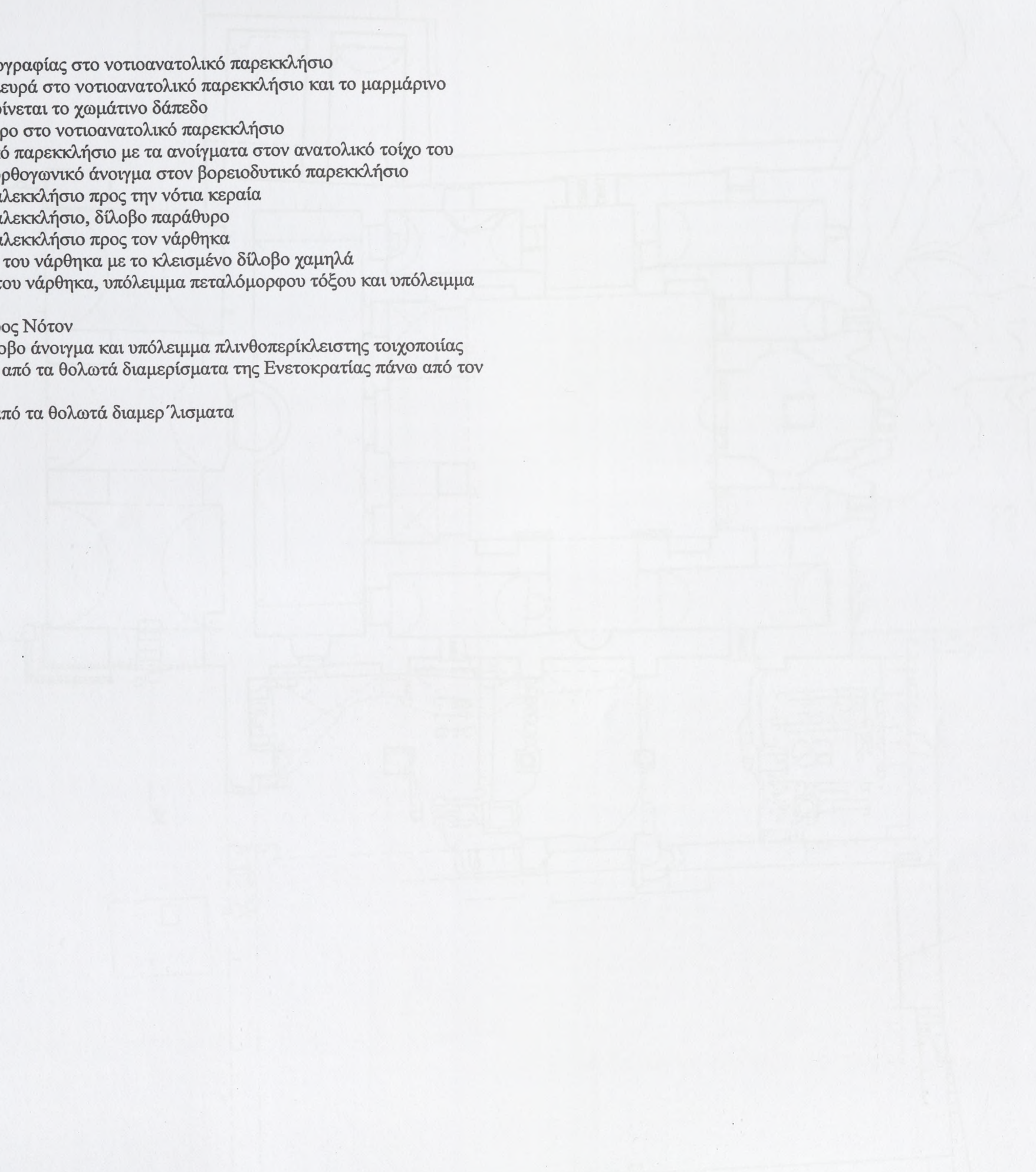
Η αρχιτέκτων μηχανικός

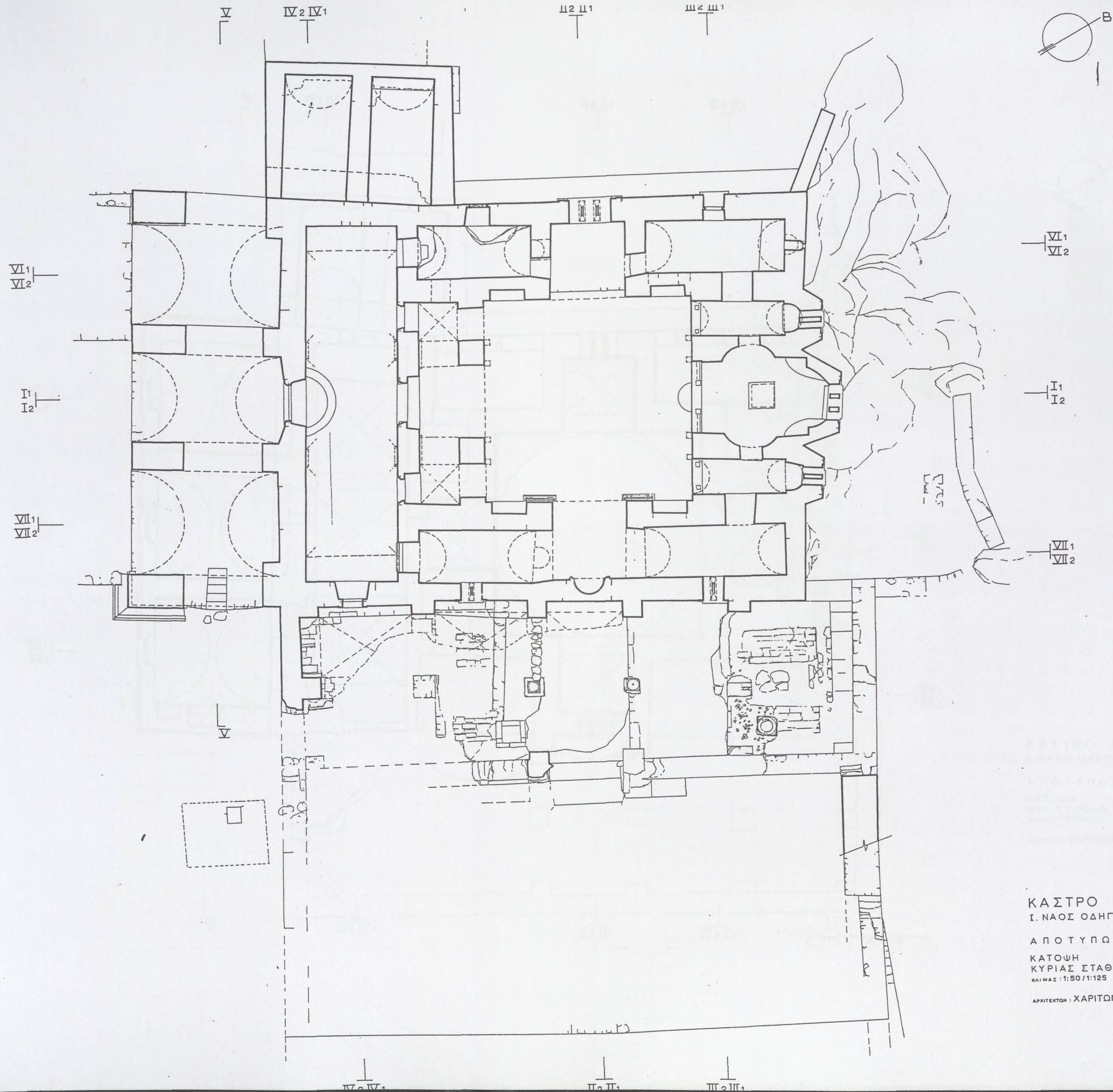
Χαριτωμένη Μιχαηλίδου-Καλλιγά, Δρ. Φίλος.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ-ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ

1. Ο ναός από χαμηλά, ανατολικά
2. Από την Πάνω πόλη, από τον Νότο
3. Ο τρούλλος εσωτερικά
4. Λεπτομέρεια ημιχωνίου, λοφίου και της δυτικής κεραίας
5. Άποψη του νάρθηκα προς Νότον
6. Το χαμηλότερο τμήμα του τοίχου της βόρειας κεραίας θεμελιωμένο στον βράχο
7. Η βόρεια πλευρά του ναού
8. Το ψηλότερο τμήμα του νάρθηκα προς Βορράν
9. Οι τρεις κόγχες
10. Βορειοανατολικό πρόσκτισμα στην πάνω στάθμη
11. Υπολείμματα στέγης
12. Λεπτομέρεια της ανατολικής πλευράς
13. Ξύλινο υπέρθυρο κλεισμένου ανοίγματος του νοτιοδυτικού προσκτίσματος προς τον νάρθηκα
14. Νότια όψη της «στοάς» και του περιβάλλοντος χώρου (Αρχείο Millet)
15. Δυτικός τοίχος της «στοάς»
16. Τοιχοποιία στη βόρεια κεραία
17. Τοιχοποιία από πωρολίθους στον κυρίως ναό προς Νότον
18. Σκαρίφημα κάτοψης, όπου με γραμμοσκία σημειώνονται οι πλάκες της αρχικής πλακόστρωσης και με κόκκινο αστερίσκο τα μάρμαρα
19. Μαρμάρινα ανάγλυφα στον ναό, 1976
20. Παράσταση στην πρόθεση, από τον Βίο του Αγίου Νικολάου
21. Τοιχογραφία στον νάρθηκα με αφιερωματική επιγραφή
22. Το μιχράμπ και τα δύο οξυκόρυφα ανοίγματα προς τα νότια παρεκκλήσια
23. Η κεντρική ασπίδα στα τέλη του ΙΘ' αιώνα
24. Η νότια πλευρά του ναού. Διακρίνονται οι δύο θόλοι που προστέθηκαν στη βόρεια πλευρά
25. Η απολάξευση των υπολειμμάτων των σταυροθολίων της Α' ατάμης του νάρθηκα έγινε με μεγάλη επιμέλεια
26. Θωράκιο που εντοιχίστηκε στην πρόσοψη από τον Φρούραρχο το 1842
27. Βόρεια όψη του ναού (Αρχείο Millet)
28. Η «στοά» από τα δυτικά (Αρχείο Millet)
29. Ο τρούλλος, Δεκέμβριος 1986
30. Ο κυρίως ναός εσωτερικά προς τα δυτικά
31. Ο κυρίως ναός προς το ιερό
32. Πλακόστρωση της πρόθεσης
33. Νότια όψη (Αρχείο Millet)
34. Βόρεια και δυτική πλευρά και οι πρόσθετοι θόλοι
35. Τμήμα της στέγης του νάρθηκα και η προστατευτική μεμβράνη στο δώμα του εξωνάρθηκα
36. Το δυτικό τμήμα του νότιου τρίλοβου, εξωτερικά
37. Το μεσαίο τμήμα του νότιου τρίλοβου, εξωτερικά
38. Το ανατολικό τμήμα του νότιου τρίλοβου, εξωτερικά

39. Τα σταυροθόλια της «στοάς»
40. Ο δυτικός τοίχος της «στοάς» και το άνοιγμα στη στάθμη των ερειπωμένων θόλων
41. Η «στοά» προς την Ανατολή
42. Ο κίονας της «στοάς» κατά τη δεκαετία του '80
43. Η δεξαμενή με το πρόχειρα κλεισμένο άνοιγμα
44. Ο τοίχος της δεξαμενής εξωτερικά και το άνοιγμα
45. Το αριστερό μέρος της νότιας κεραίας
46. Η νότια κεραία
47. Υπολείμματα των ερειπωμένων θόλων της «στοάς»
48. Υπολείμματα πλινθοπερίκλειστης τοιχοποιίας και του μινιάρε καθώς και ανοίγματος στο ψηλότερο τμήμα του νάρθηκα, εξωτερικά
49. Η νότια πλευρά του ναού και το κλεισμένο άνοιγμα από τον κυρίως ναό
50. Λεπτομέρεια του πεταλόμορφου τόξου του ανοίγματος
51. Το κλεισμένο δυτικό άνοιγμα με υπολείμματα του πεταλόμορφου τόξου
52. Το τρίλοβο άνοιγμα της νότιας κεραίας με τοιχογραφίες στους θολίσκους και ανάγλυφο οριζόντιο τμήμα στον δυτικό
53. Νότια πλευρά, το ανατολικό δίλοβο παράθυρο
54. Νότια πλευρά, το δυτικό δίλοβο παράθυρο
55. Το χαμηλότερο τμήμα της ανατολικής πλευράς. Διακρίνεται η αργολιθοδομή κάτω από το πλινθοπερίκλειστο του βορειοανατολικού παρεκκλησίου
56. Ρωγή στο χαμηλότερο τμήμα της κεντρικής κόγχης
57. Μονόλοβο παράθυρο του βορειοανατολικού παρεκκλησίου
58. Βόρειοι νεώτεροι θόλοι, δυτική πλευρά
59. Ο βορειοδυτικός θόλος εσωτερικά
60. Το κλεισμένο δίλοβο παράθυρο του νάρθηκα από το εσωτερικό του βορειοδυτικού θόλου
61. Η αλλοιωμένη στέγη του νάρθηκα και το πεταλόμορφο της εισόδου στην πάνω στάθμη
62. Υπόλειμμα ανοίγματος με πεταλόμορφο τόξο στον δυτικό τοίχο του νάρθηκα
63. Υπόλειμμα ανοίγματος στον ανατολικό τοίχο του νάρθηκα
64. Πλακόστρωση του εξωνάρθηκα
65. Ο ναός από τα δυτικά
66. Ημικίονας στη βόρεια πλευρά του τρούλλου
67. Κυρίως ναός, δυτικός τοίχος κάτω από το βορειοδυτικό σταυροθόλιο
68. Κυρίως ναός, δυτικός τοίχος κάτω από το νοτιοδυτικό σταυροθόλιο
69. Το άνοιγμα από την πάνω στάθμη του νάρθηκα προς τον κυρίως ναό, το οποίο διευρύνθηκε σε νεότερη εποχή
70. Φουρούσια του ανατολικού πεσσοῦ προς Βορράν
71. Φουρούσια του νότιου πεσσοῦ προς την Ανατολή
72. Βάση του προσκυνηταριού στον νότιο πεσσοῦ προς τη Δύση
73. Υπόλειμμα προσκυνηταριού στον ναό κατά τη δεκαετία του '70, σήμερα στο μουσείο στην Κάτω πόλη
74. Το πάνω τμήμα του κεντρικού τμήματος του ιερού
75. Το ιερό προς νοτιοανατολικά
76. Κλεισμένα ανοίγματα του βορειοανατολικού παρεκκλησίου
77. Αλλοιωμένο θύρωμα προς την πρόθεση του βορειοανατολικού παρεκκλησίου
78. Η ανατολική πλευρά του βορειοανατολικού παρεκκλησίου
79. Η βόρεια πλευρά του βορειοανατολικού παρεκκλησίου

-
80. Σπάραγμα τοιχογραφίας στο νοτιοανατολικό παρεκκλήσιο
 81. Αλλοιωμένη πλευρά στο νοτιοανατολικό παρεκκλήσιο και το μαρμάρινο κατώφλι. Διακρίνεται το χωμάτινο δάπεδο
 82. Δίλοβο παράθυρο στο νοτιοανατολικό παρεκκλήσιο
 83. Το βορειοδυτικό παρεκκλήσιο με τα ανοίγματα στον ανατολικό τοίχο του
 84. Το κλεισμένο ορθογωνικό άνοιγμα στον βορειοδυτικό παρεκκλήσιο
 85. Νοτιοδυτικό παλεεκκλήσιο προς την νότια κεραία
 86. Νοτιοδυτικό παλεεκκλήσιο, δίλοβο παράθυρο
 87. Νοτιοδυτικό παλεεκκλήσιο προς τον νάρθηκα
 88. Βόρειος τοίχος του νάρθηκα με το κλεισμένο δίλοβο χαμηλά
 89. Νότιος τοίχος του νάρθηκα, υπόλειμμα πεταλόμορφου τόξου και υπόλειμμα τοιχογραφίας
 90. Ο νάρθηκας προς Νότον
 91. Νάρθηκας, δίλοβο άνοιγμα και υπόλειμμα πλινθοπερίκλειστης τοιχοποιίας
 92. Το βορειότερο από τα θολωτά διαμερίσματα της Ενετοκρατίας πάνω από τον εξωνάρθηκα
 93. Το νοτιότερο από τα θολωτά διαμερίσματα

ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ

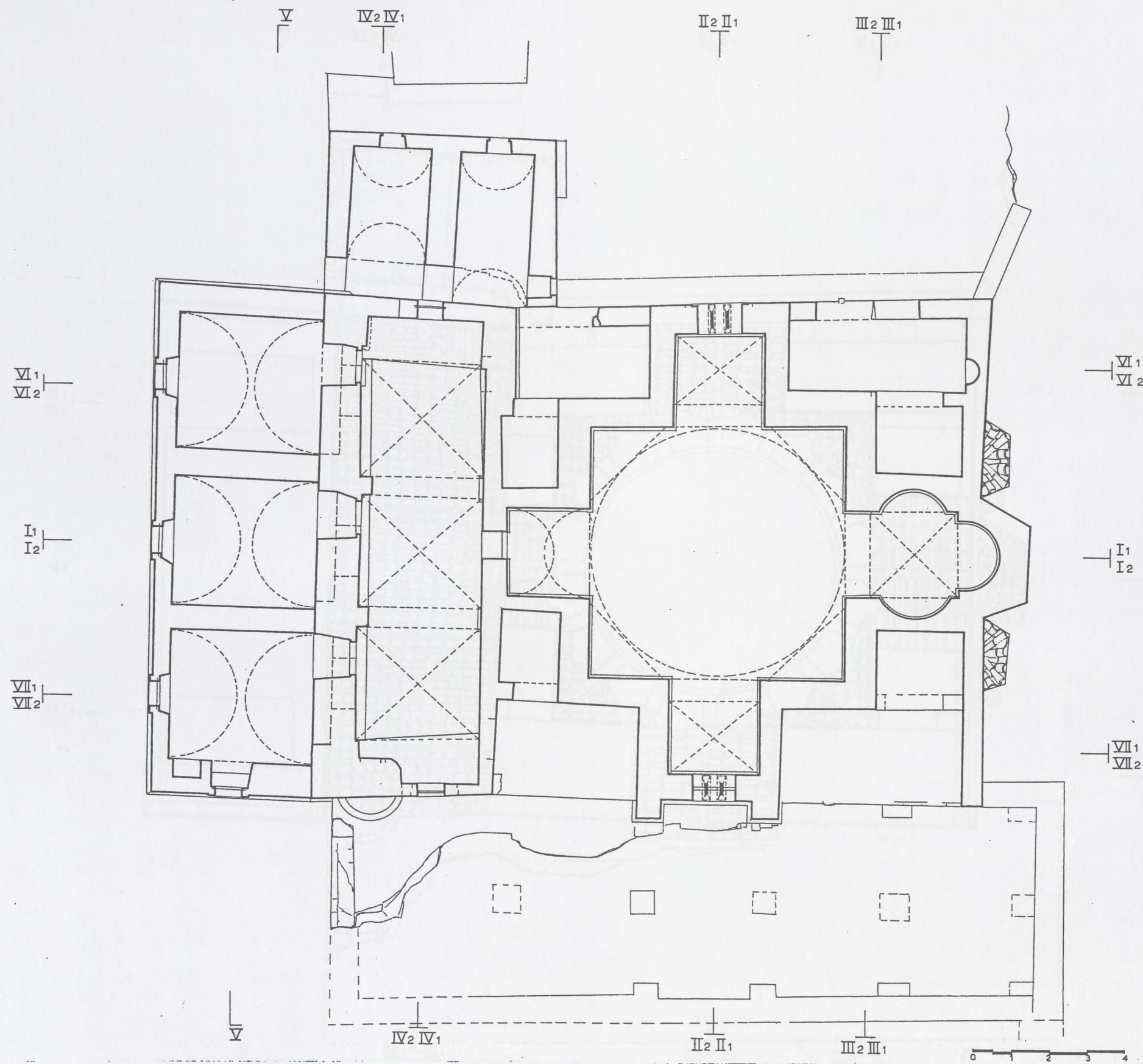
ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ

A 1

ΚΑΤΟΨΗ
ΚΥΡΙΑΣ ΣΤΑΘΜΗΣ

ΚΑΙΜΑΣ : 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ : ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

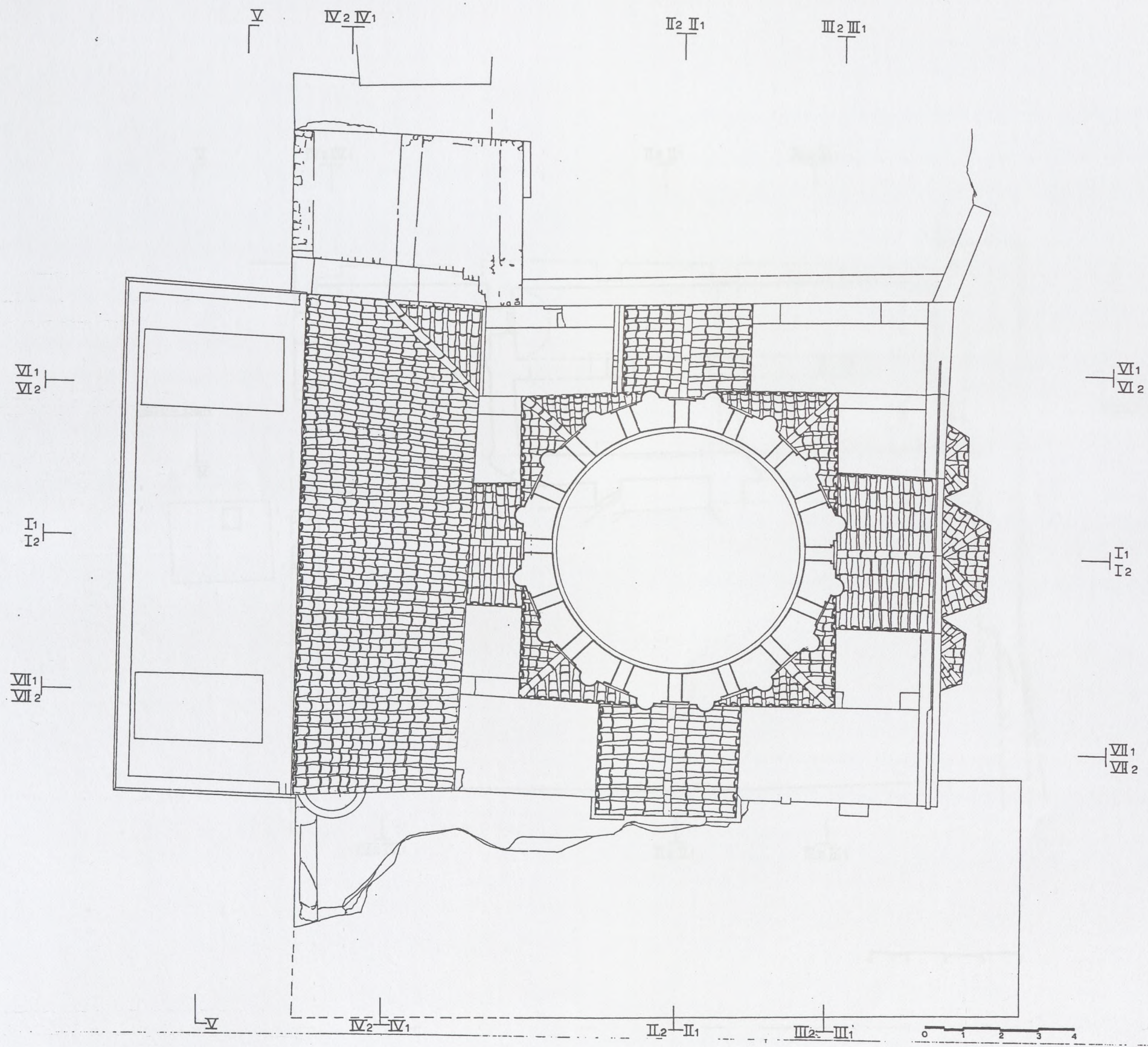

ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ

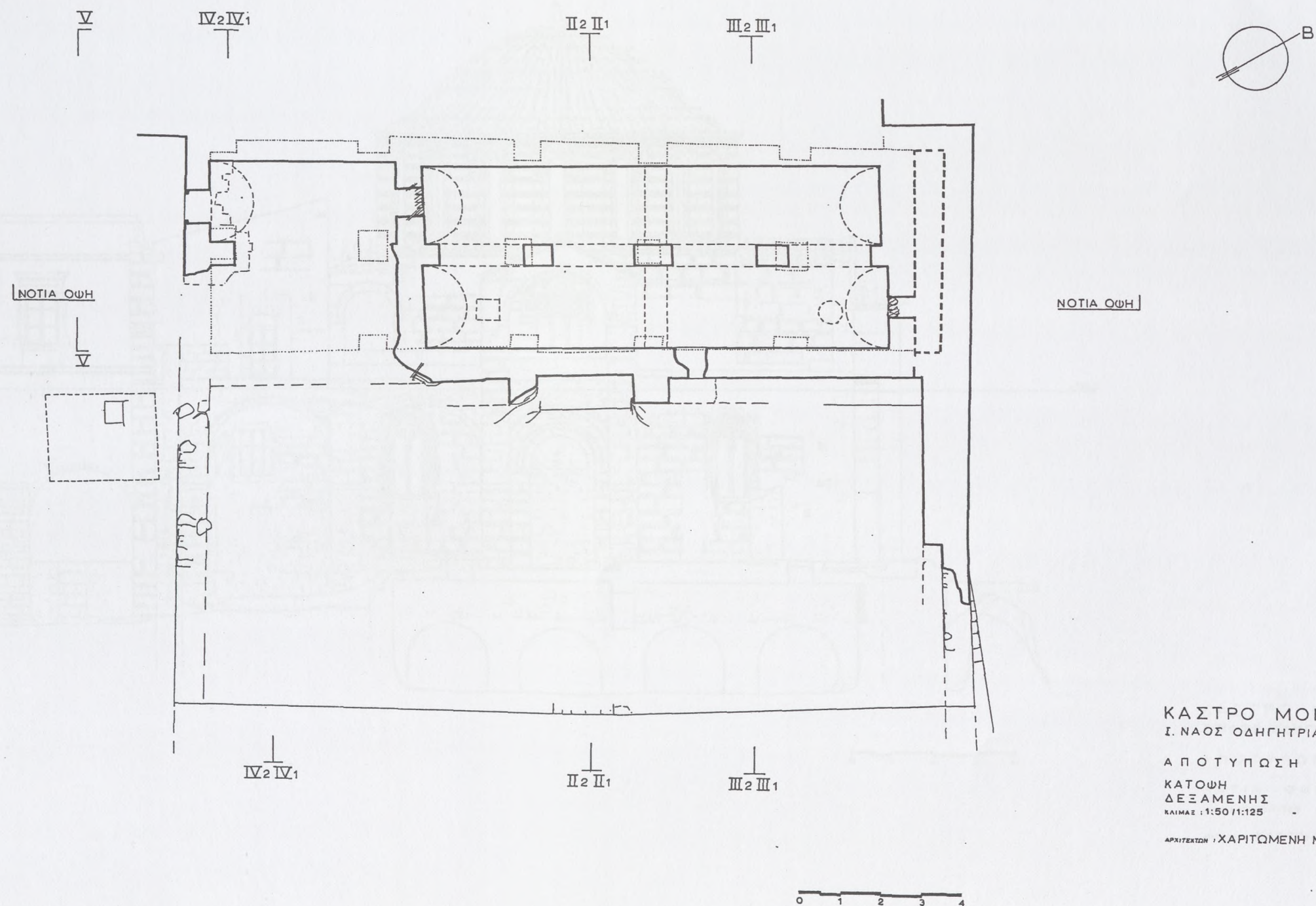
ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ Α 2

ΚΑΤΟΨΗ
ΣΤΗ ΣΤΑΘΜΗ +131,0
ΚΑΙ ΜΑΣ 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ: ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

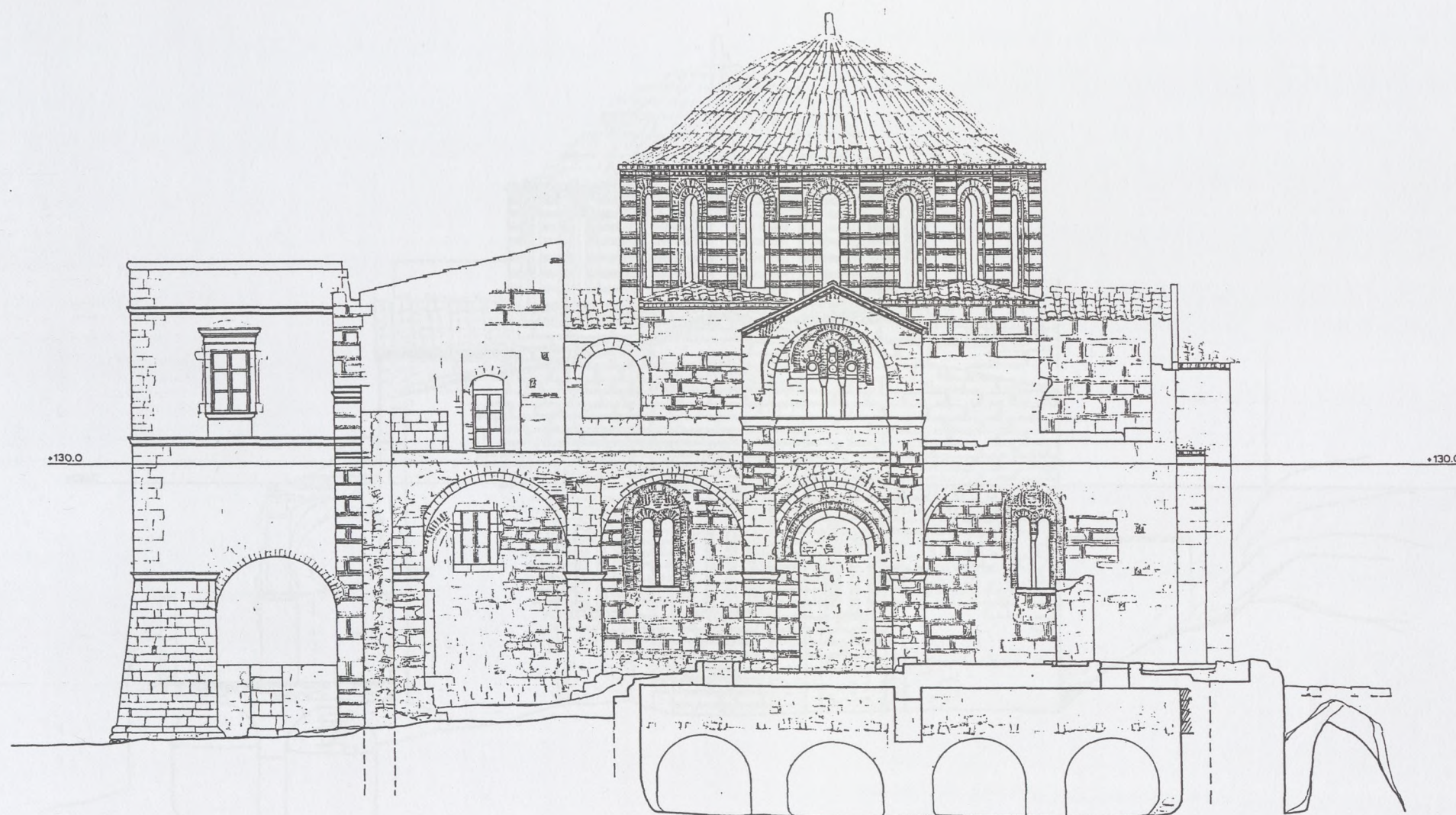

ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ
ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ Α 3
ΚΑΤΩΦΗ
ΣΤΗ ΣΤΑΘΜΗ +135,0
ΚΑΙΜΑΣ 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ : ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ

ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ Α 4
ΚΑΤΟΨΗ
ΔΕΞΑΜΕΝΗΣ
ΚΑΙΜΑΣ 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΗ: ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

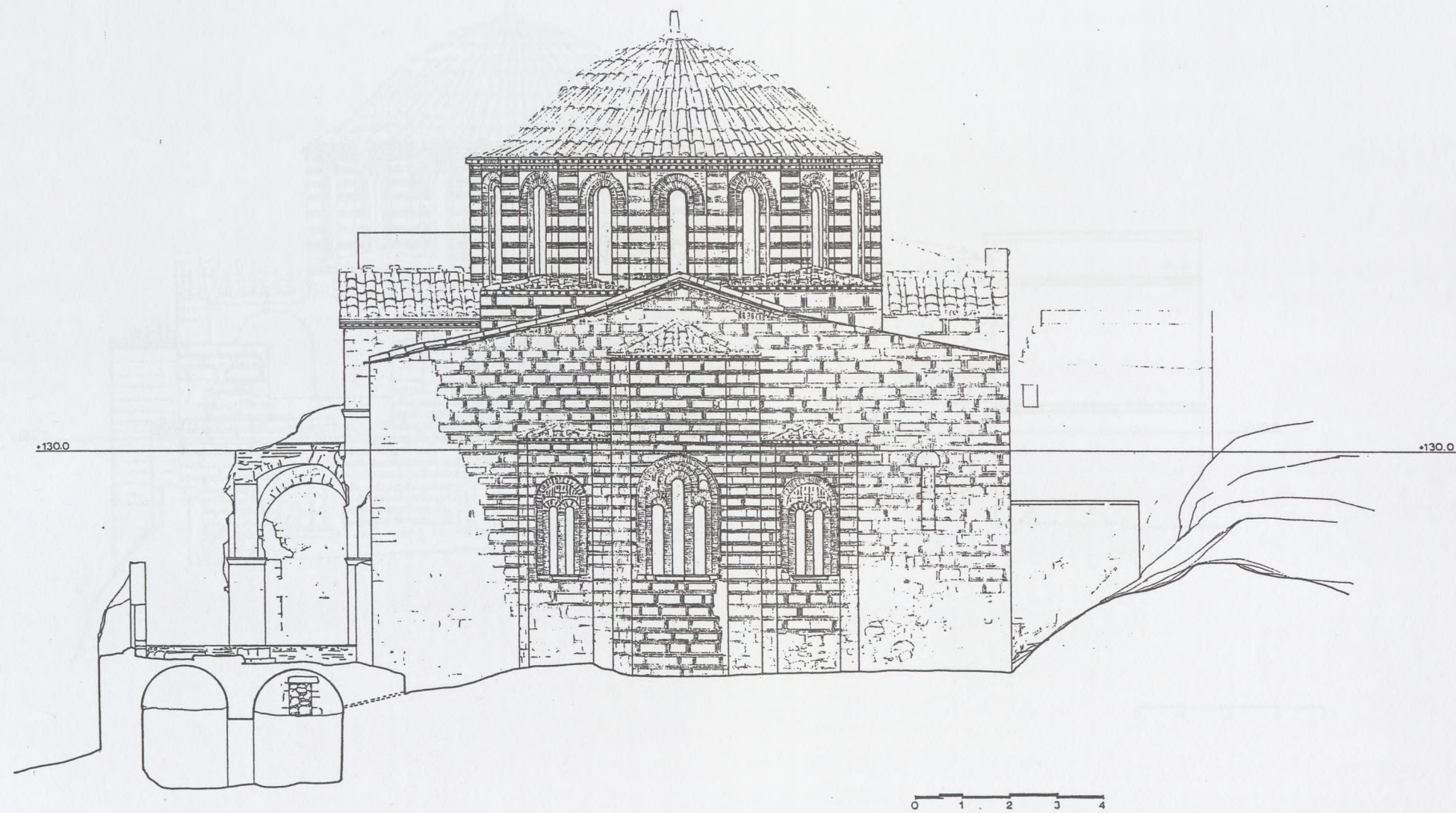
ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ

ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ Α 5

ΝΟΤΙΑ ΟΨΗ

ΚΑΙΜΑΣ : 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ : ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

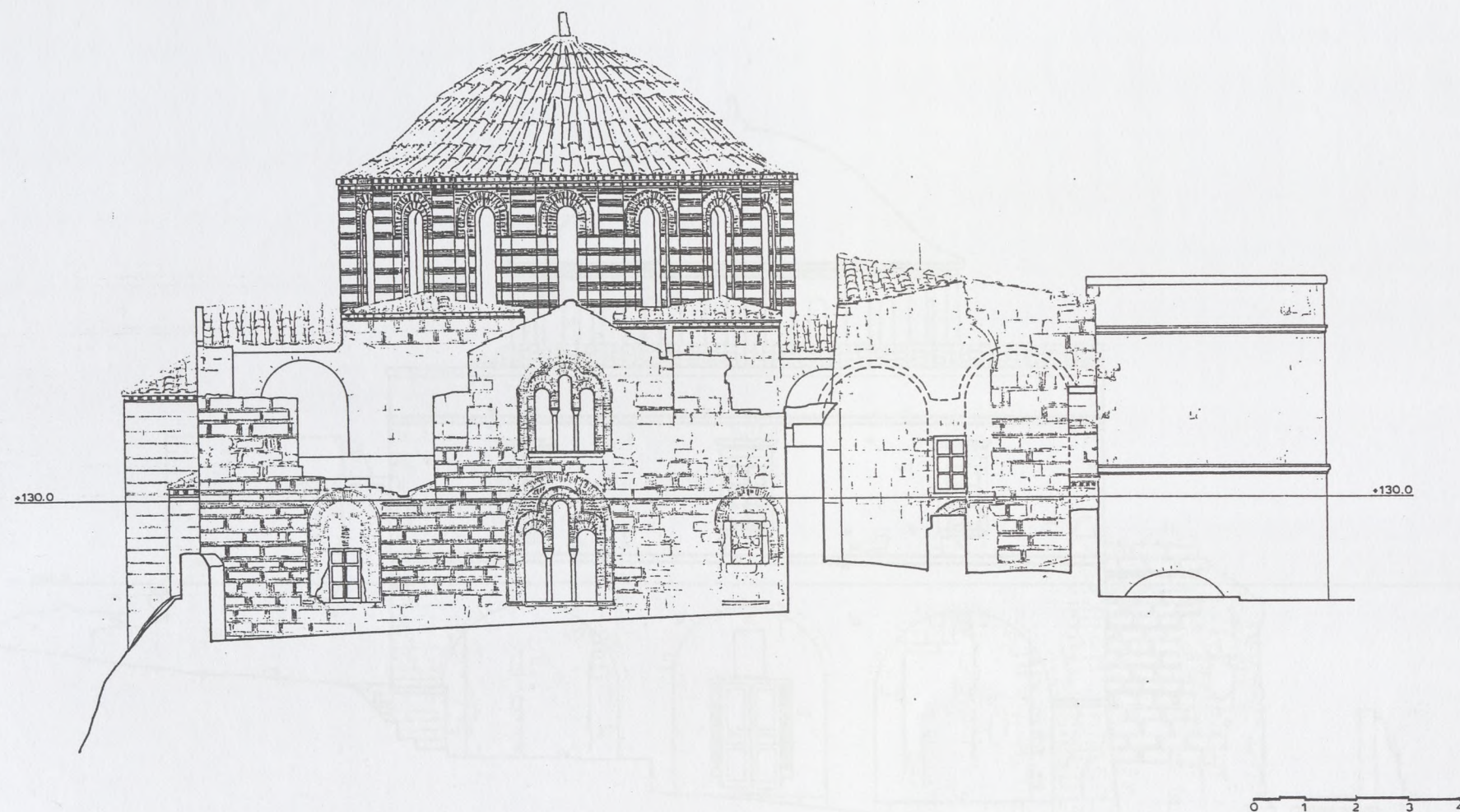
ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ

ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ Α 6

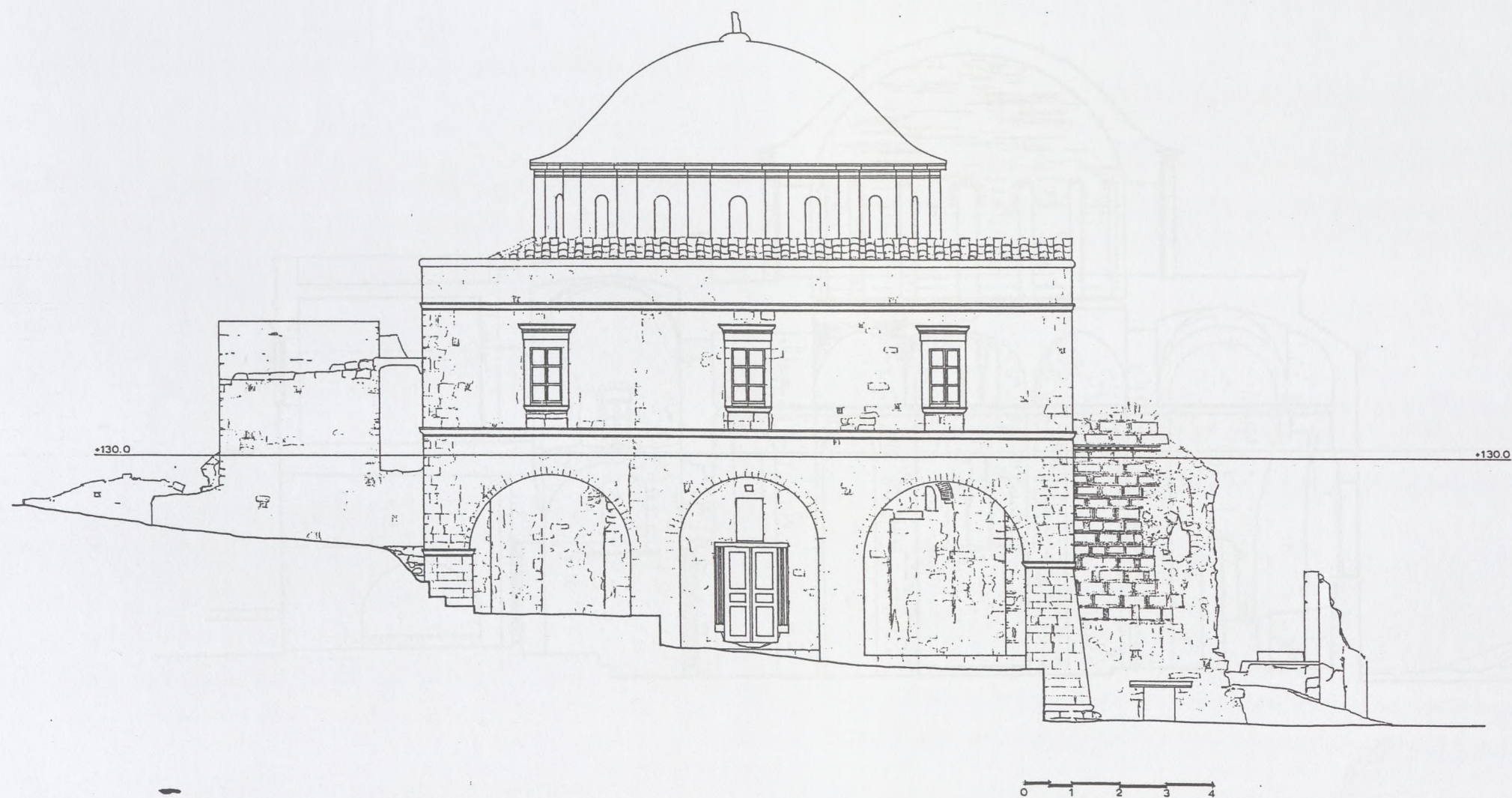
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΨΗ

ΚΑΙΜΑΣ : 1:50 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ : ΧΑΡΙΤΟΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
 Ι.ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ
 ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ Α 7
 ΒΟΡΕΙΑ ΟΨΗ
 ΚΑΙΜΑΣ 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012
 ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ: ΧΑΡΙΤΟΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

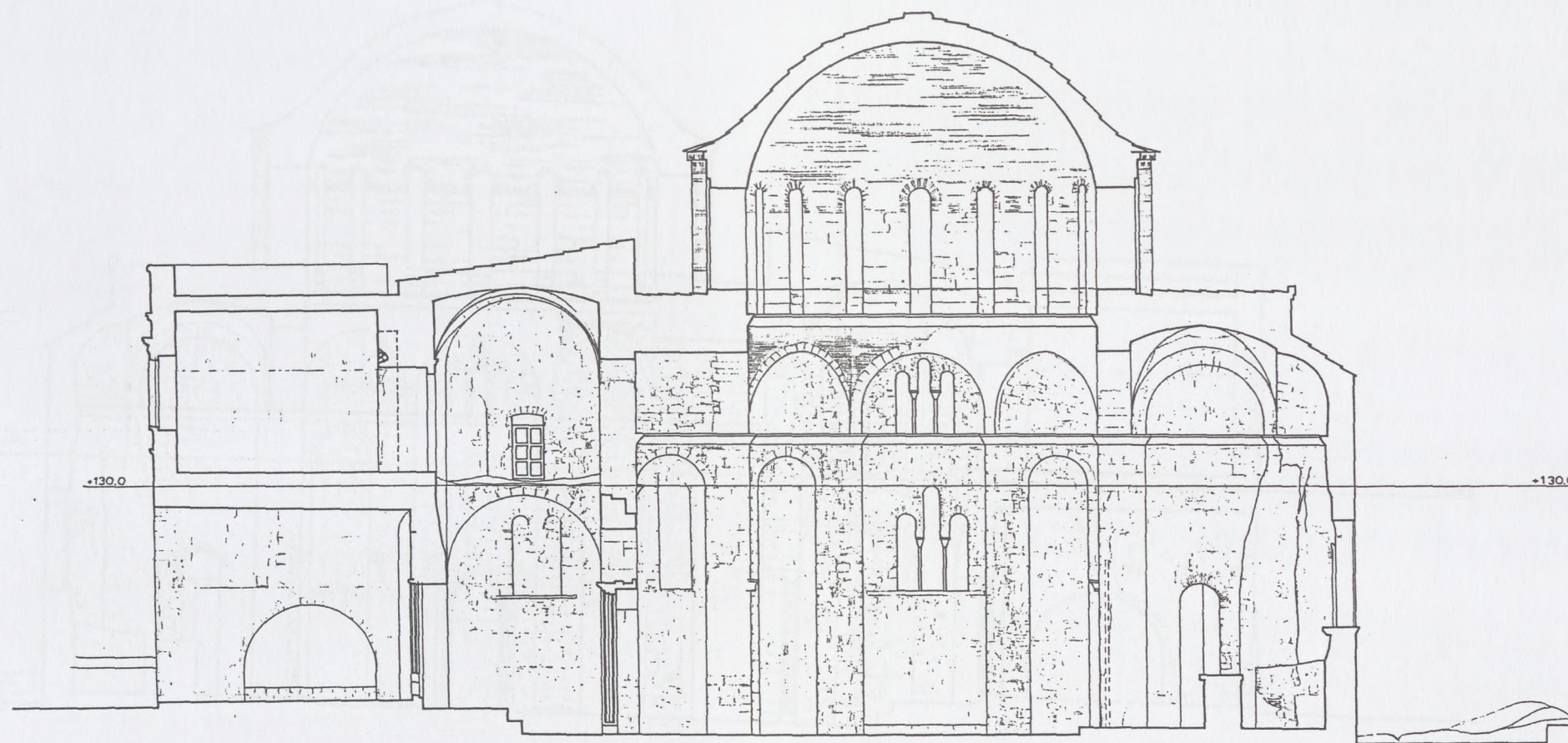
ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ

ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ Α 8

ΔΥΤΙΚΗ ΟΨΗ

ΚΛΙΜΑΣ: 1:50/1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ: ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

0 1 2 3 4

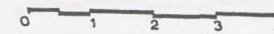
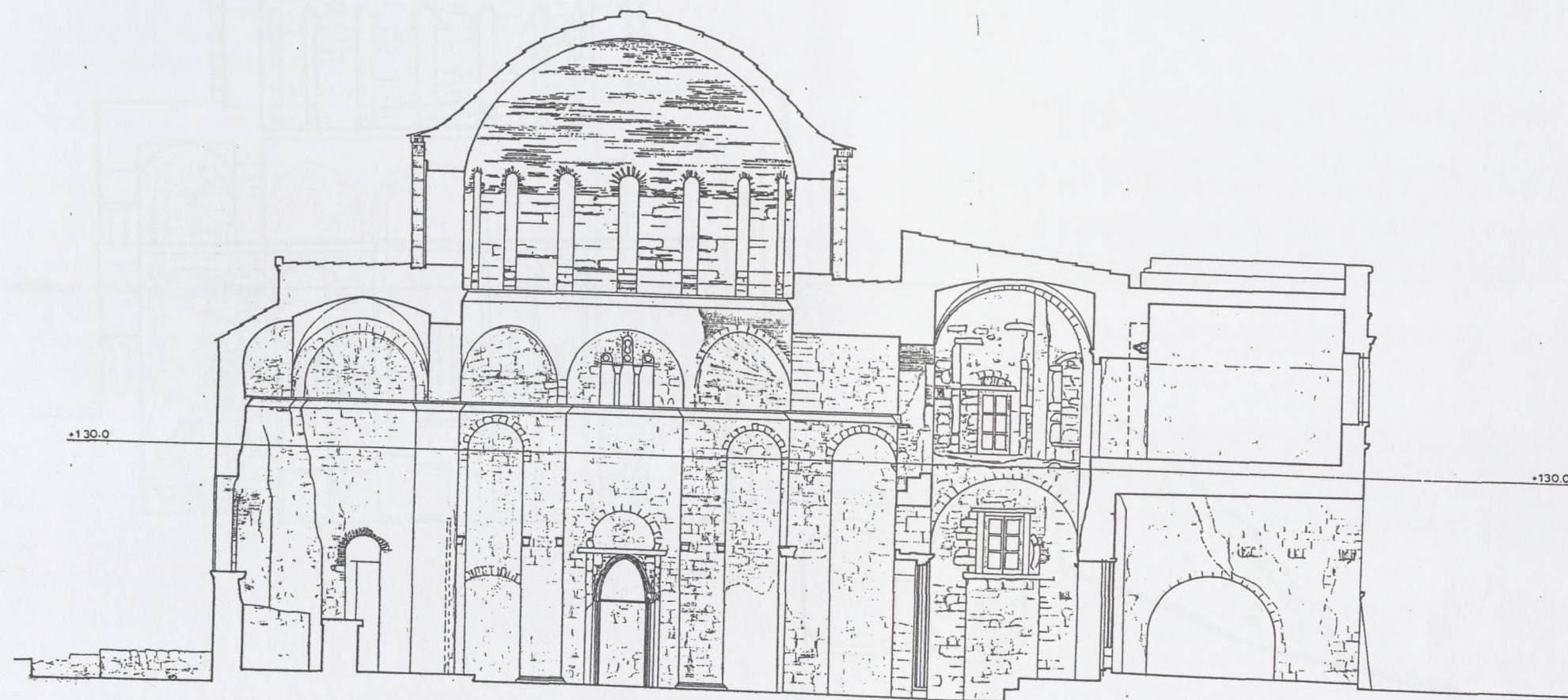
ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ

ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ Α 9

ΤΟΜΗ Ι1

ΚΛΙΜΑΣ: 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ: ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

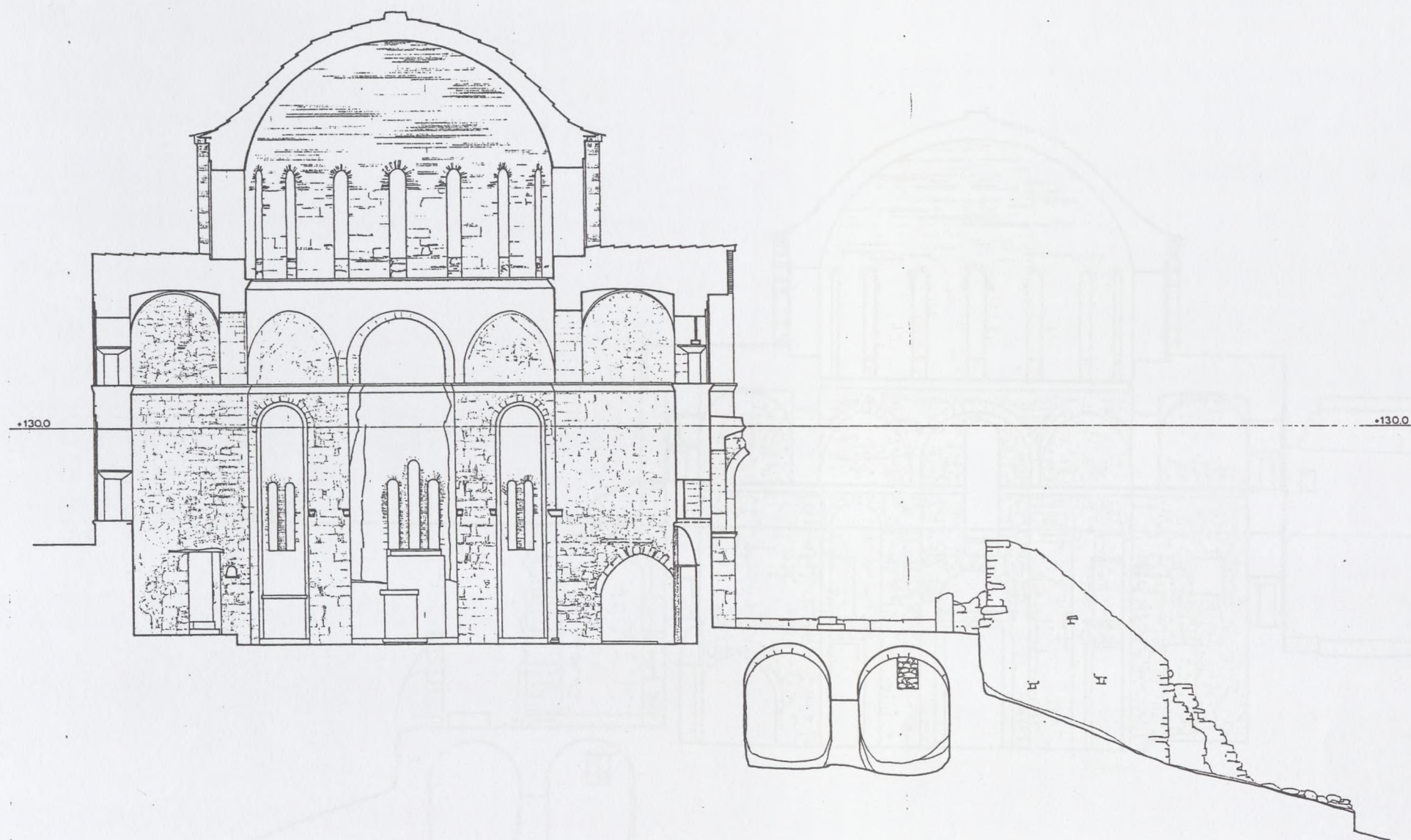
ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ

ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ Α 10

ΤΟΜΗ Ι2

ΚΑΙΜΑΣ : 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ: ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

0 1 2 3 4

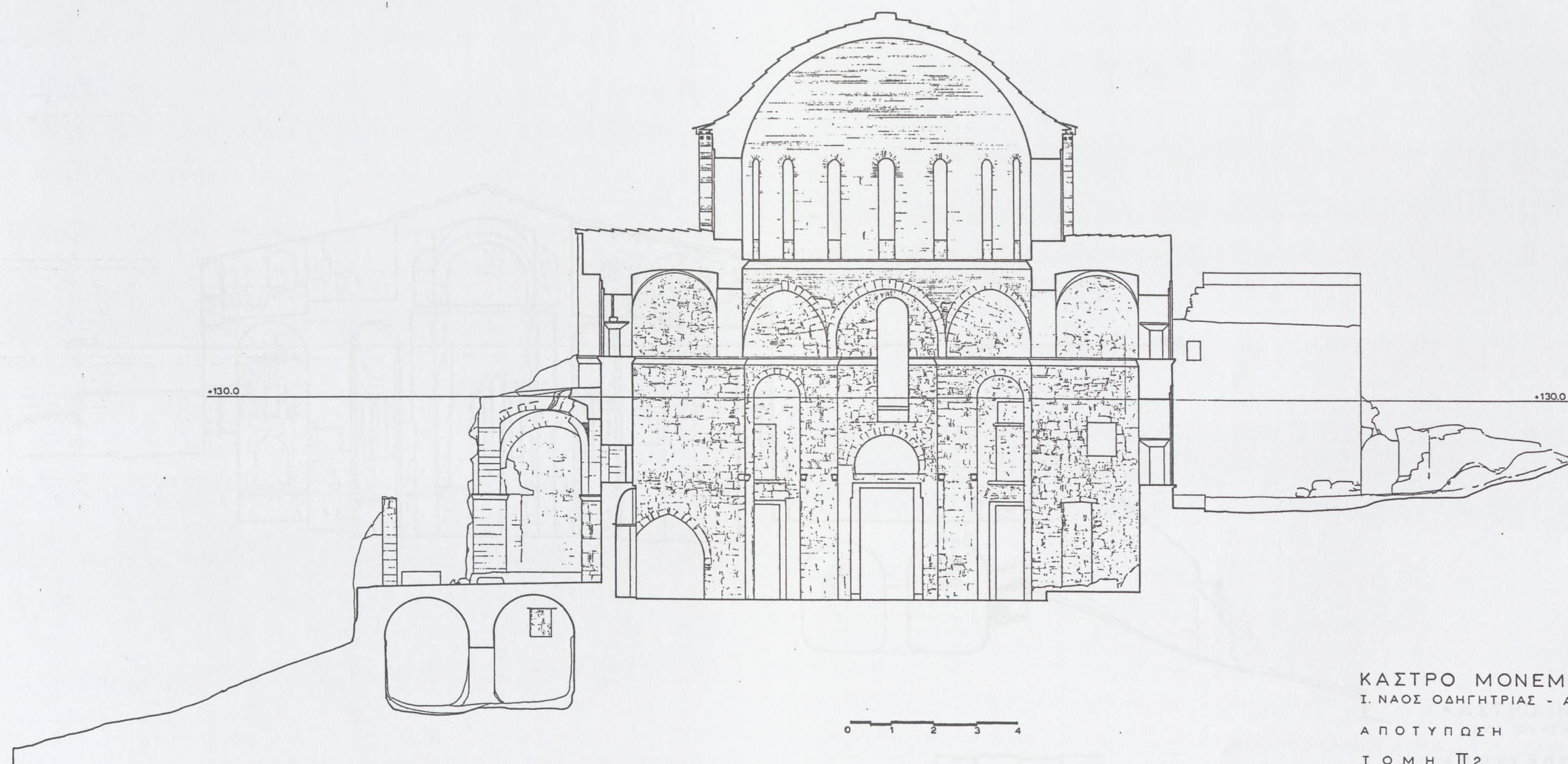
ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ

ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ Α 11

ΤΟΜΗ II₁

ΚΛΙΜΑΣ: 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ: ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ

ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ Α 12

ΤΟΜΗ II 2

ΚΑΙΜΑΣ: 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ: ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

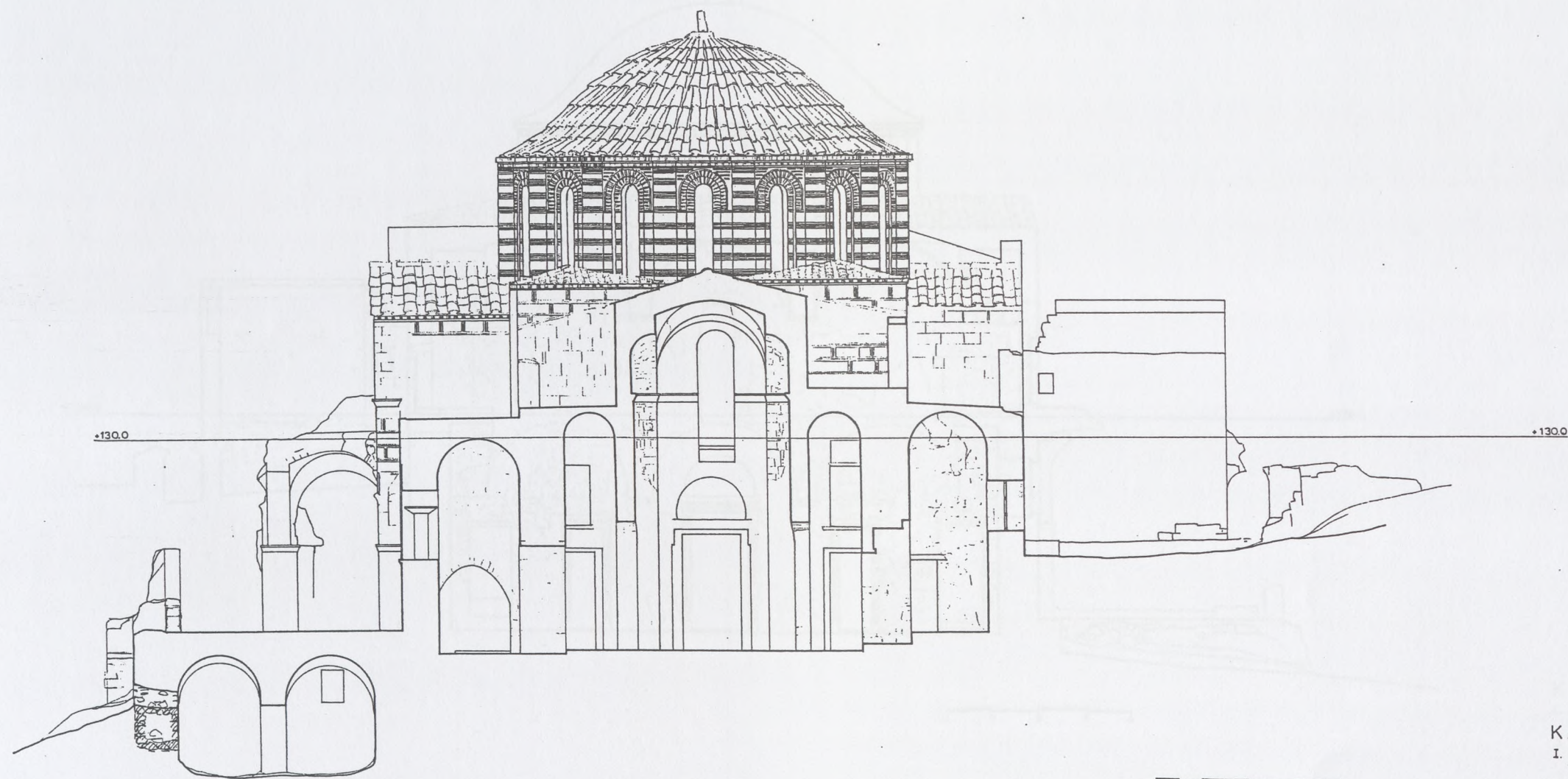
ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ

ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ Α 13

ΤΟΜΗ III 1

ΚΑΙΜΑΣ: 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ: ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

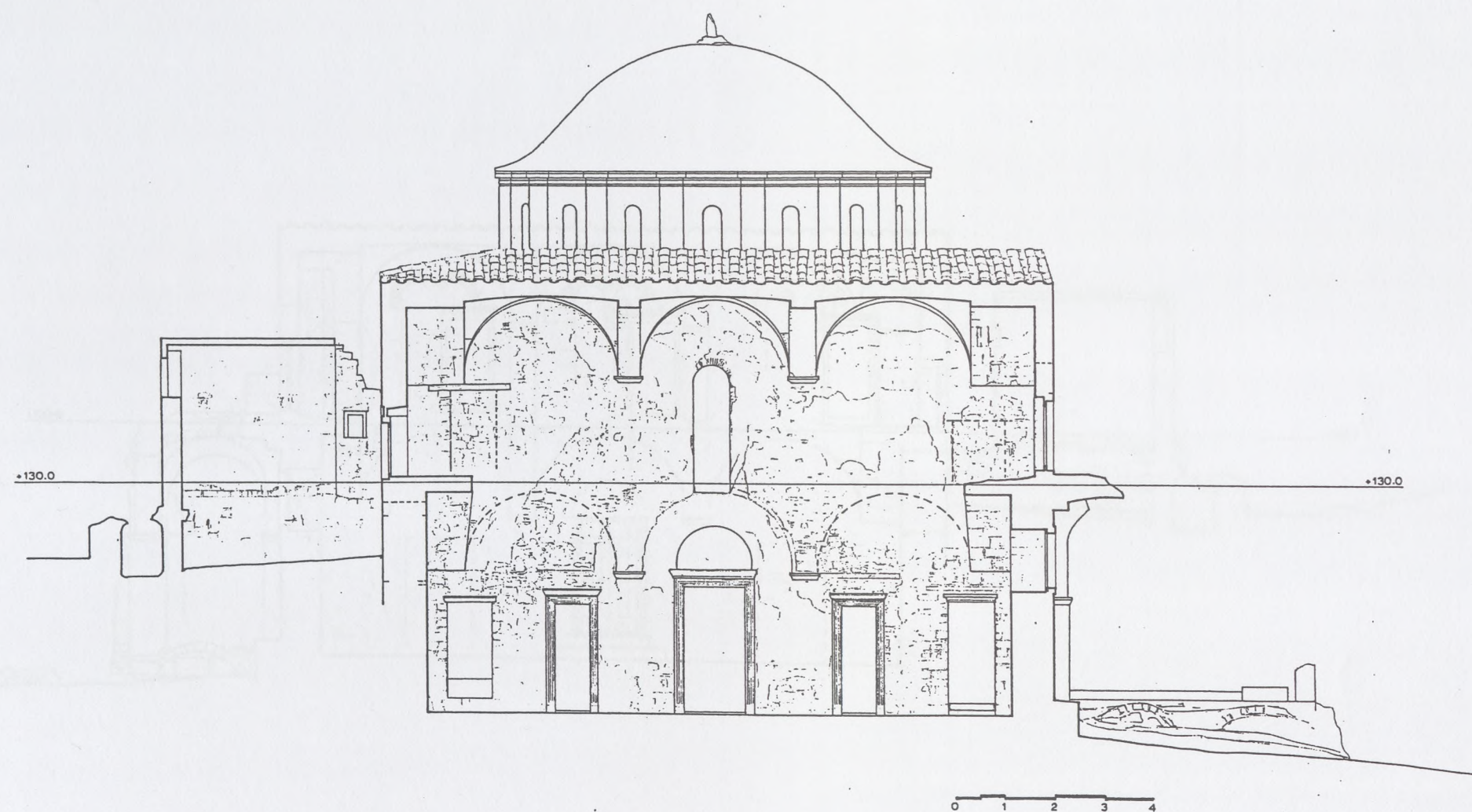
ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ

ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ : Α 14

ΤΟΜΗ III 2

ΚΛΙΜΑΣ: 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ: ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

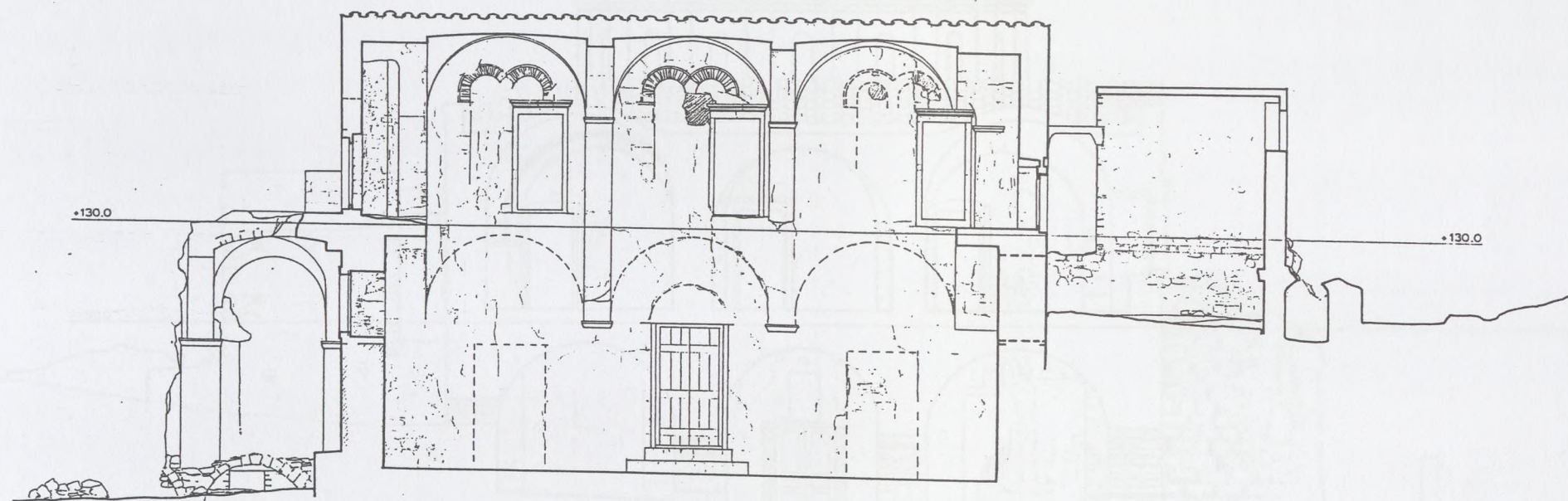
ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ

ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ Α 15

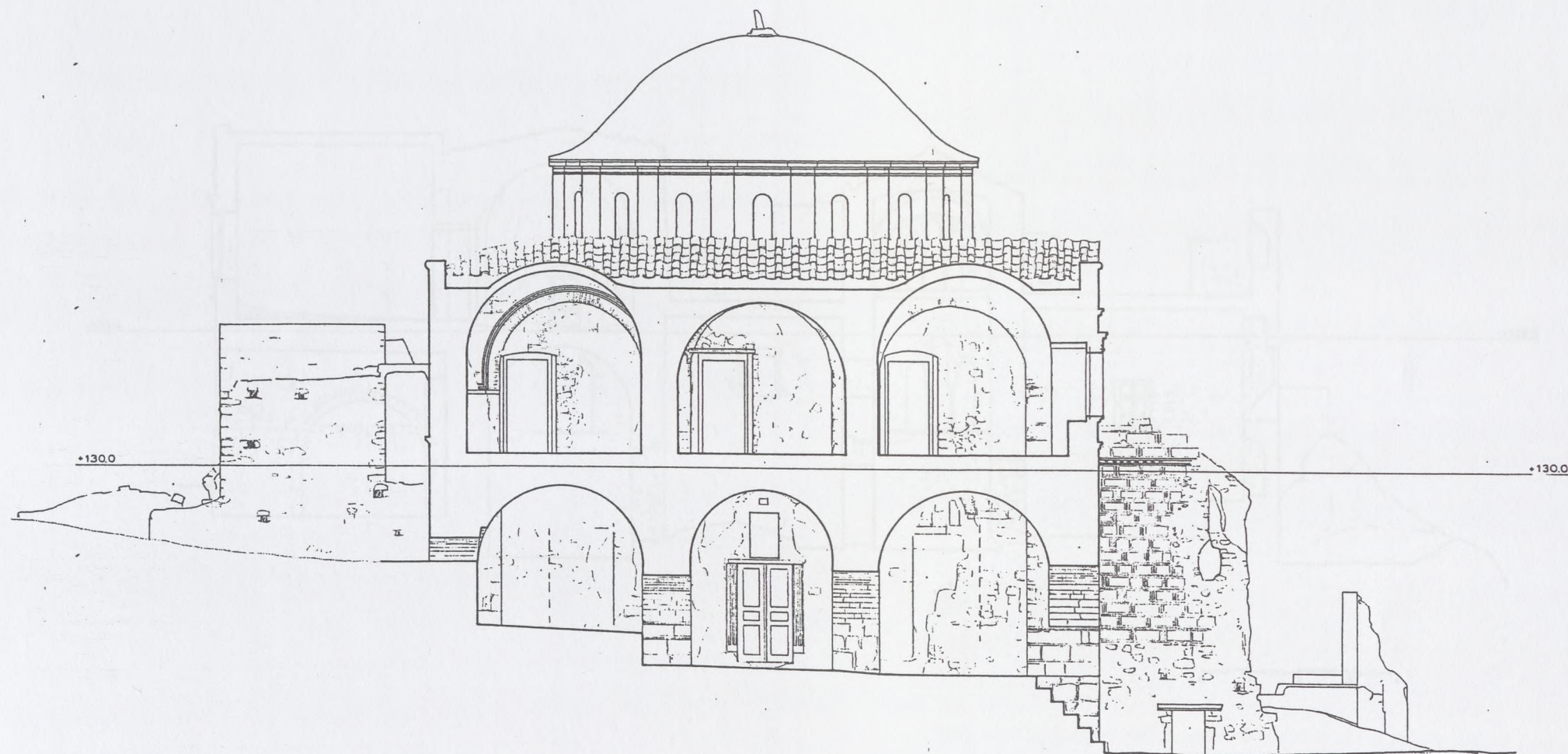
ΤΟΜΗ IV 1

ΚΑΙΜΑΣ: 1:50/1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ: ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
 Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ
 Α Π Ο Τ Υ Π Ω Σ Η Α 16
 Τ Ο Μ Η IV₂
 ΚΑΙΜΑΣ: 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012
 ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ: ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

0 1 2 3 4

ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ

ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ Α 17

ΤΟΜΗ V

ΚΑΙΜΑΣ 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ: ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

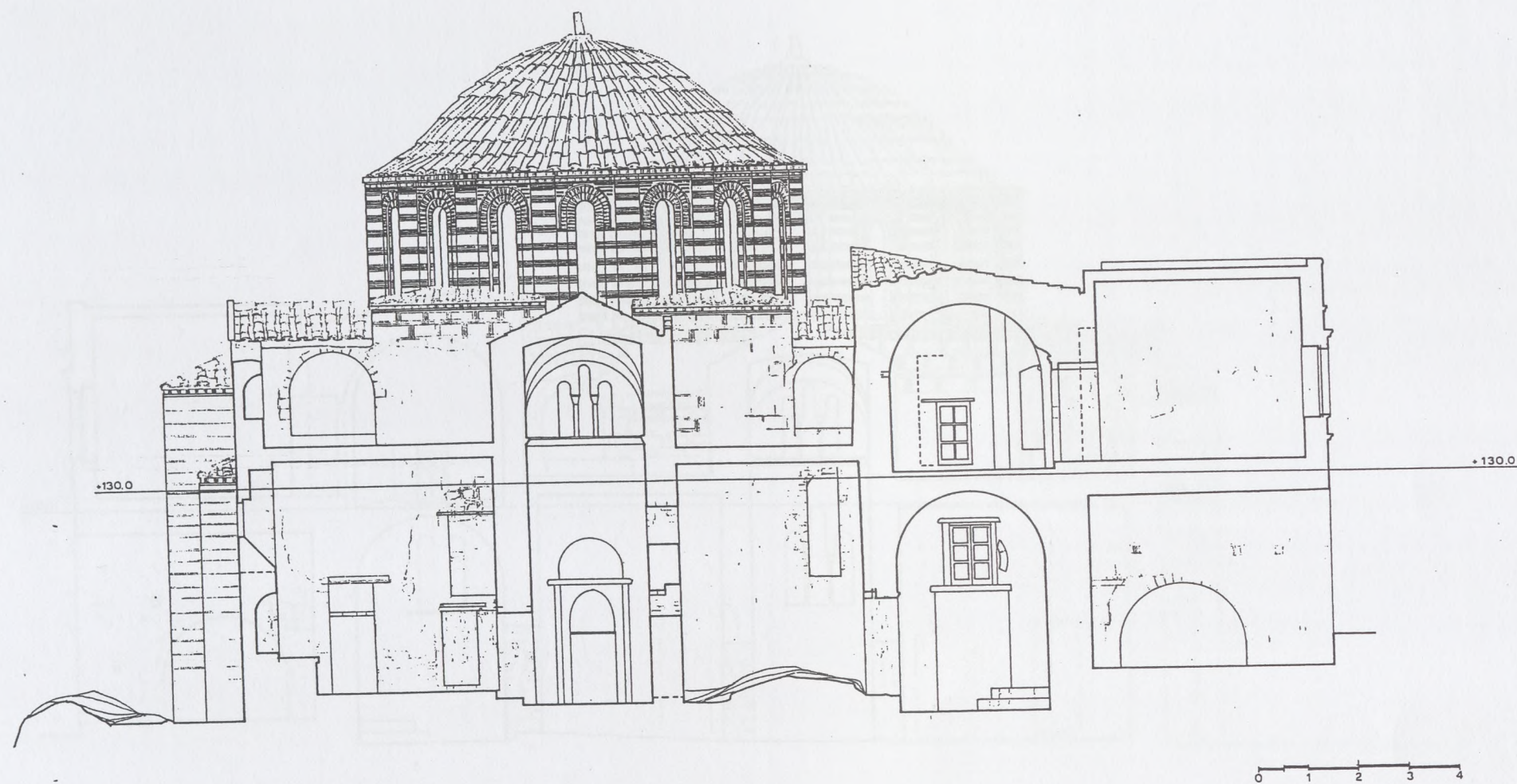
ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ

ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ Α 18

ΤΟΜΗ VI 1

ΚΛΙΜΑΣ 1:50/1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ: ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

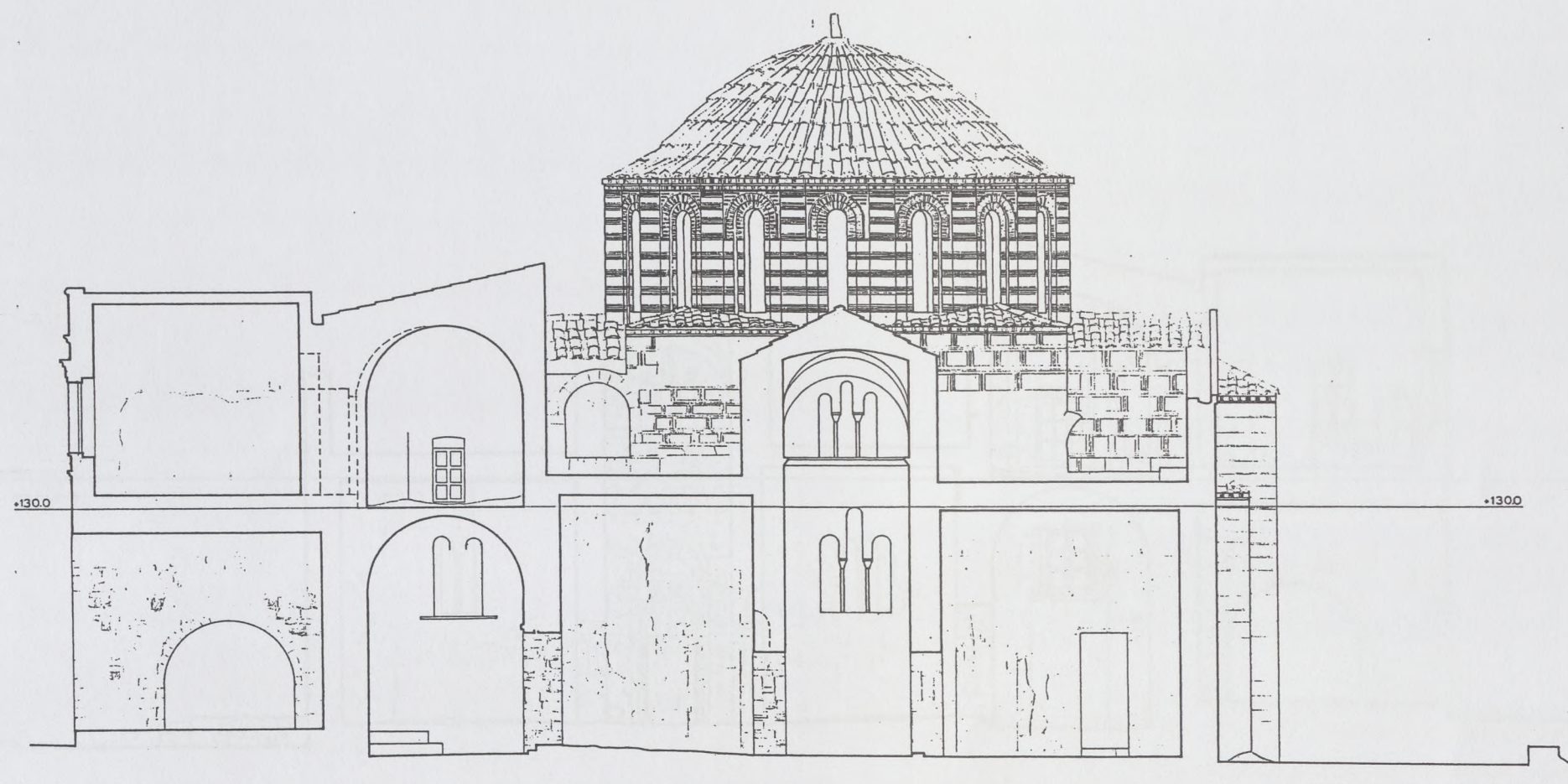
ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ

ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ Α 19

ΤΟΜΗ VI2

ΚΑΙΜΑΣ: 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ: ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

0 1 2 3 4

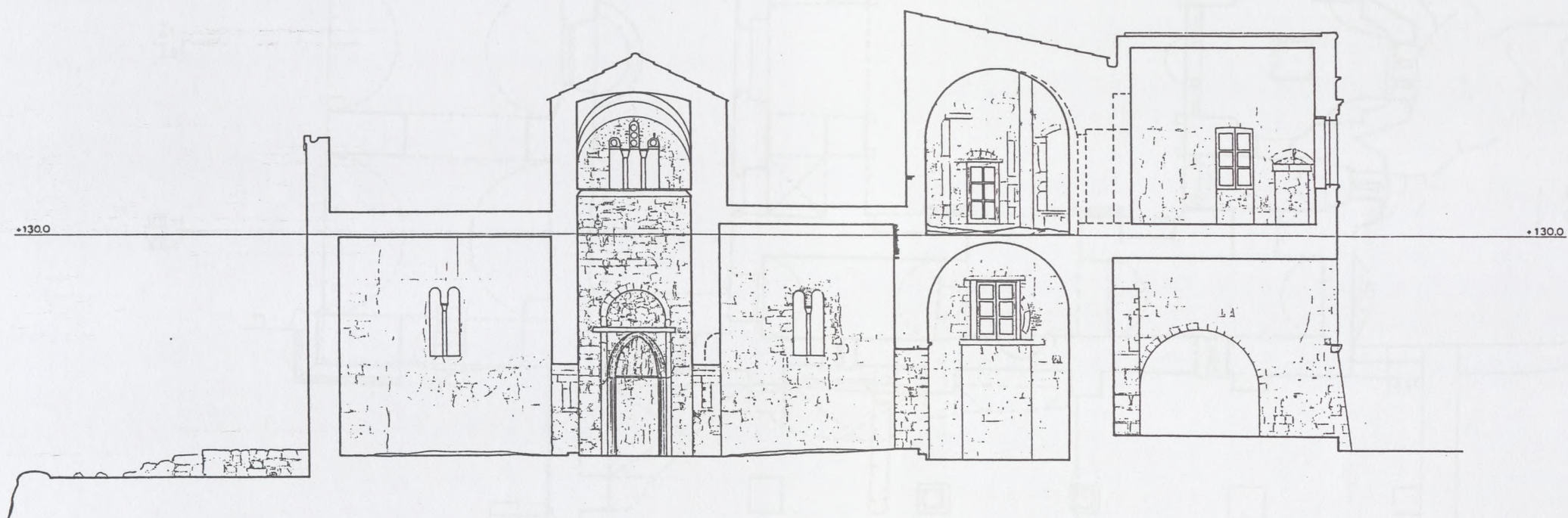
ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ

ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ Α 20

ΤΟΜΗ VII₁

ΚΛΙΜΑΞ: 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ: ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

0 1 2 3 4

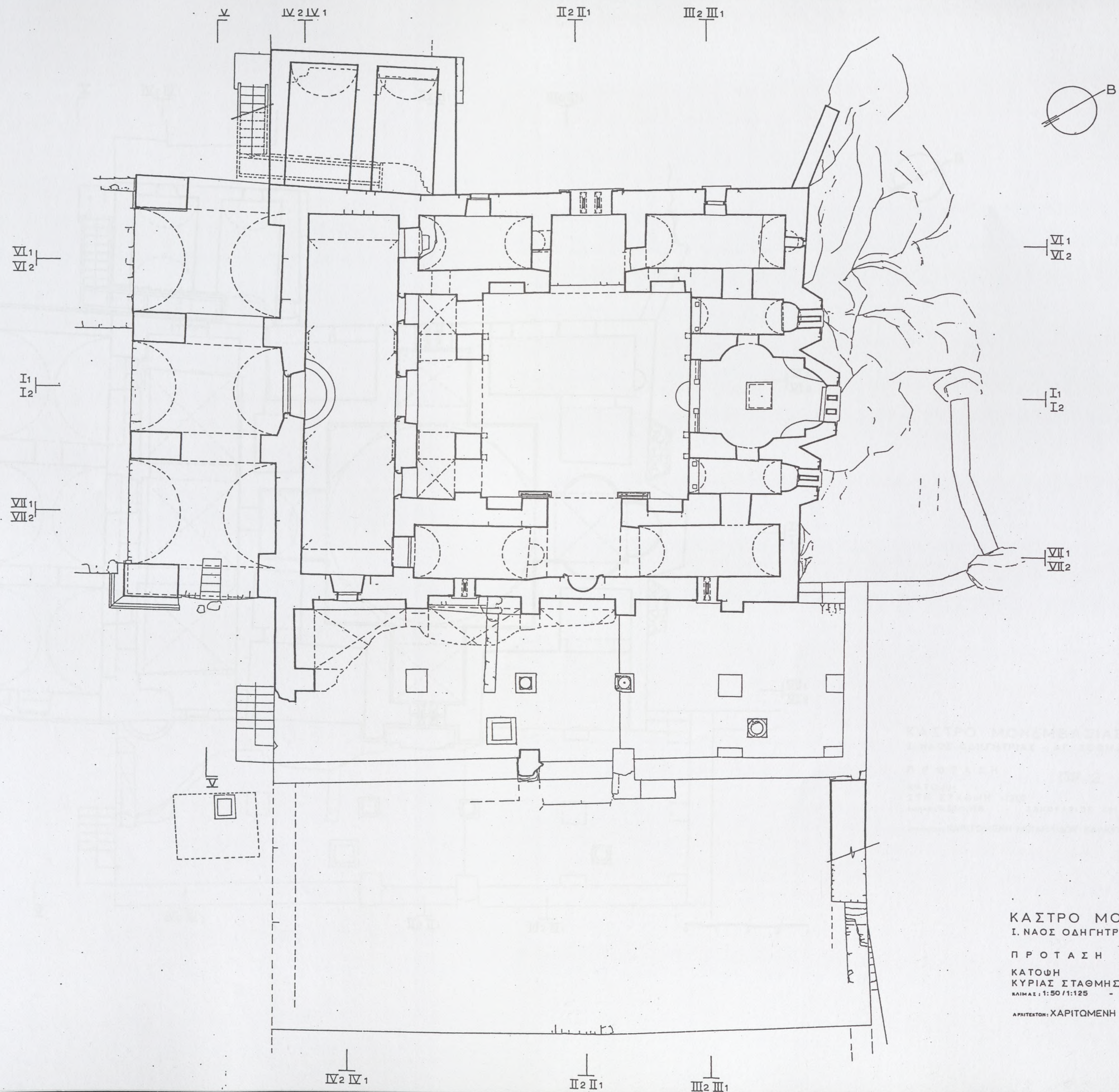
ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ

ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ Α 21

ΤΟΜΗ VII₂

ΚΑΙΜΑΣ: 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ: ΧΑΡΙΤΟΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

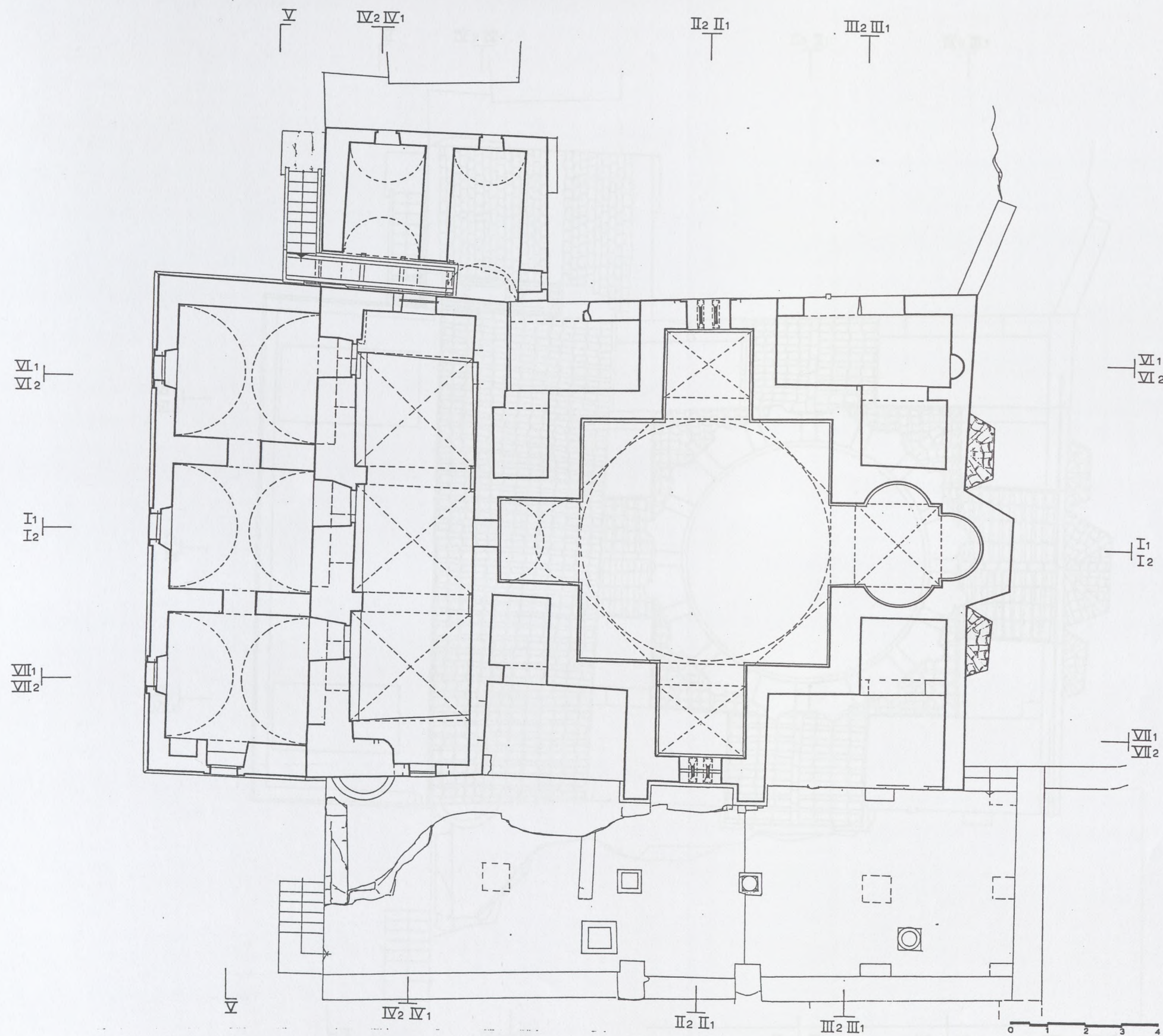

ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ

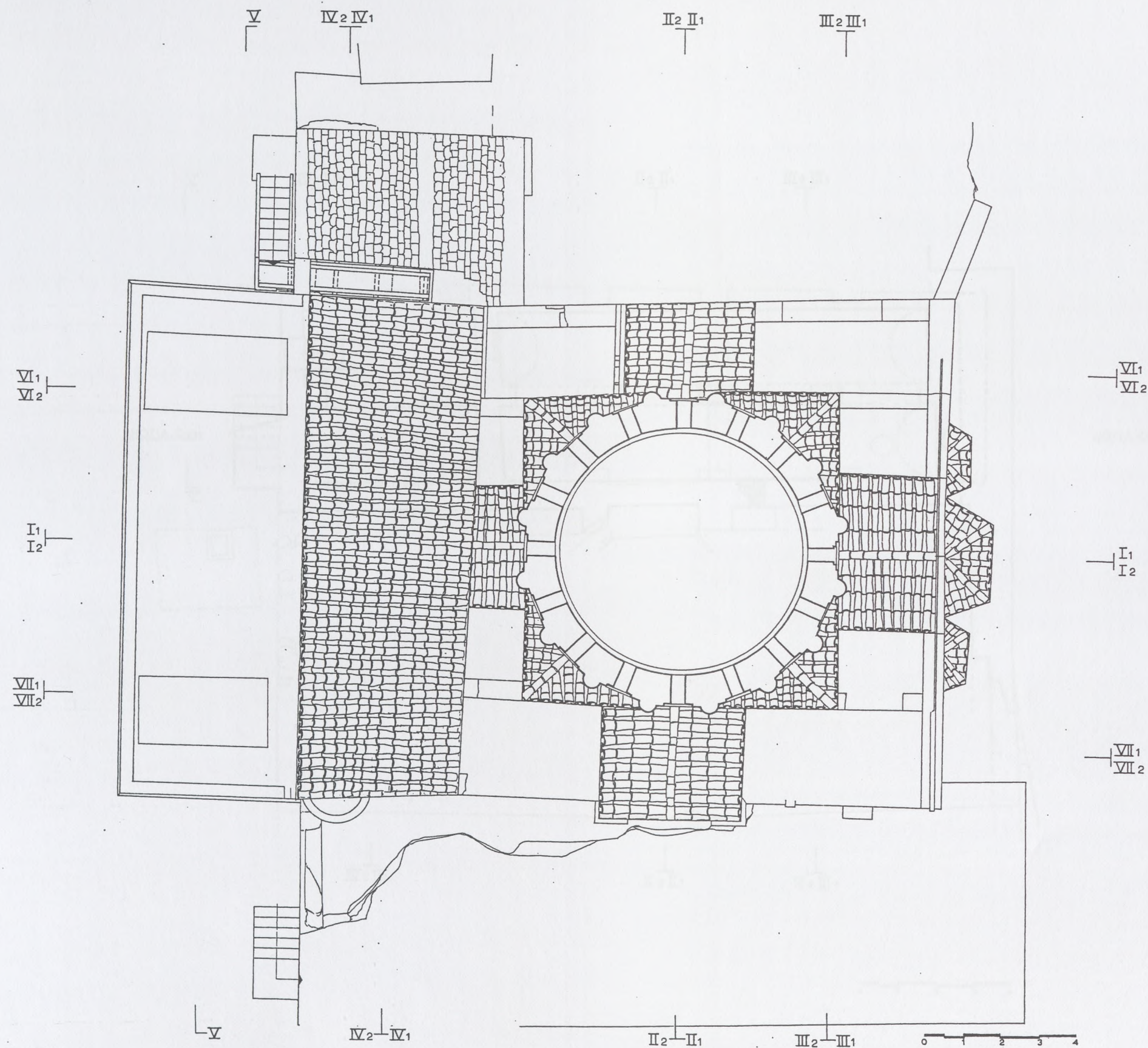
ΠΡΟΤΑΣΗ ΠΡ 1

ΚΑΤΩΦΗ
ΚΥΡΙΑΣ ΣΤΑΘΜΗΣ
ΚΑΙΜΑΣ : 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ: ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
 Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ
 Π Ρ Ο Τ Α Σ Η Π Ρ 2
 ΚΑΤΟΨΗ
 ΣΤΗ ΣΤΑΘΜΗ +131,0
 ΚΑΙΜΑΣ : 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012
 ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ: ΧΑΡΙΤΟΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

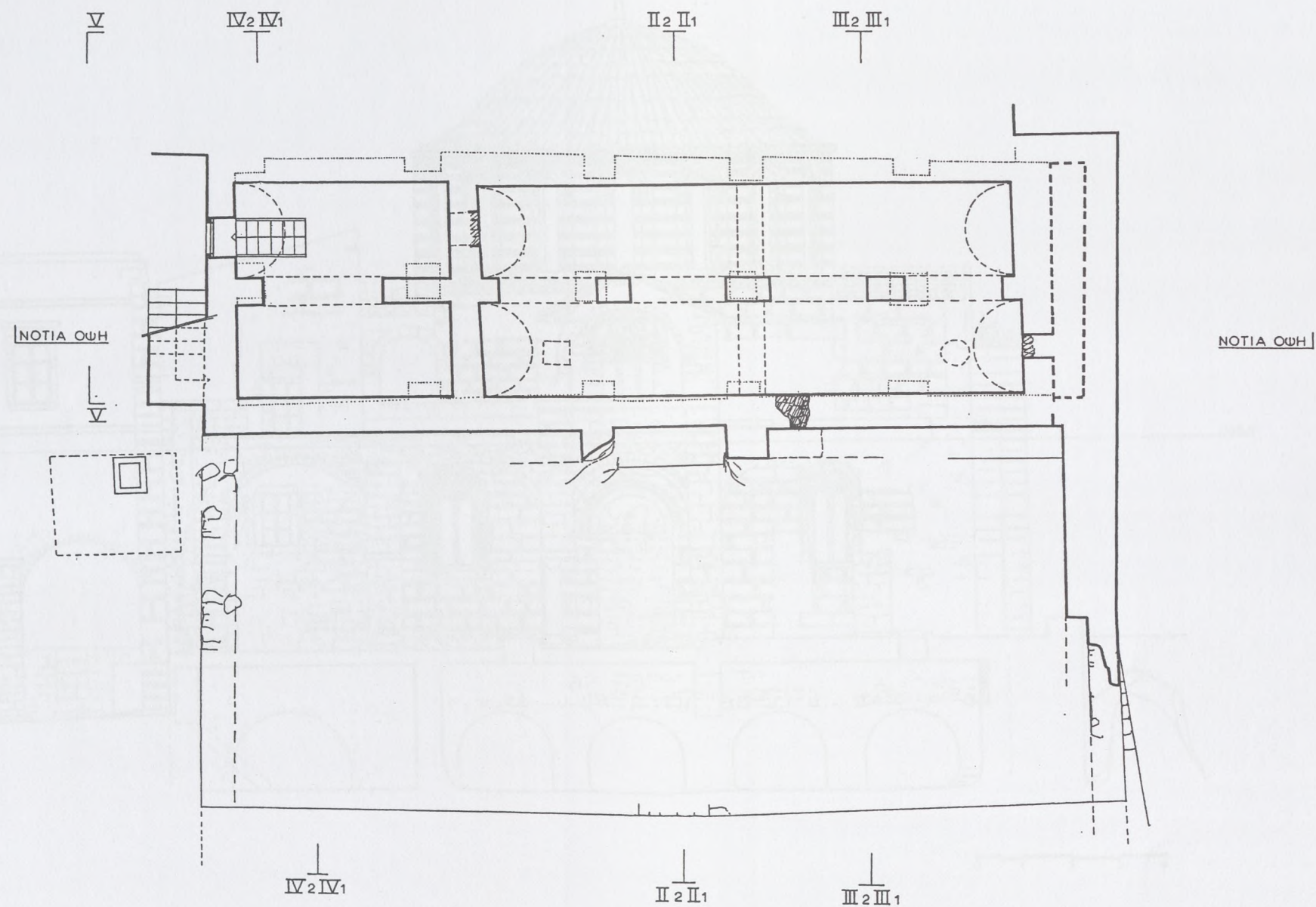

ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ.

Π Ρ Ο Τ Α Σ Η Π Ρ 3

ΚΑΤΟΨΗ
ΣΤΗ ΣΤΑΘΜΗ +135,0
ΚΑΙΜΑΣ 1:50 11:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ: ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

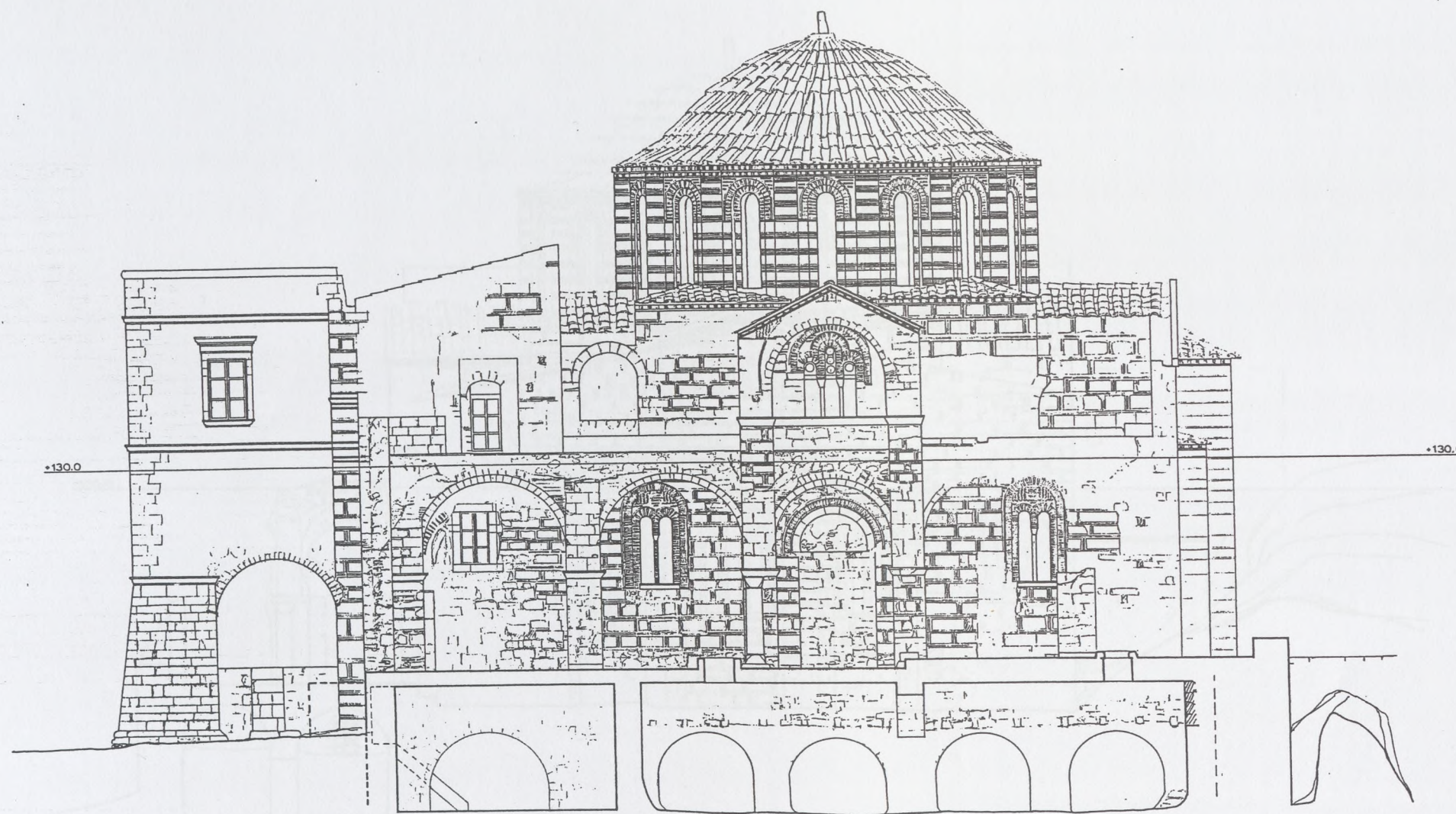
ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ

Π Ρ Ο Τ Α Σ Η Π Ρ 4

ΚΑΤΟΨΗ
ΔΕΞΑΜΕΝΗΣ

ΚΑΙΜΑΣ : 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ : ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

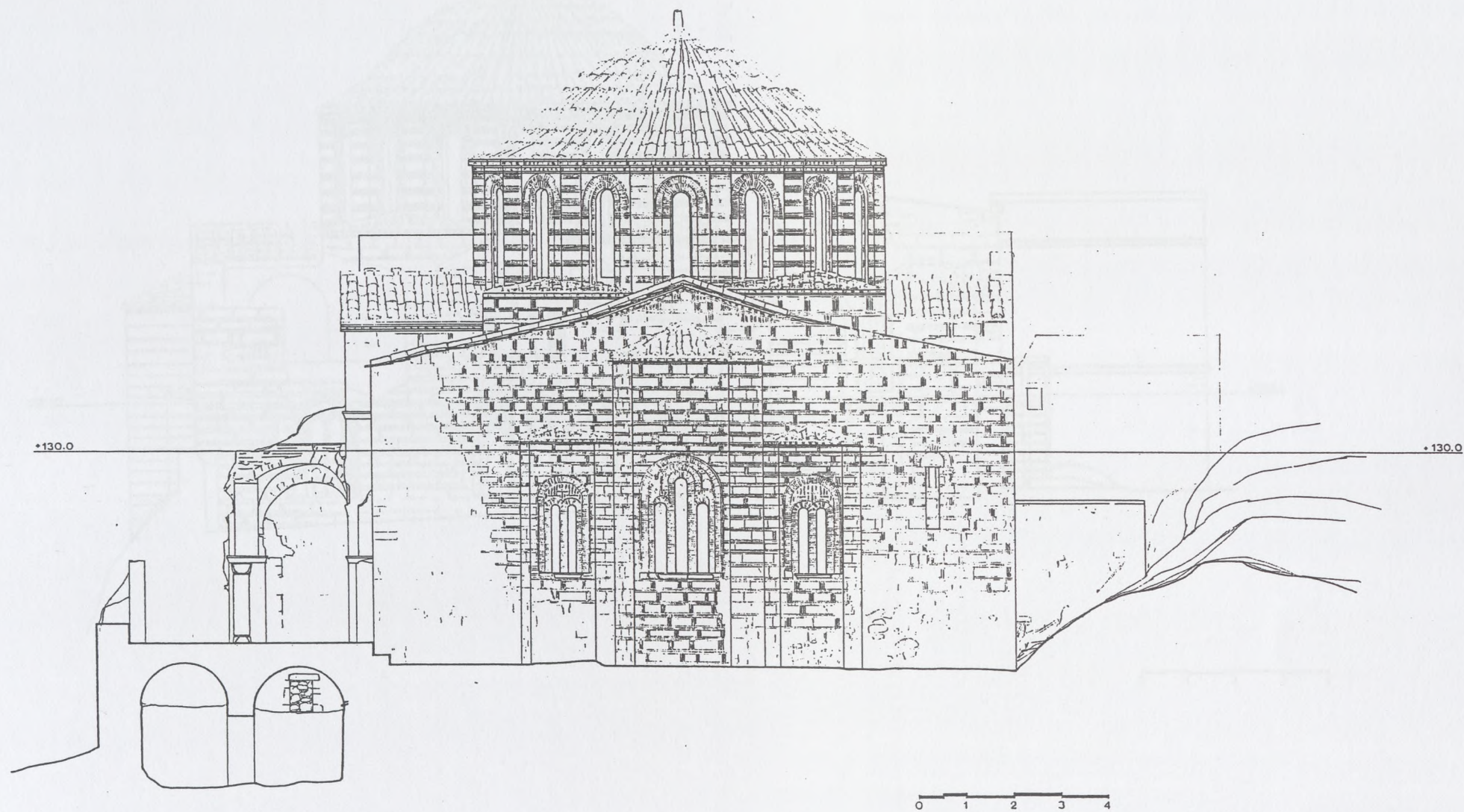
ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ

Π Ρ Ο Τ Α Σ Η Π Ρ 5

Ν Ο Τ Ι Α Ο Ψ Η

ΚΑΙΜΑΣ : 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ : ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

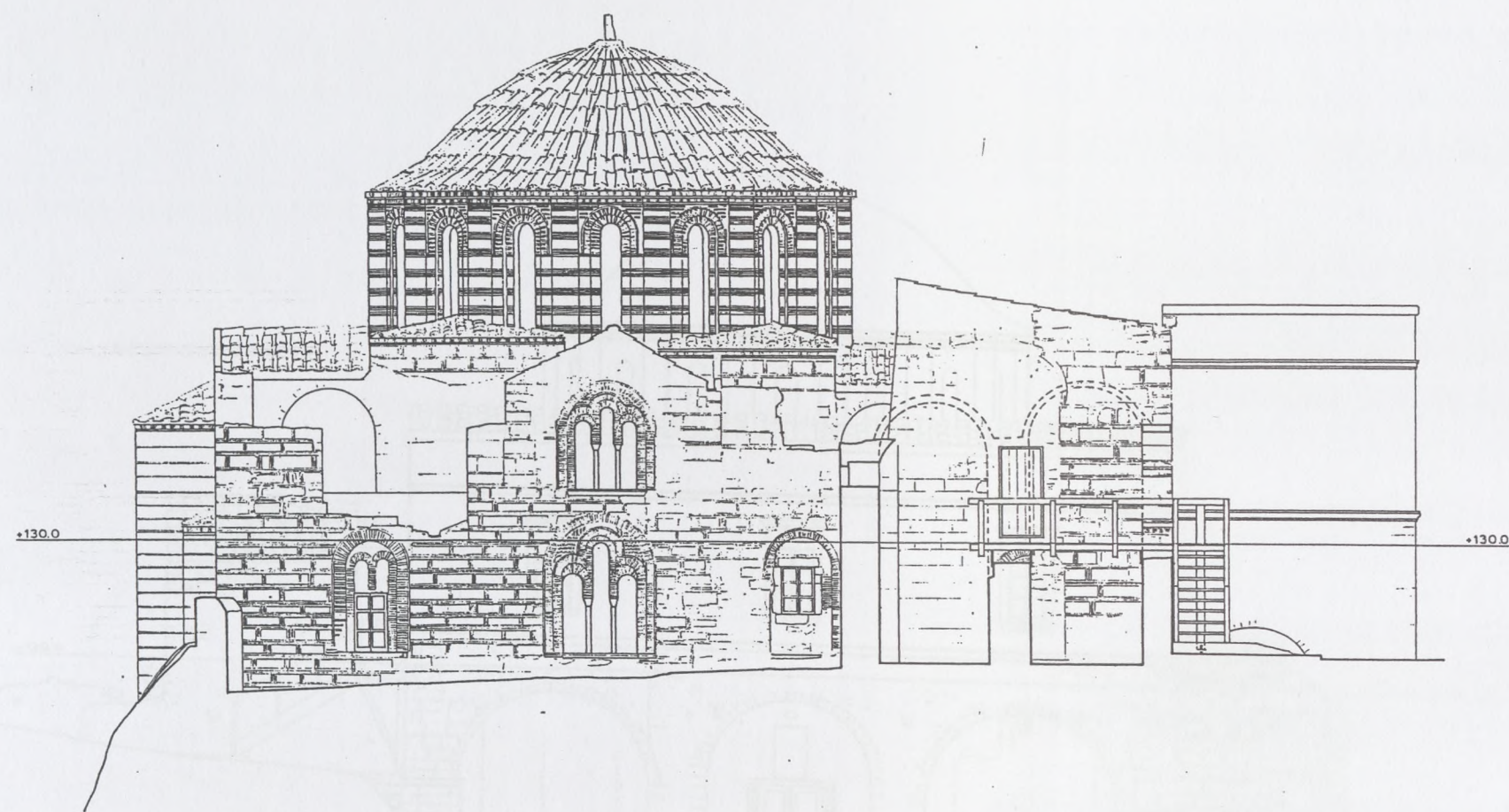
ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι.ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ

Π Ρ Ο Τ Α Σ Η ΠΡ 6

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΨΗ

ΚΑΙΜΑΣ : 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ: ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

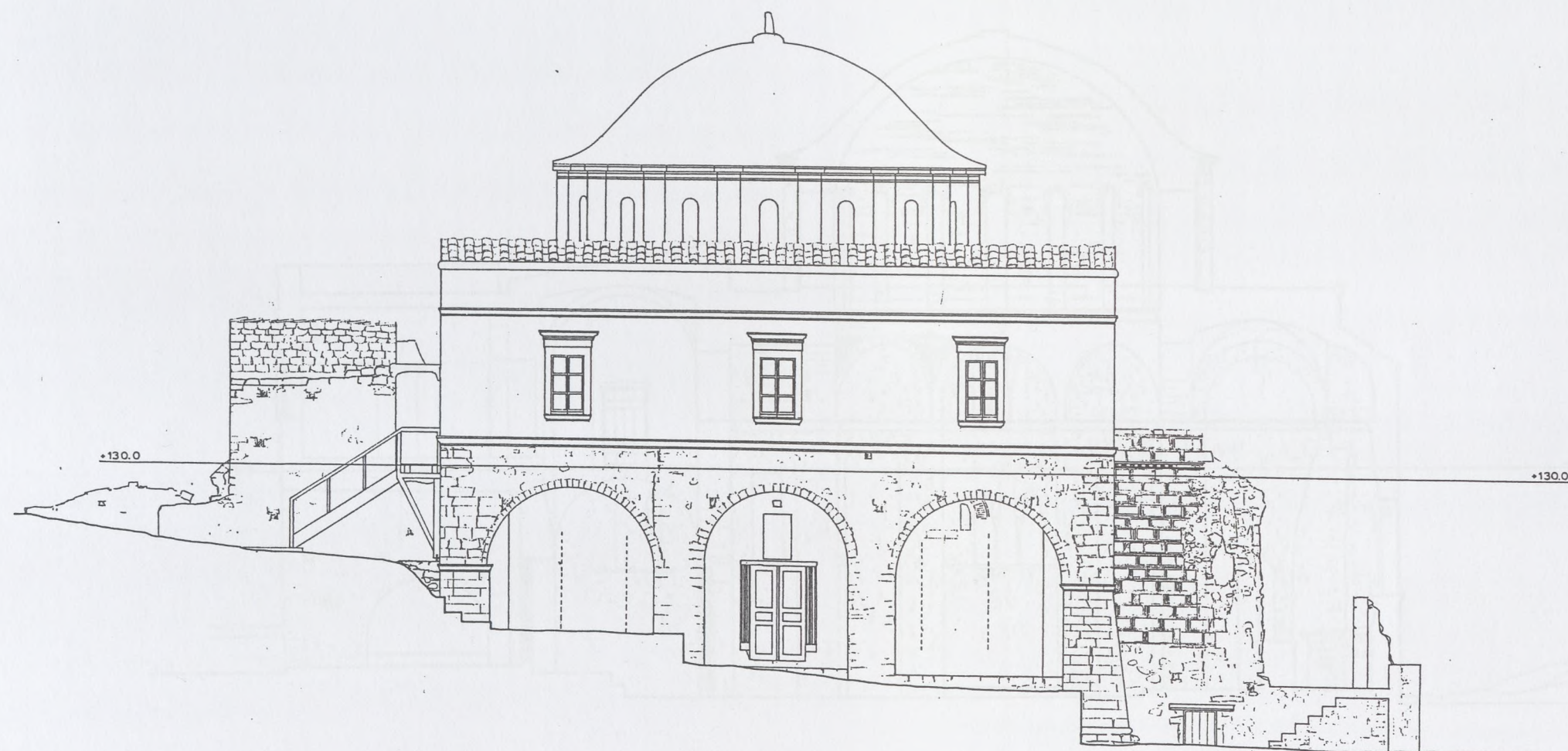
ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ

ΠΡΟΤΑΣΗ ΠΡ 7

ΒΟΡΕΙΑ ΟΨΗ

ΚΑΙΜΑΣ 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ: ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

0 1 2 3 4

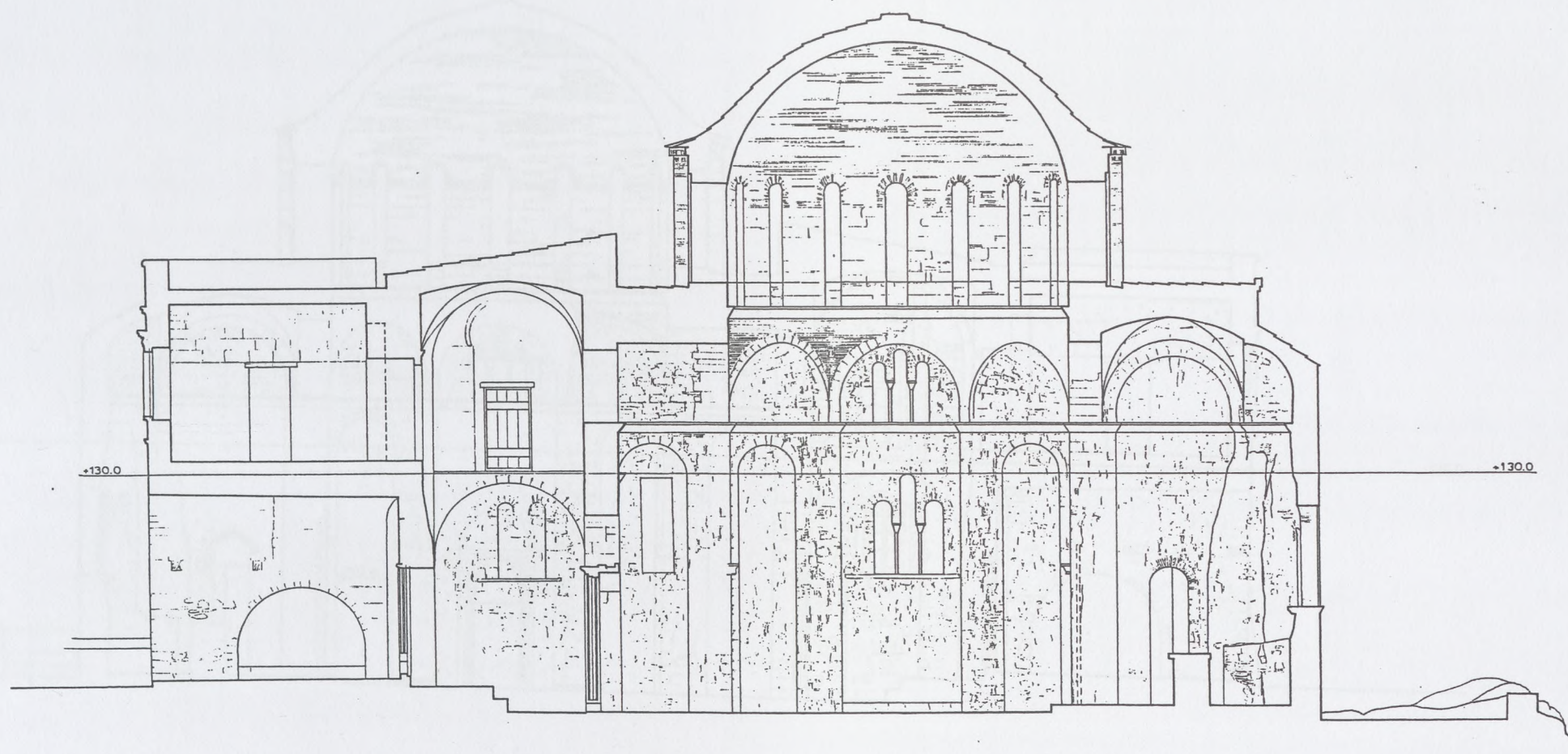
ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ

ΠΡΟΤΑΣΗ ΠΡ 8

ΔΥΤΙΚΗ ΟΨΗ

ΚΑΙΜΑΣ: 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ: ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

0 1 2 3 4

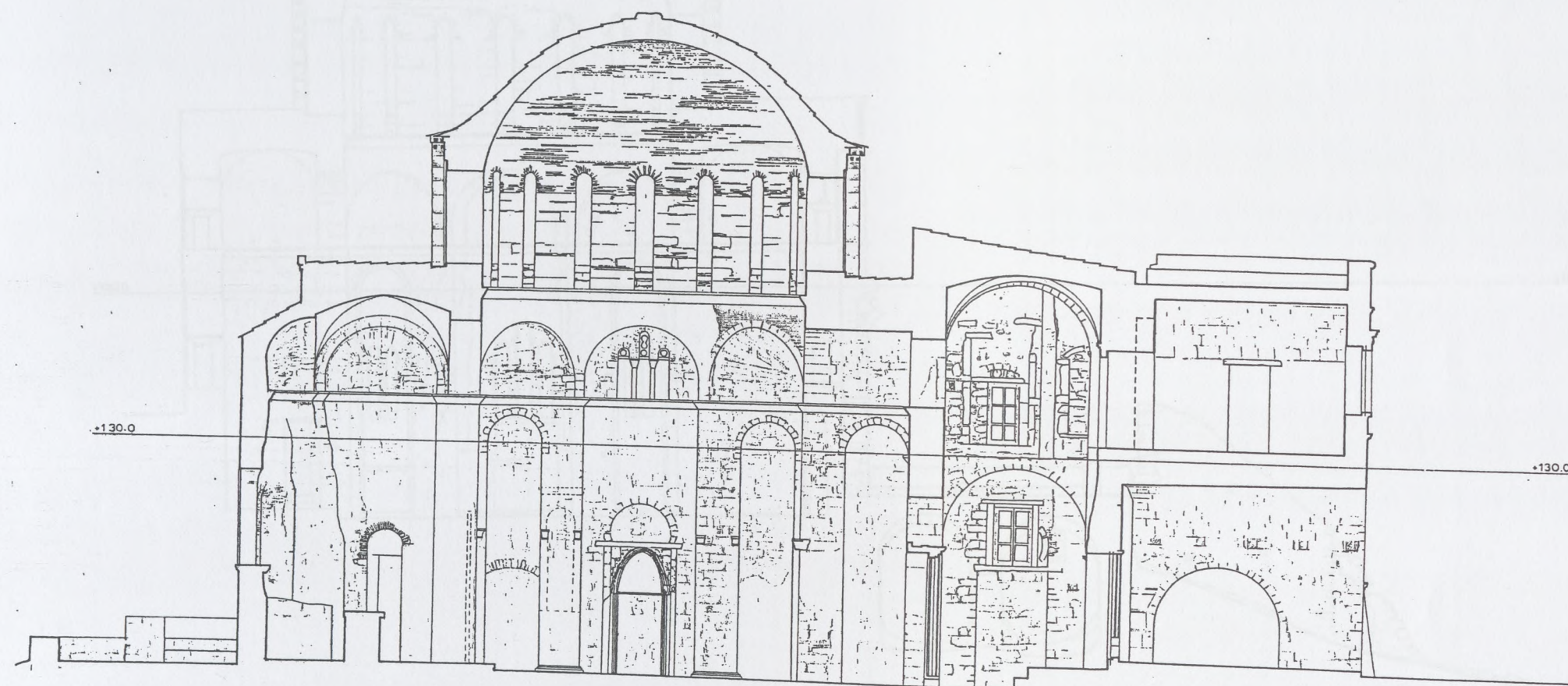
ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ

ΠΡΟΤΑΣΗ ΠΡ 9

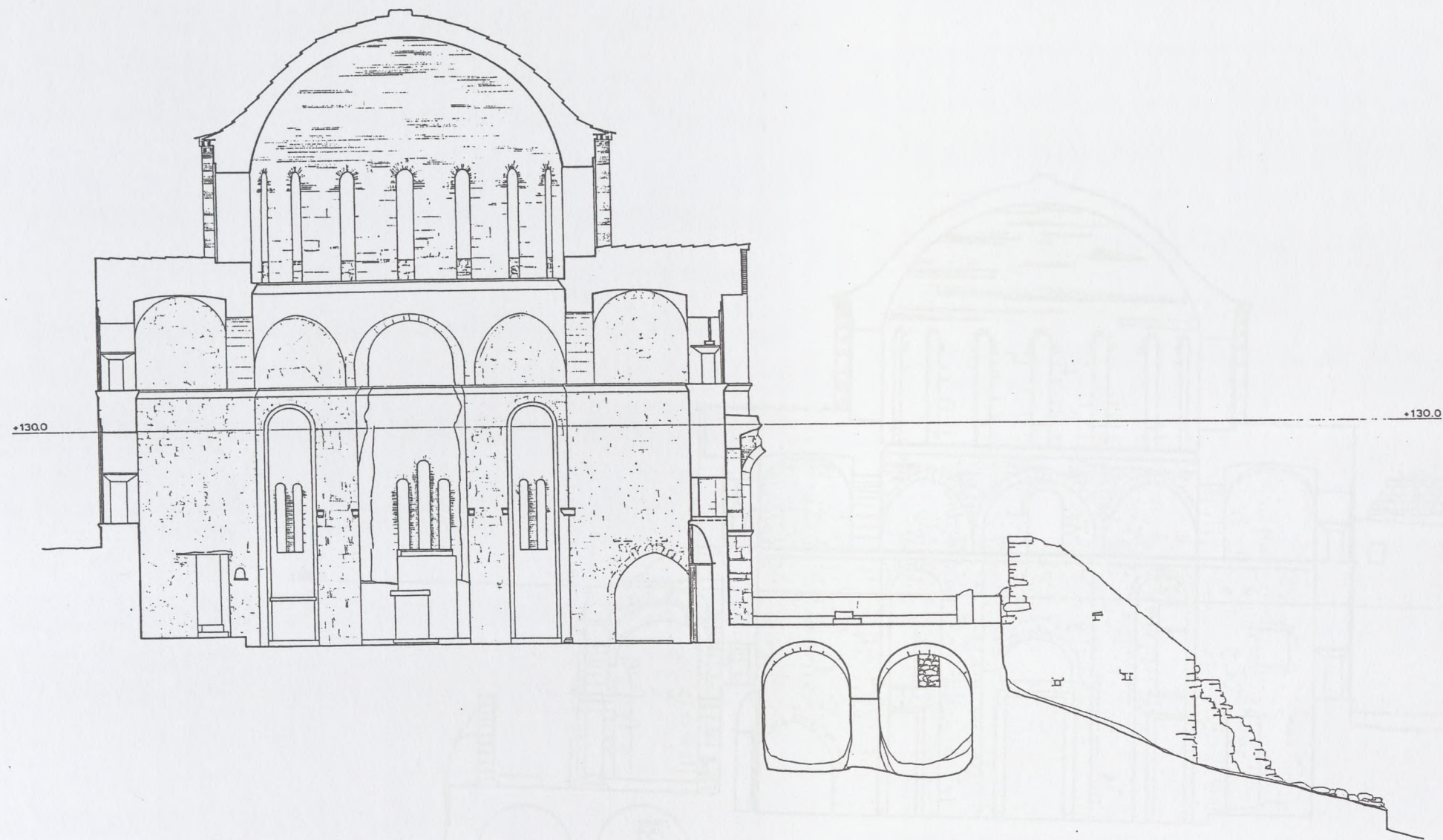
ΤΟΜΗ Ι1

ΚΑΙΜΑΣ 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ: ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
 Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ
 ΠΡΟΤΑΣΗ ΠΡ 10
 ΤΟΜΗ Ι2
 ΚΑΙΜΑΣ : 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012
 ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΗ: ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

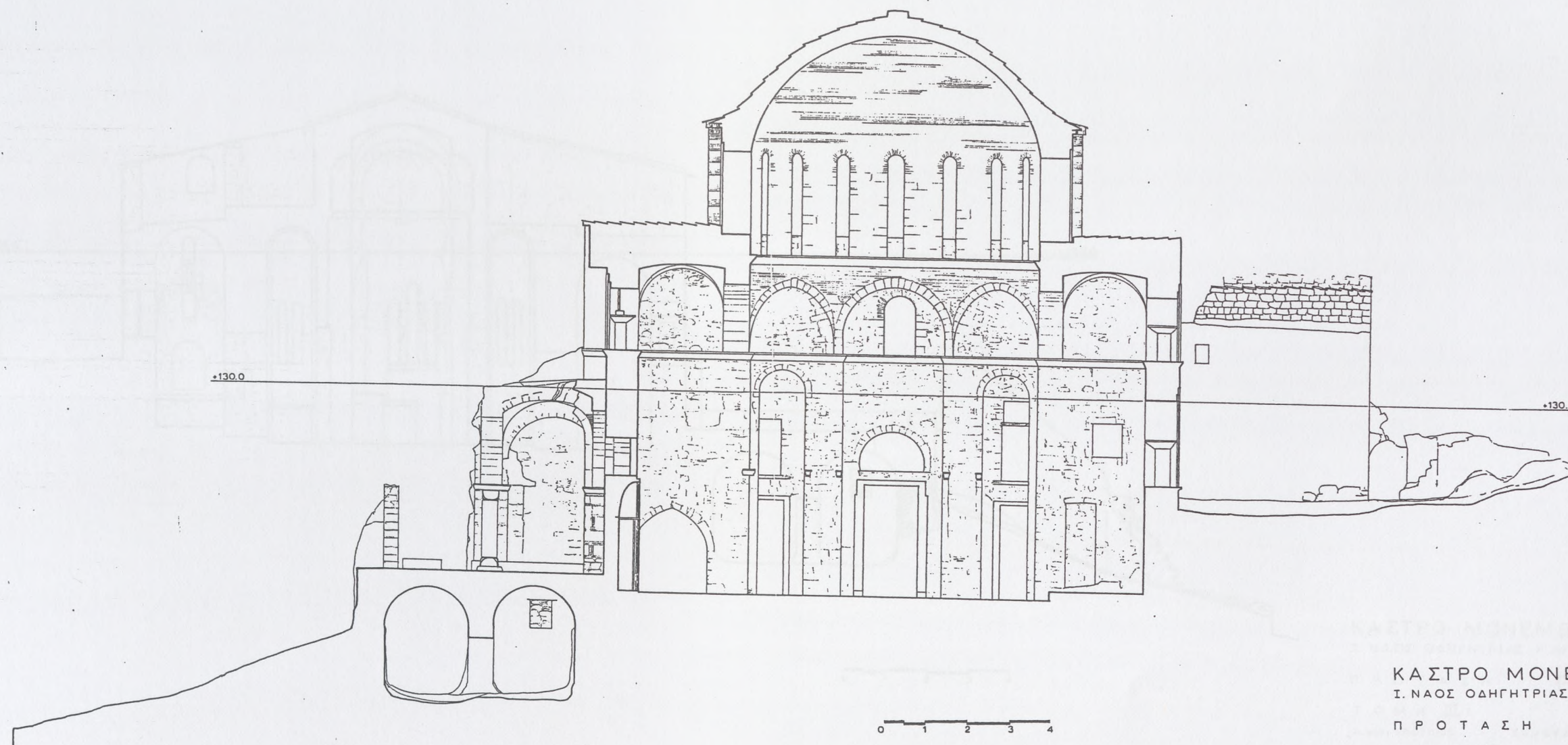
ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ

Π Ρ Ο Τ Α Σ Η Π Ρ 11

Τ Ο Μ Η Π 1

ΚΛΙΜΑΣ: 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ: ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ

ΠΡΟΤΑΣΗ ΠΡ 12

ΤΟΜΗ II 2

ΚΛΙΜΑΣ: 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ: ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

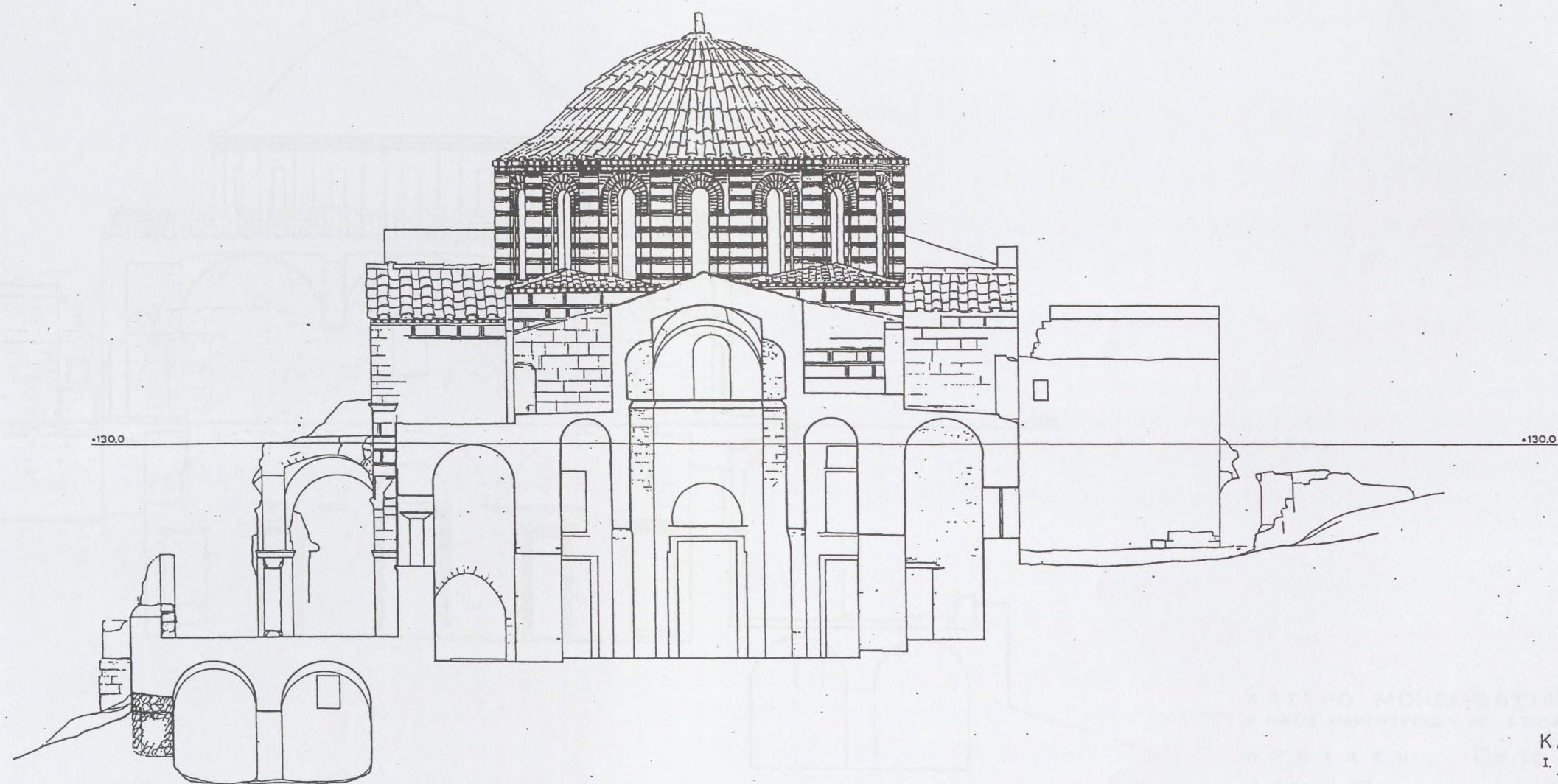
ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ

ΠΡΟΤΑΣΗ ΠΡ 13

ΤΟΜΗ III 1

ΚΛΙΜΑΣ: 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ: ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

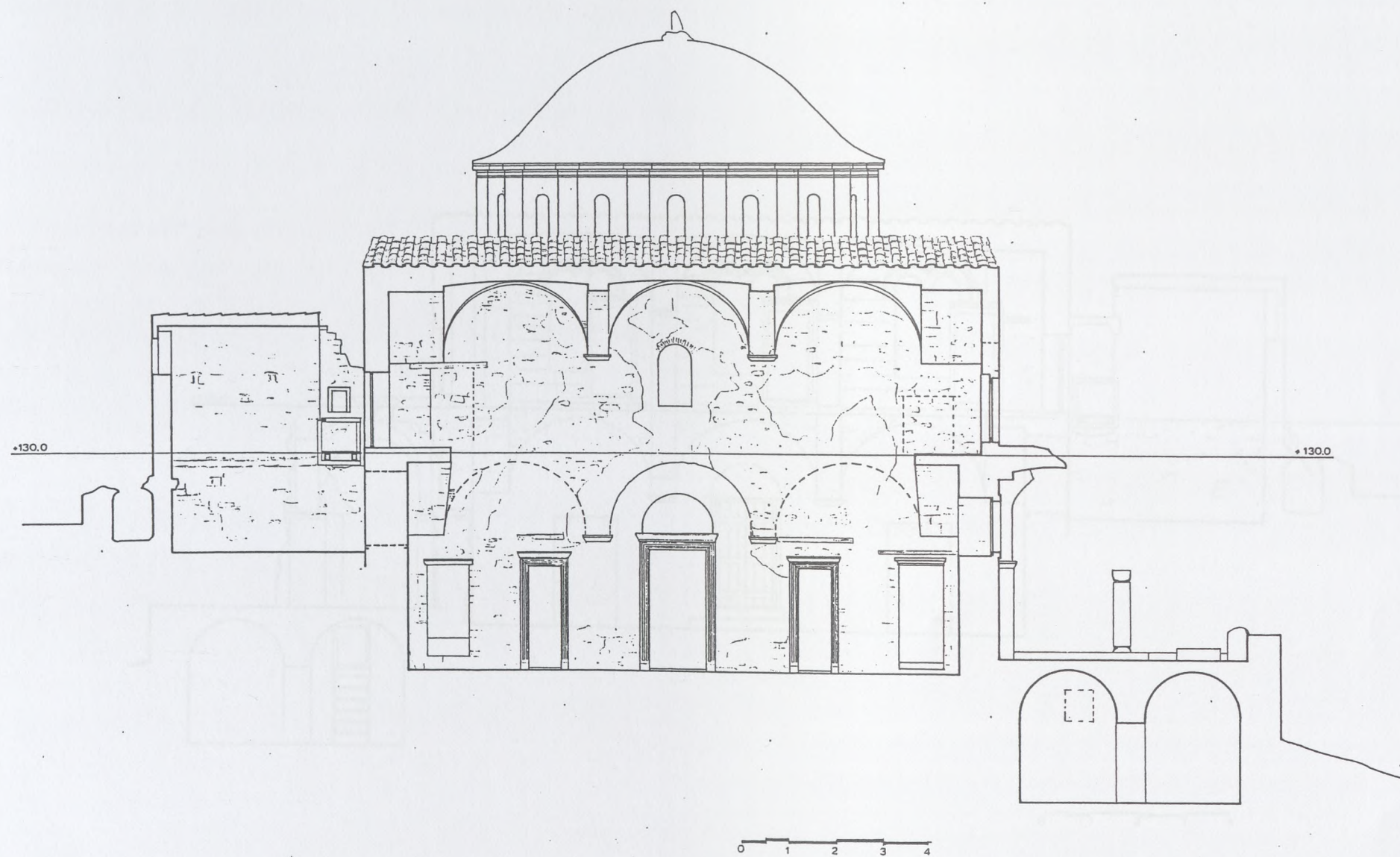
ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ, - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ

ΠΡΟΤΑΣΗ : ΠΡ 14

ΤΟΜΗ III2

ΚΑΙΜΑΣ: 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ: ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
 Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ
 Π Ρ Ο Τ Α Σ Η Π Ρ 15
 Τ Ο Μ Η IV.1
 ΚΑΙΜΑΣ : 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012
 ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ: ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
 Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ
 ΠΡΟΤΑΣΗ ΠΡ 15
 ΤΟΜΗ IV1
 ΚΑΙΜΑΣ : 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012
 ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ: ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

0 1 2 3 4

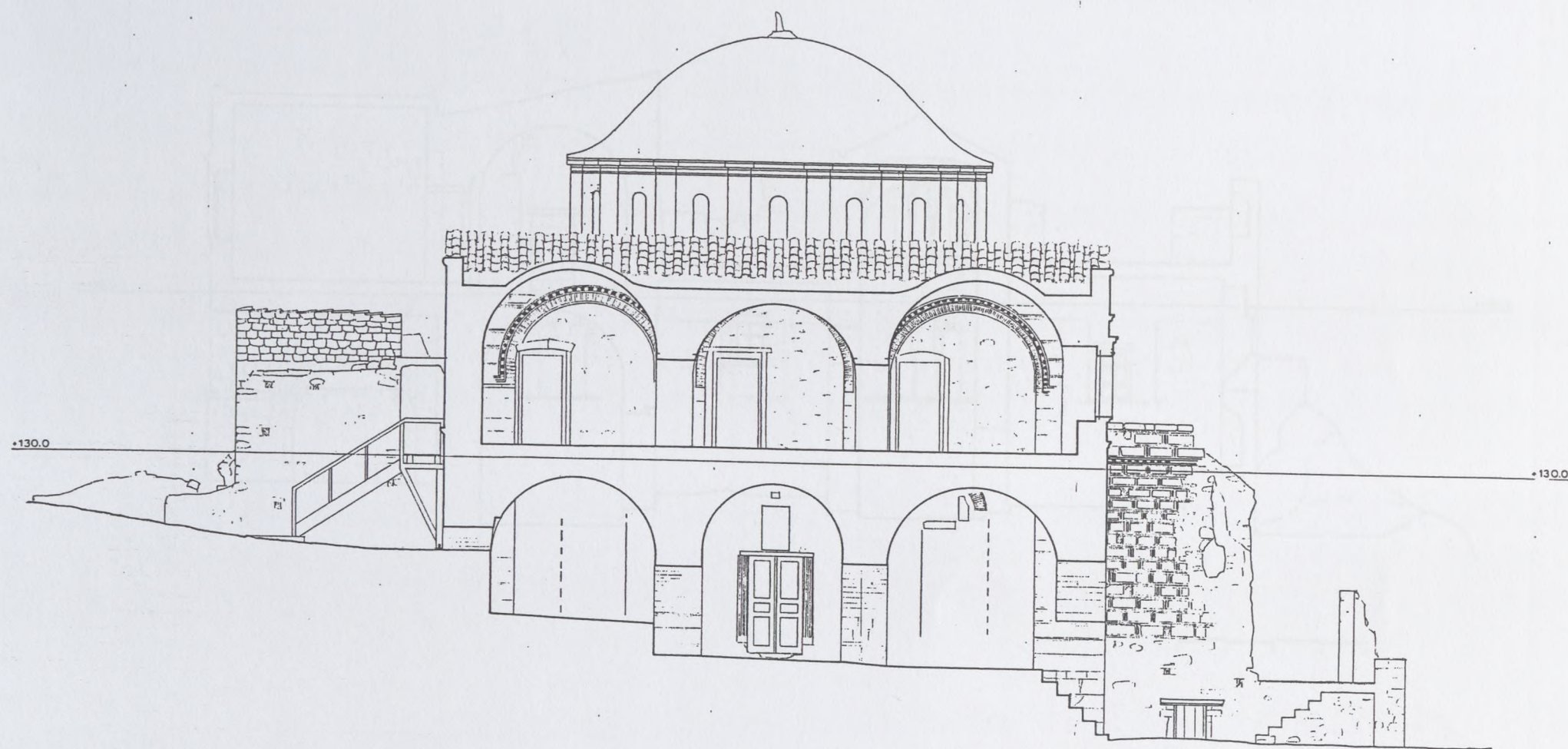
ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ + ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ

ΠΡΟΤΑΣΗ ΠΡ 16

ΤΟΜΗ IV 2

ΚΑΙΜΑΣ: 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ: ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

0 1 2 3 4

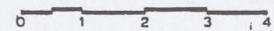
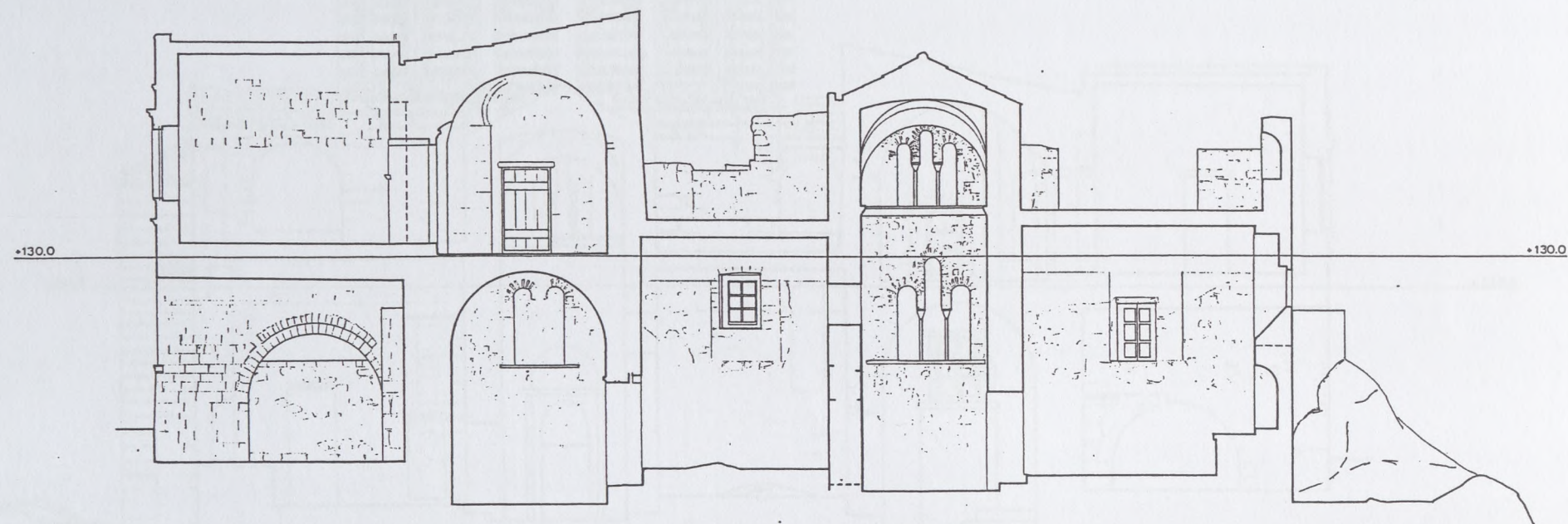
ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ

ΠΡΟΤΑΣΗ ΠΡ 17

ΤΟΜΗ V

ΚΑΙΜΑΣ: 1:50/1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ: ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

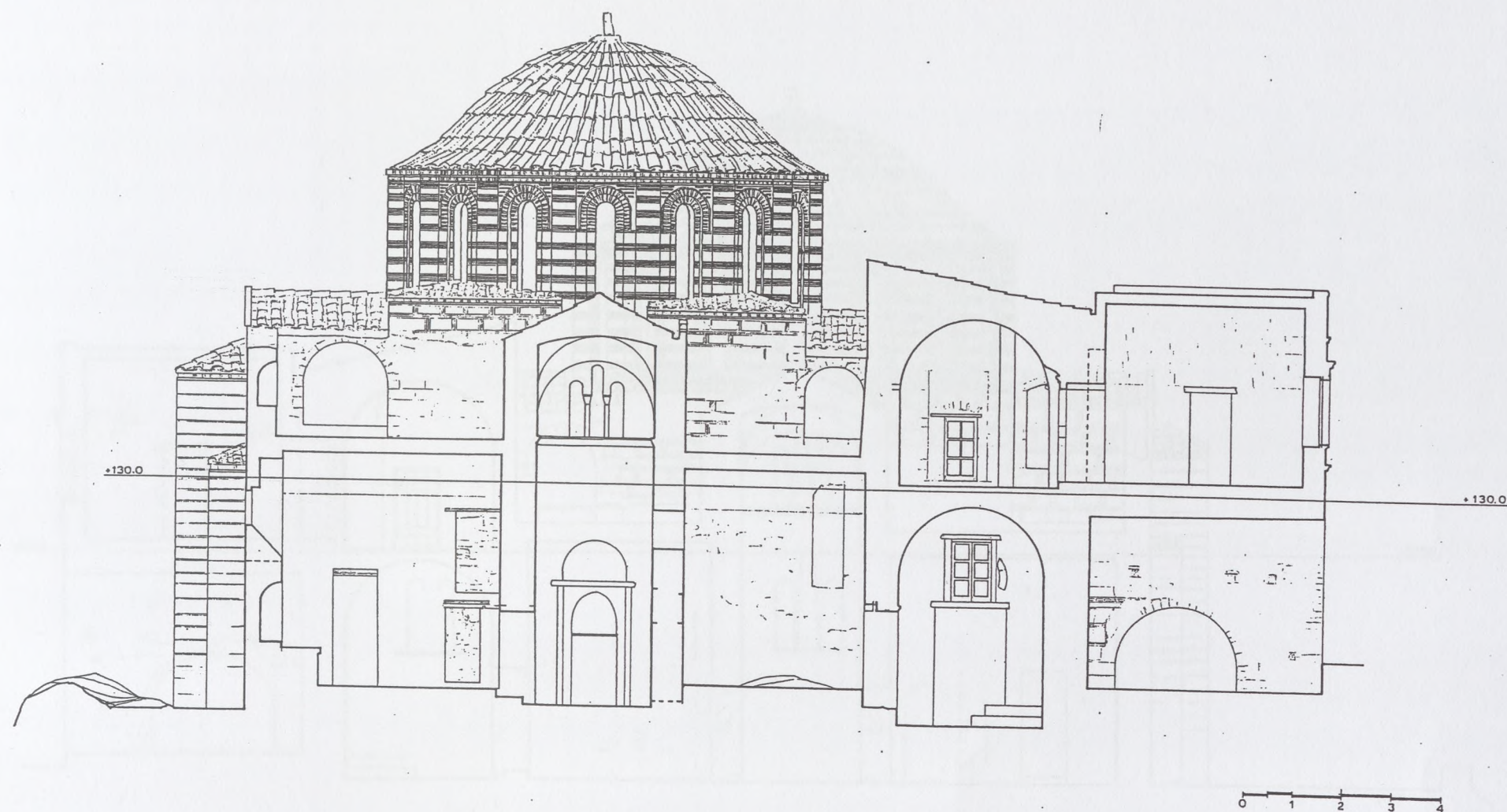
ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ

ΠΡΟΤΑΣΗ ΠΡ18

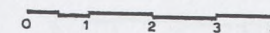
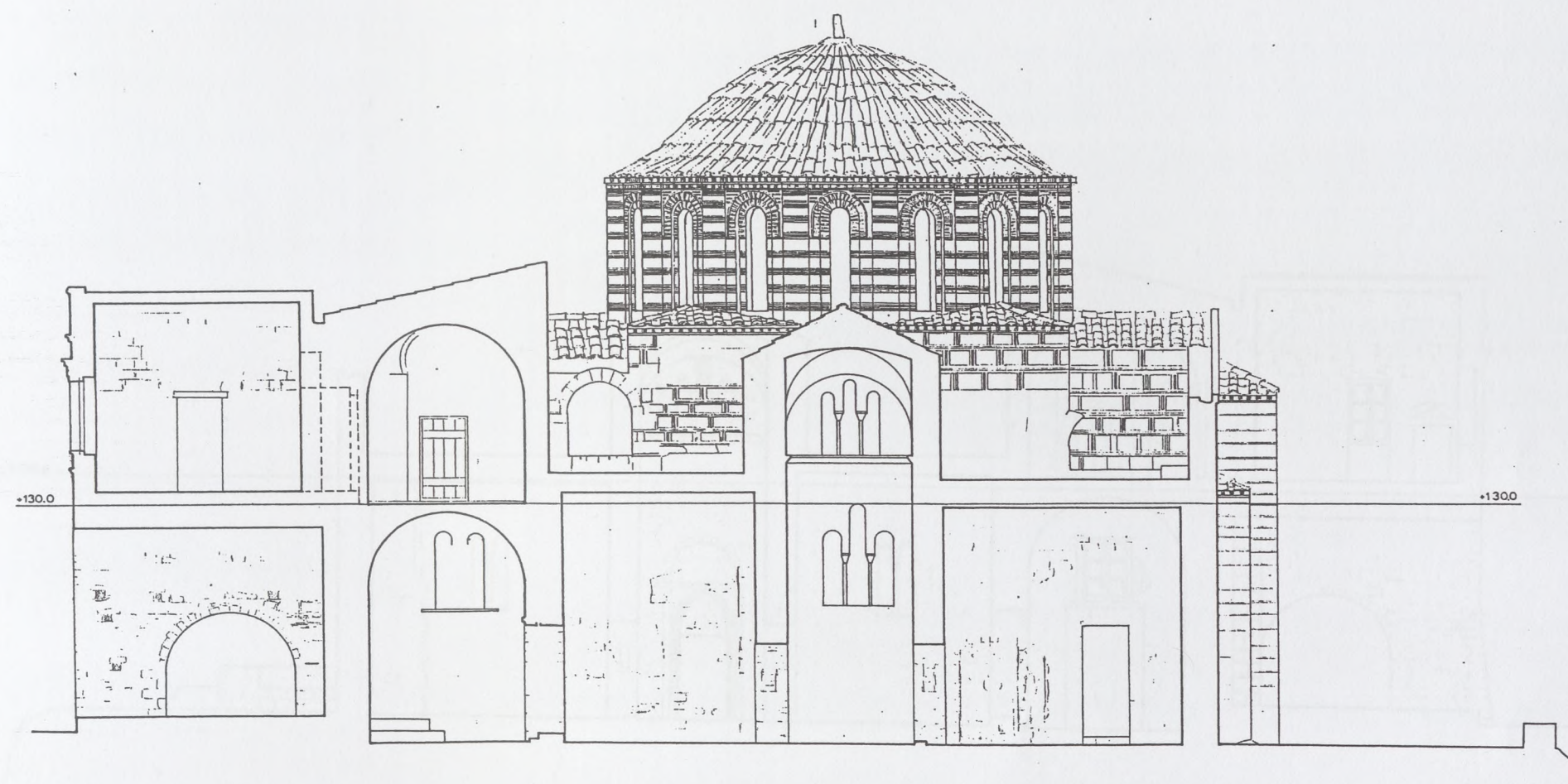
ΤΟΜΗ VI 1

ΚΑΙΜΑΣ 1:50/1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ: ΧΑΡΙΤΟΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
 Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ
 Π Ρ Ο Τ Α Σ Η Π Ρ 19
 Τ Ο Μ Η VI₂
 ΚΑΙΜΑΣ: 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012
 ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ: ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

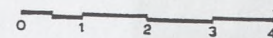
ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ

ΠΡΟΤΑΣΗ ΠΡ 20

ΤΟΜΗ VII₁

ΚΑΙΜΑΣ: 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ: ΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

ΚΑΣΤΡΟ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
 Ι. ΝΑΟΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΑΓ. ΣΟΦΙΑΣ
 Π Ρ Ο Τ Α Σ Η Π Ρ 21
 Τ Ο Μ Η VII₂
 ΚΑΙΜΑΣ: 1:50 / 1:125 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2012
 ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ: ΧΑΡΙΤΟΜΕΝΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ ΚΑΛΛΙΓΑ

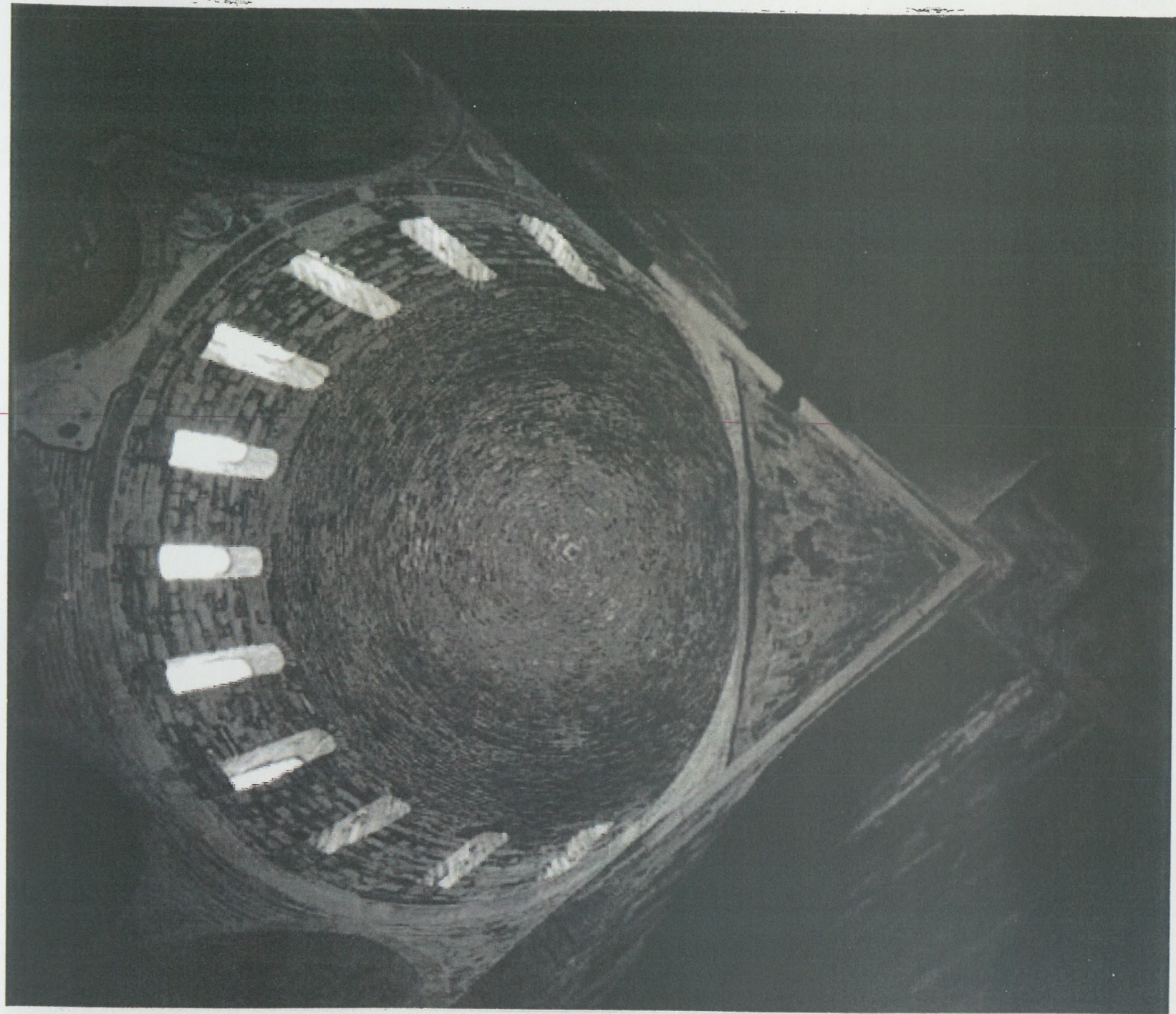
1

2

4

3

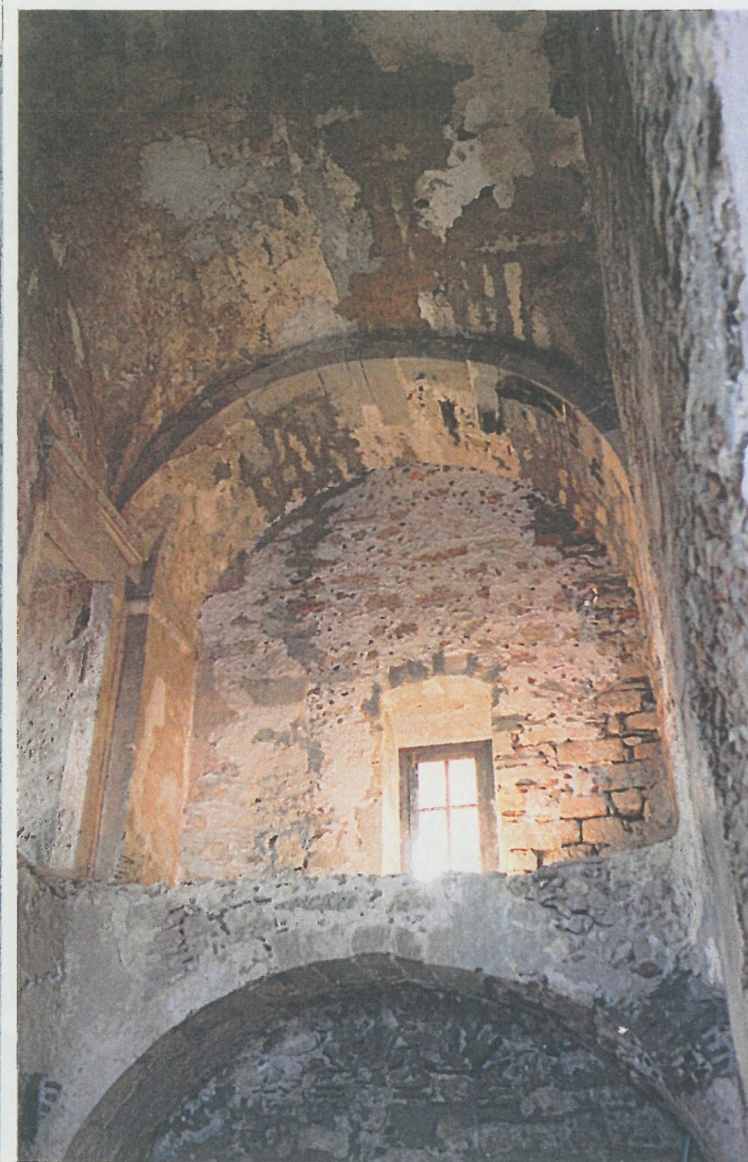
5

6

7

8

9

10

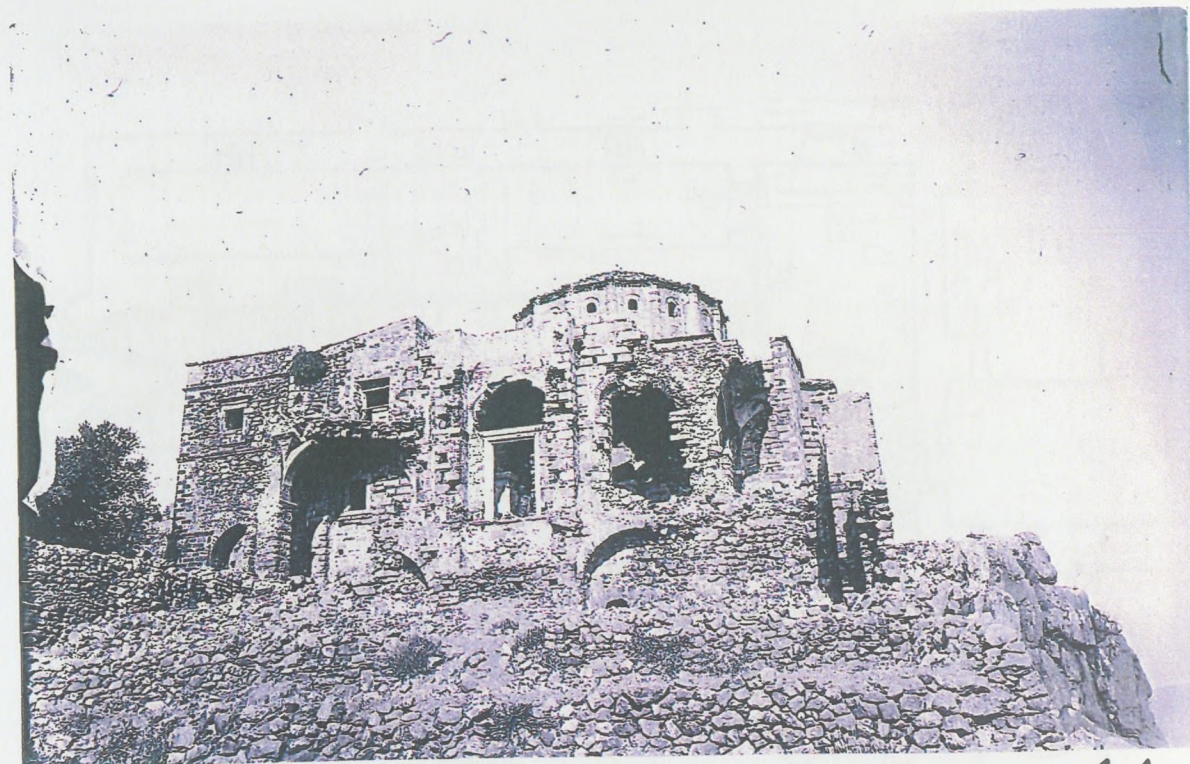
11

12

13

14

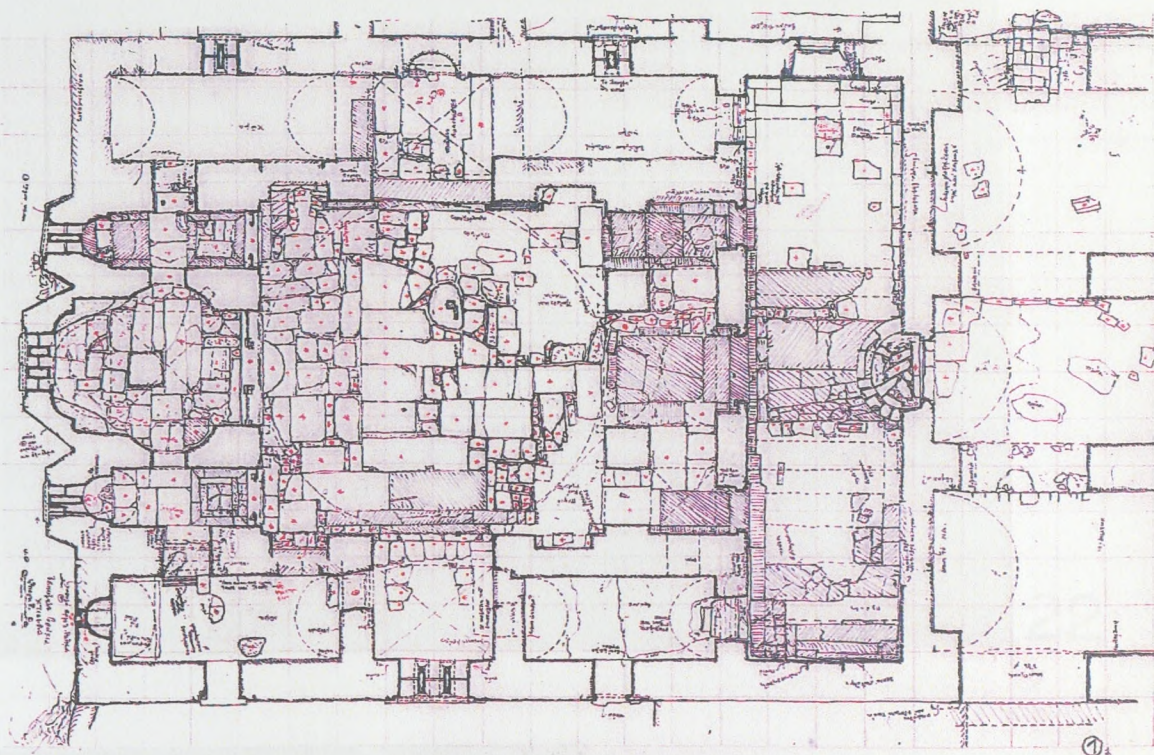
16

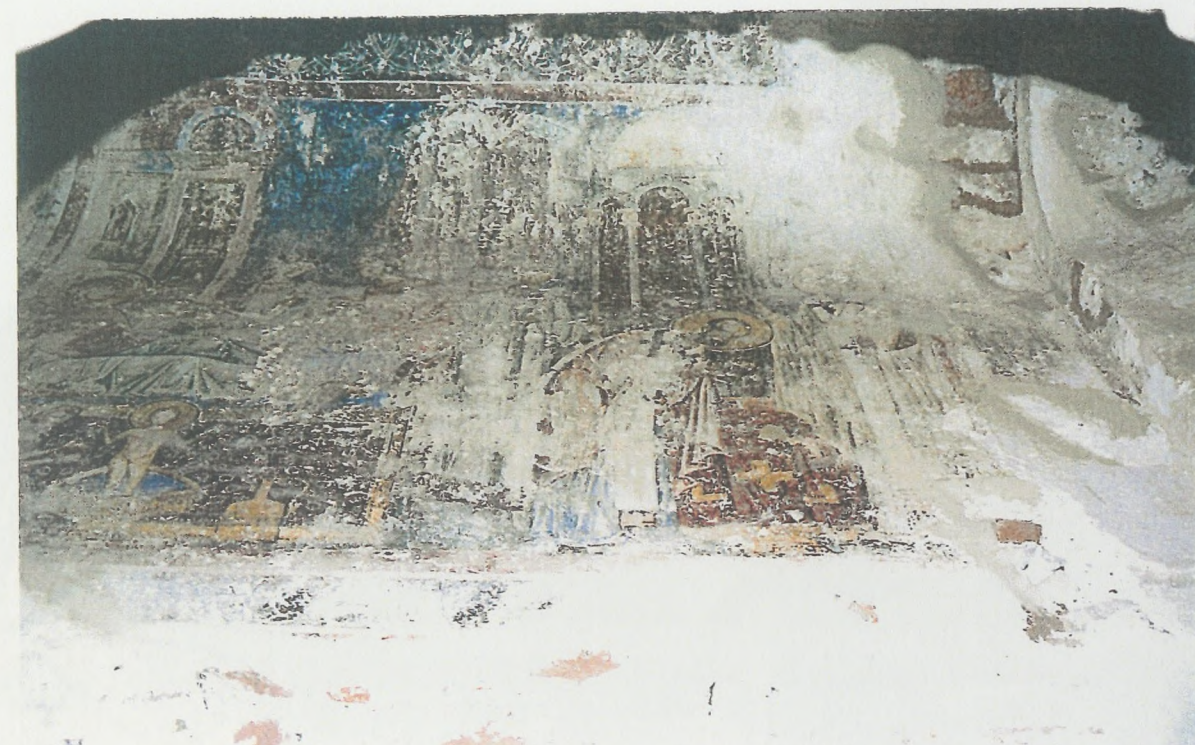
15

17

18

20

19

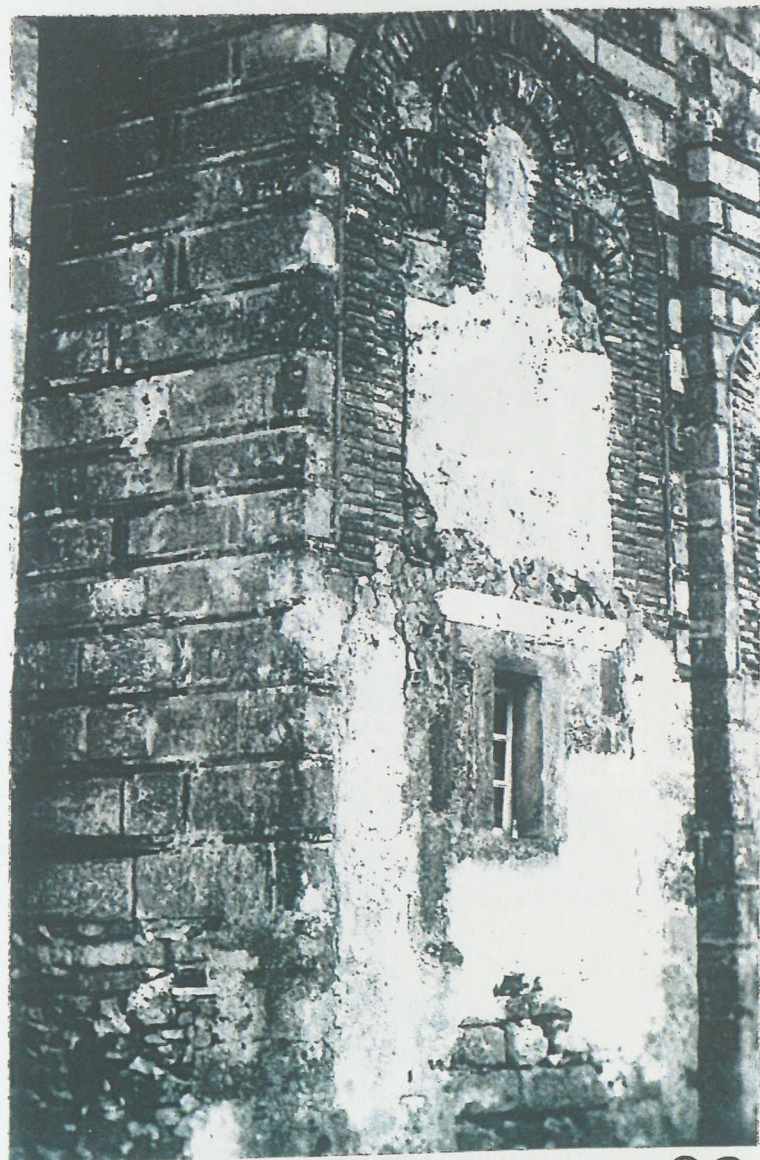
21

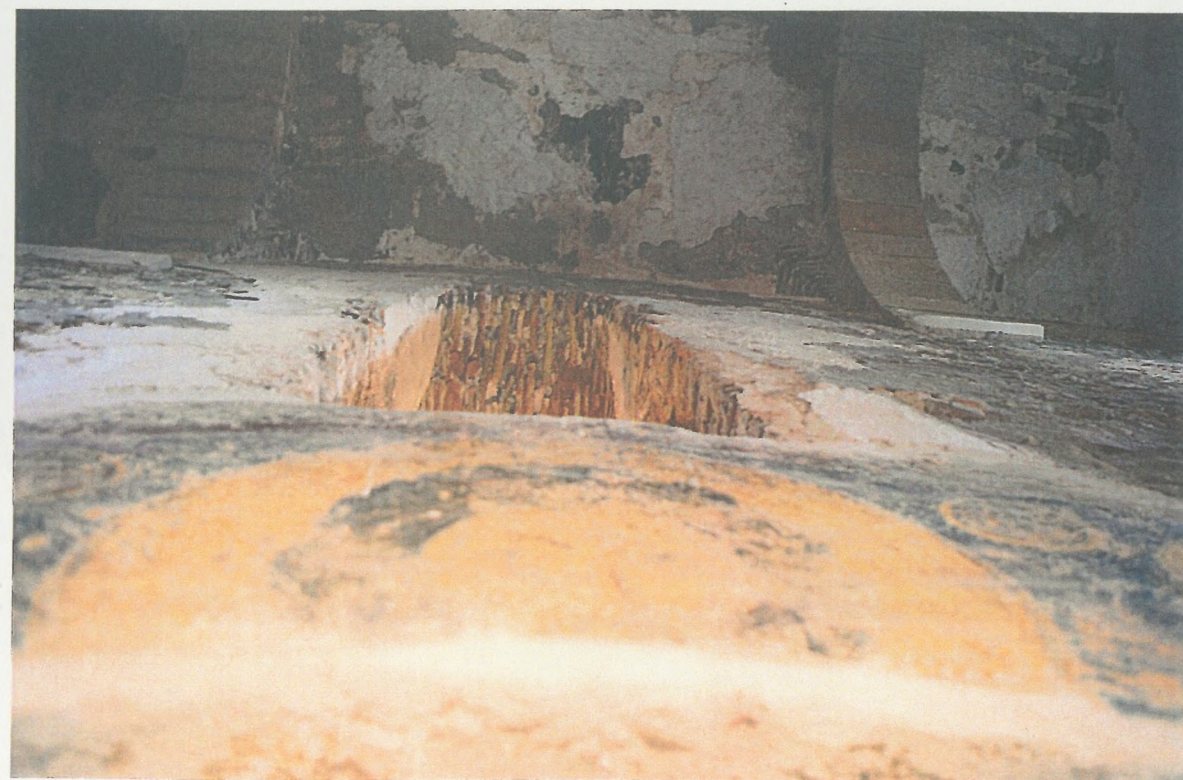
22

24

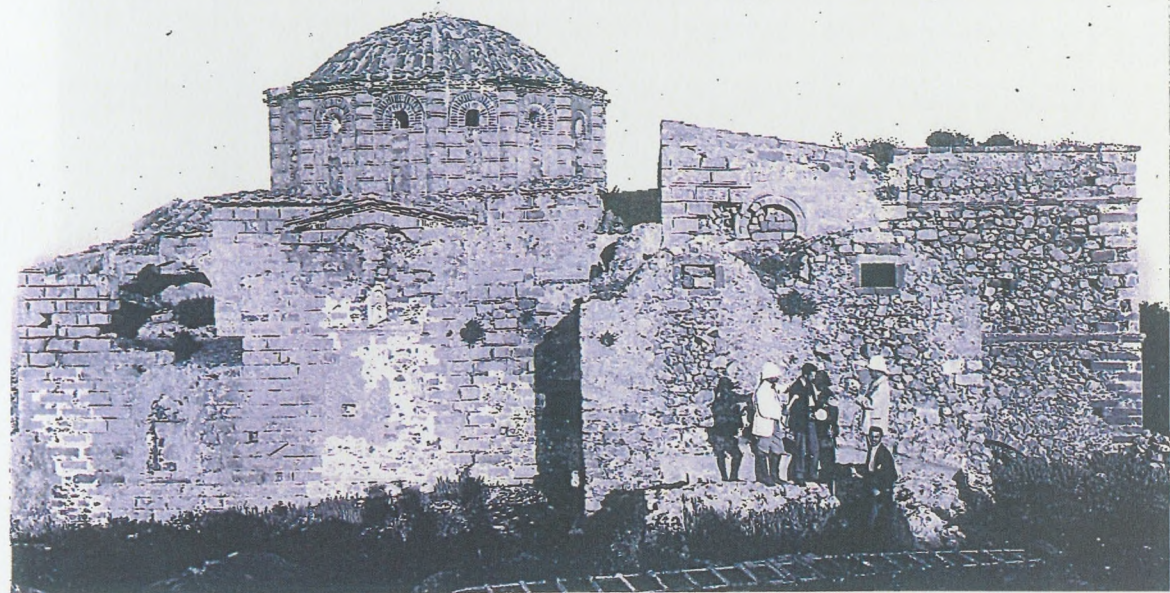
23

25

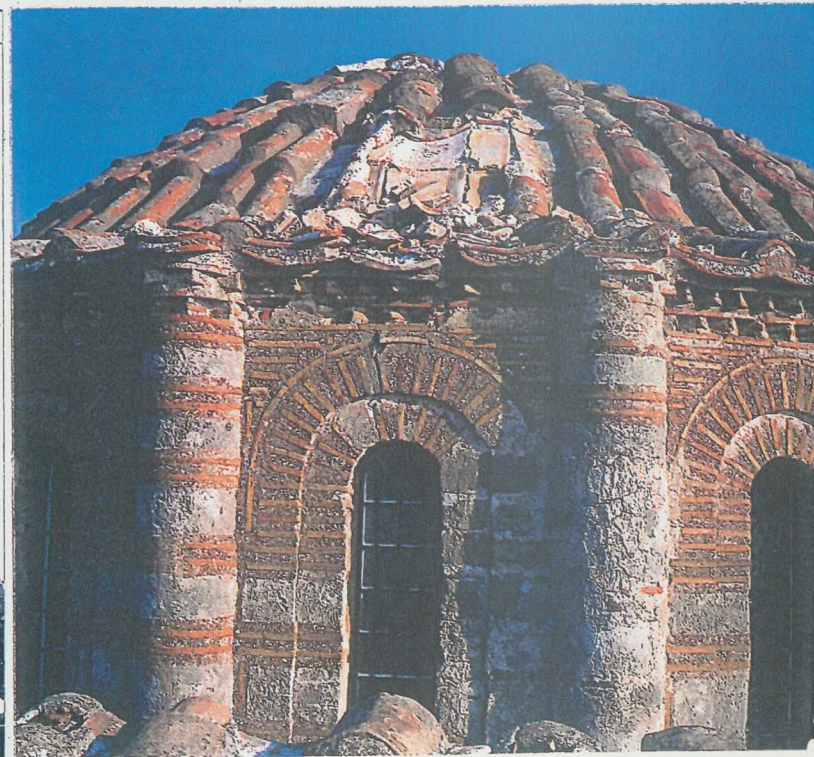
26

27

28

29

30

31

32

35

33

34

39

36

37

38

40

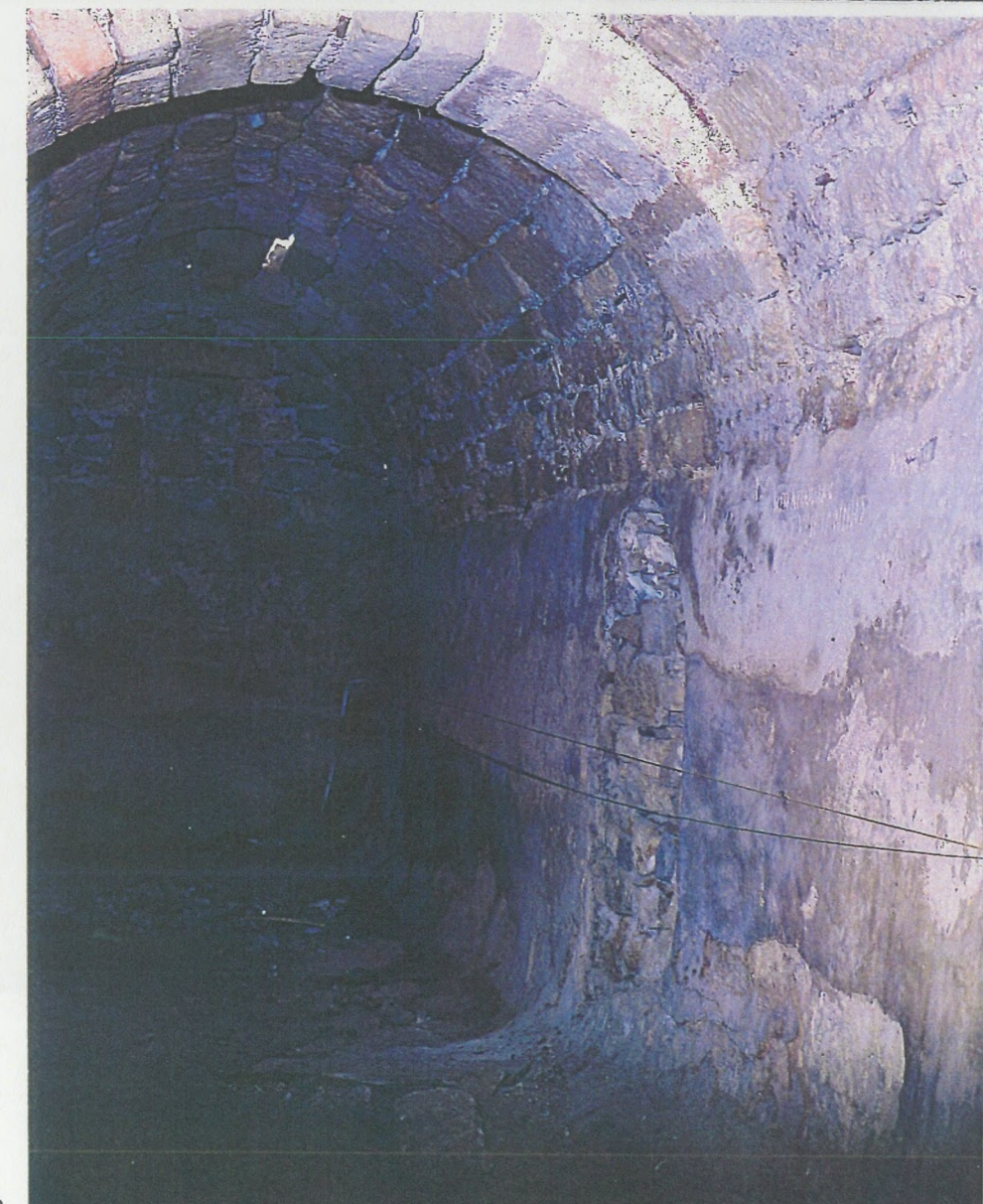
41

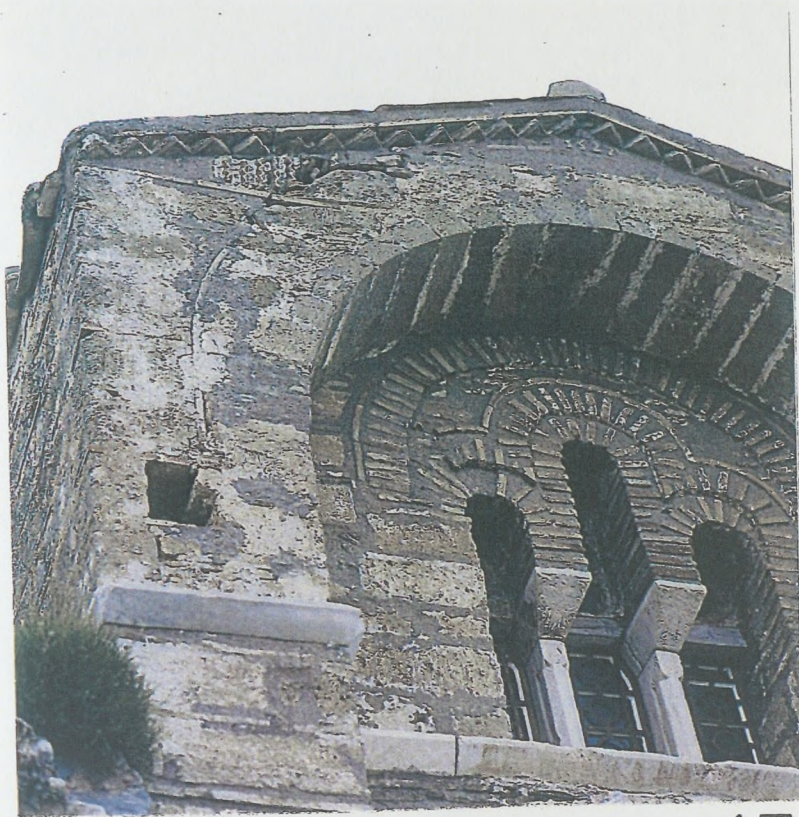
42

44

43

45

46

50

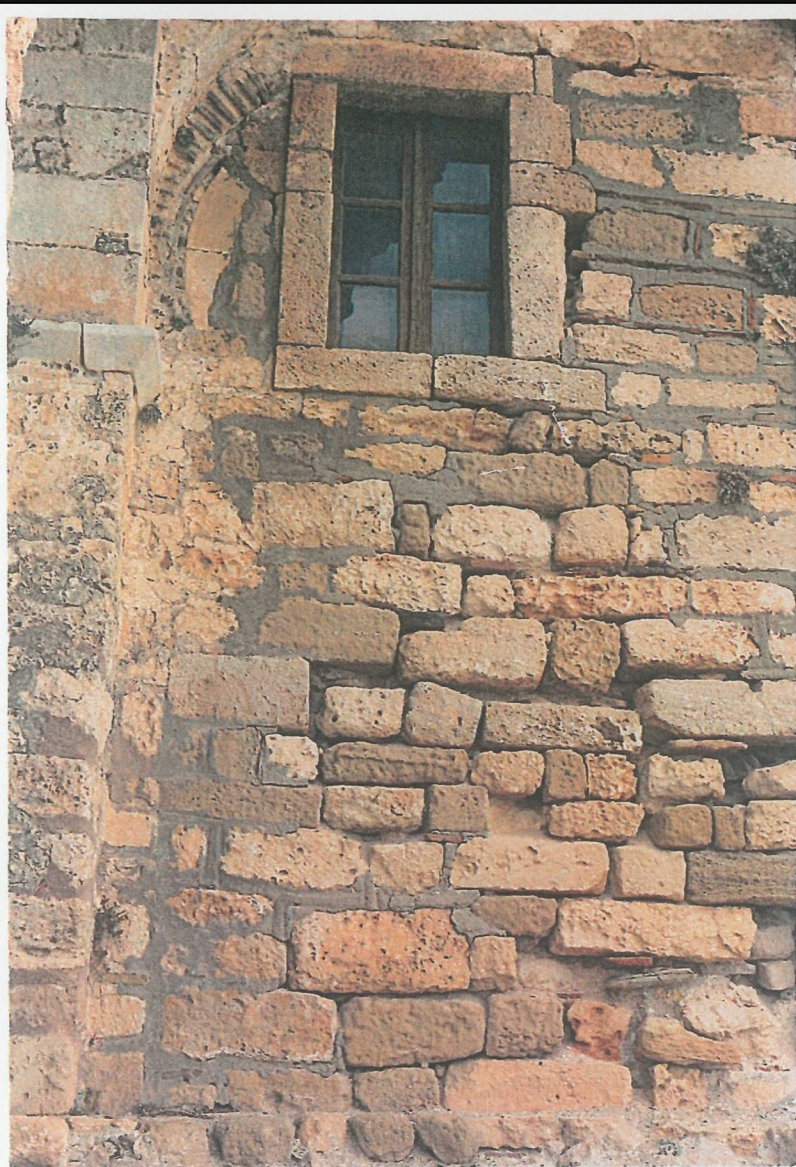
48

47

49

51

52

53

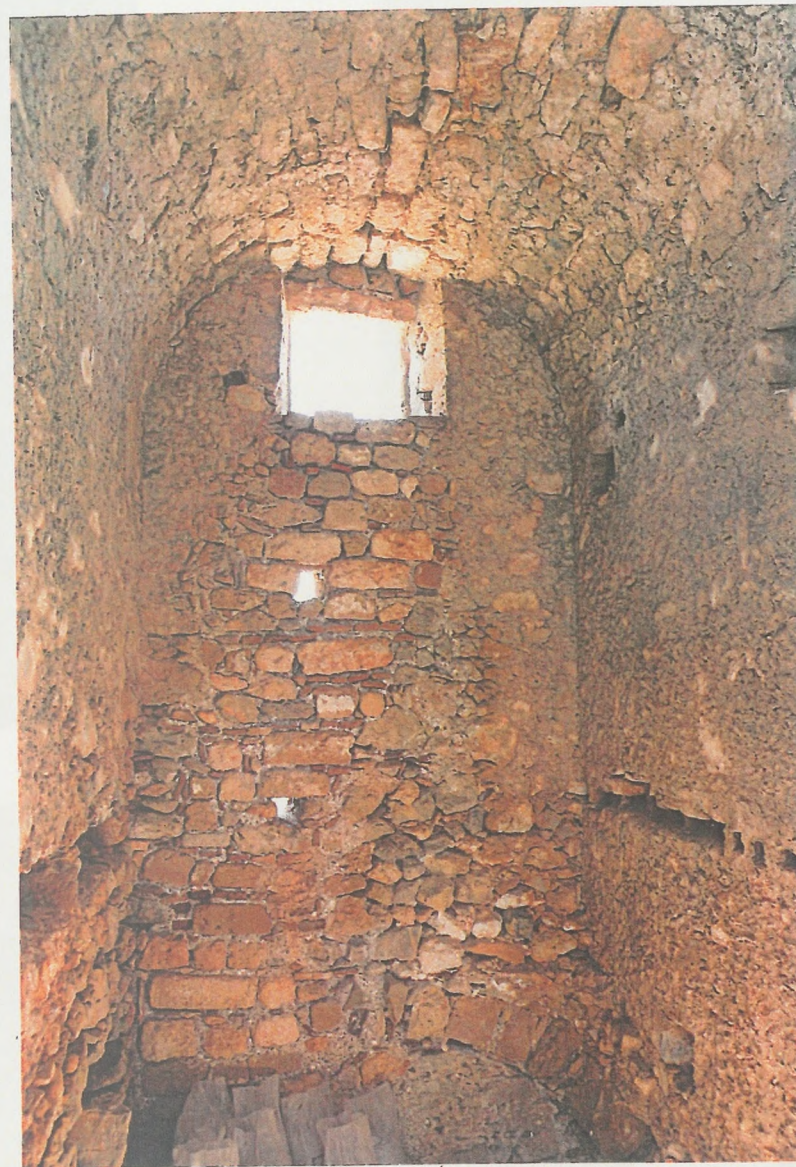
54

56

57

58

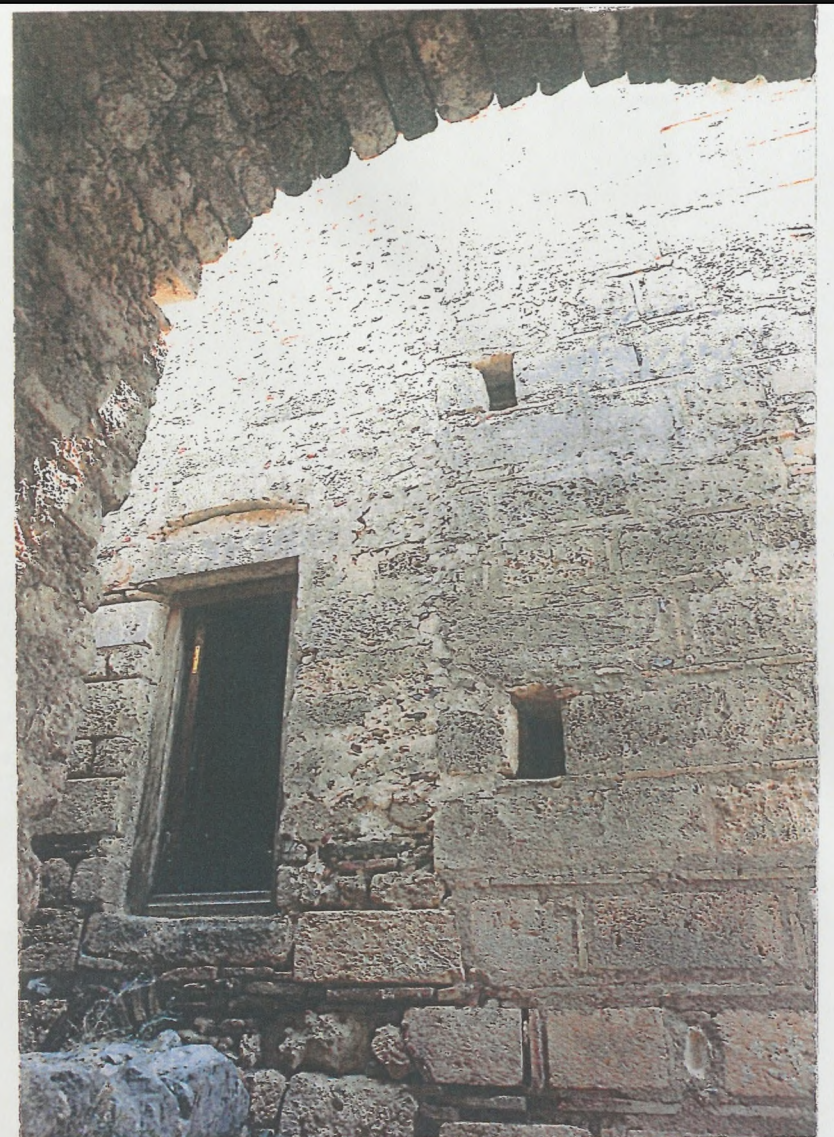
59

61

63

60

62

65

64

66

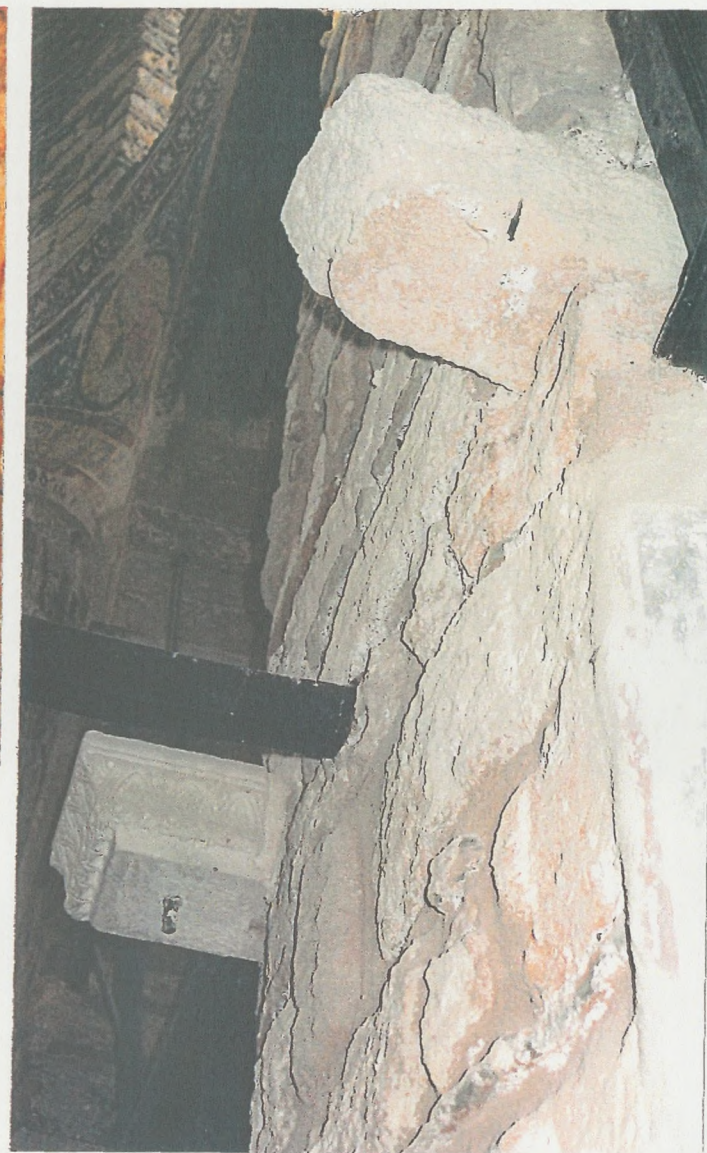
67

68

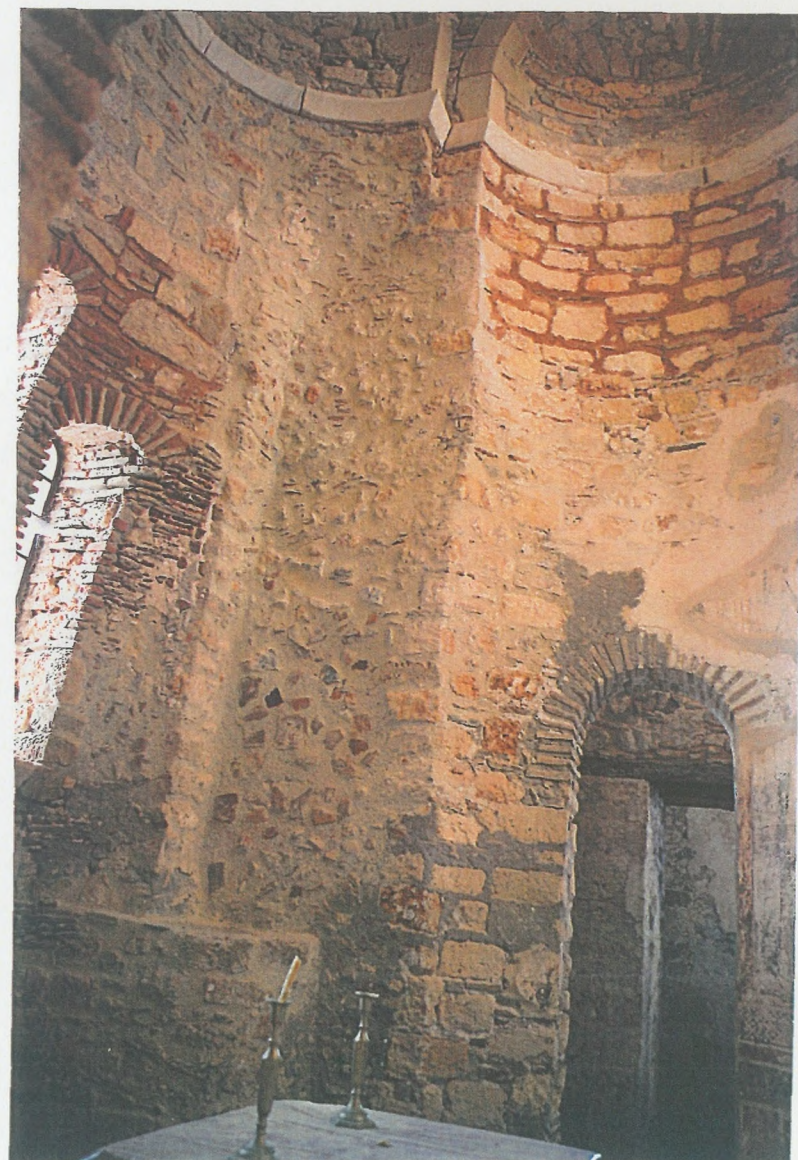
69

70

71

75

74

72

73

76

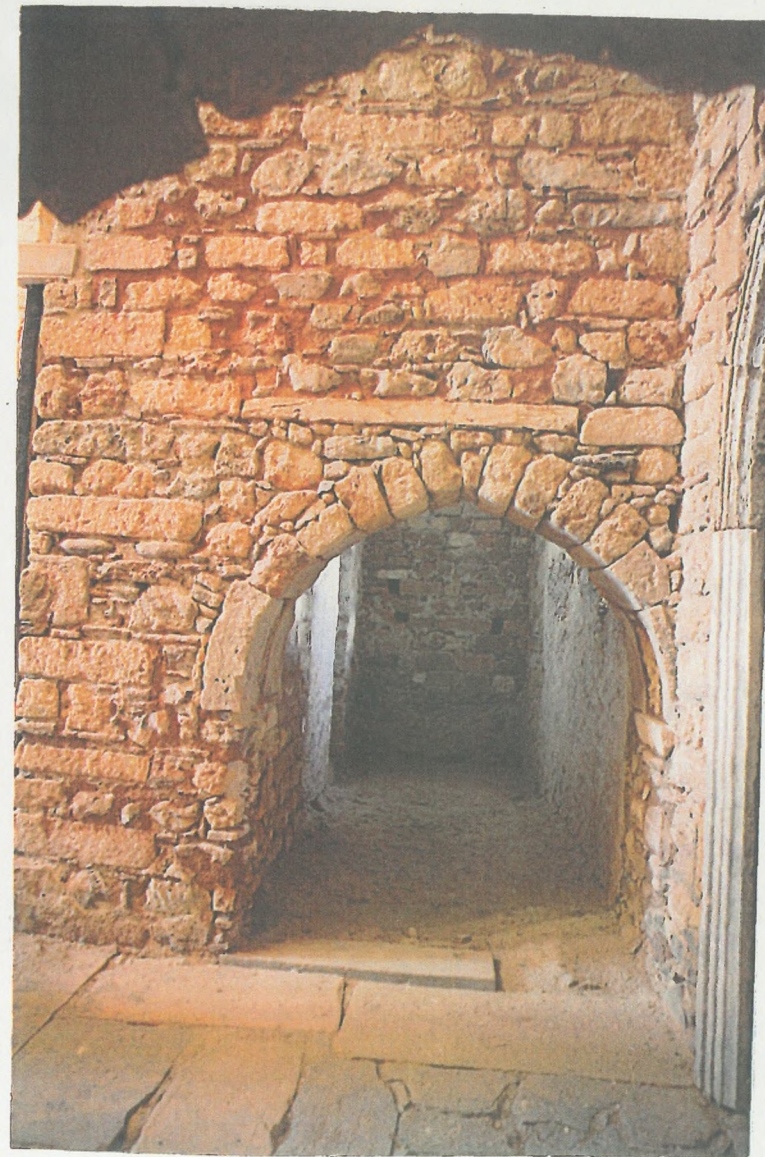
77

78

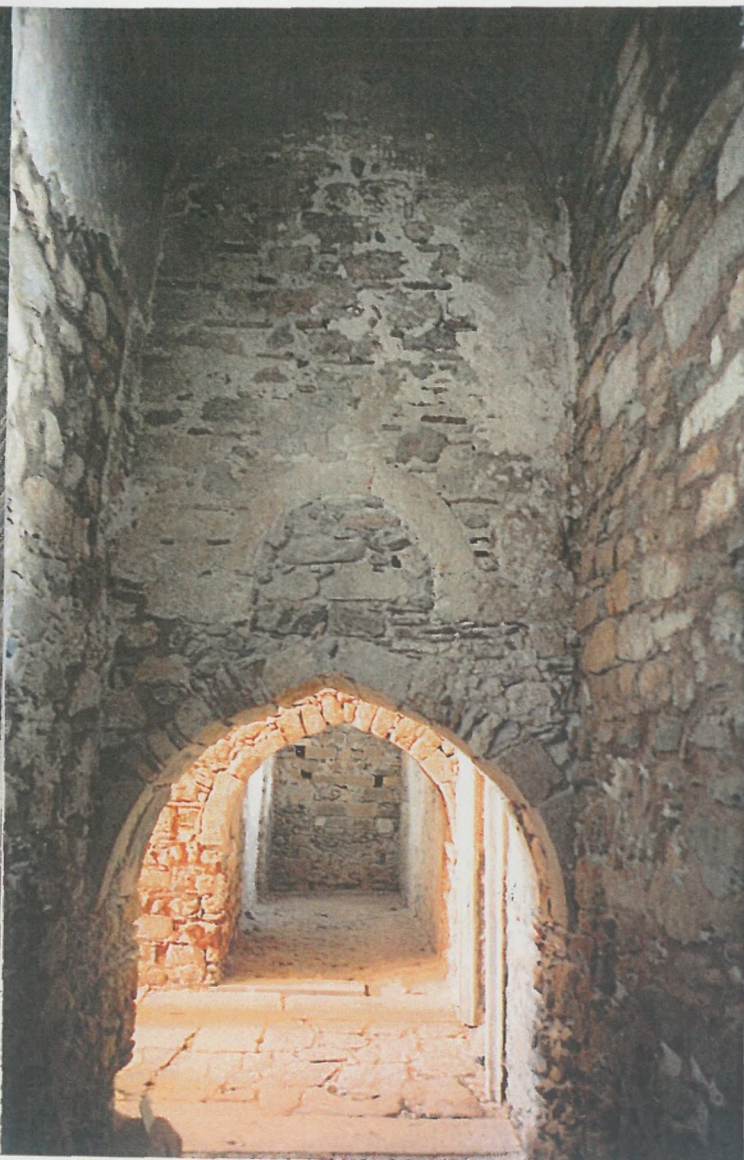
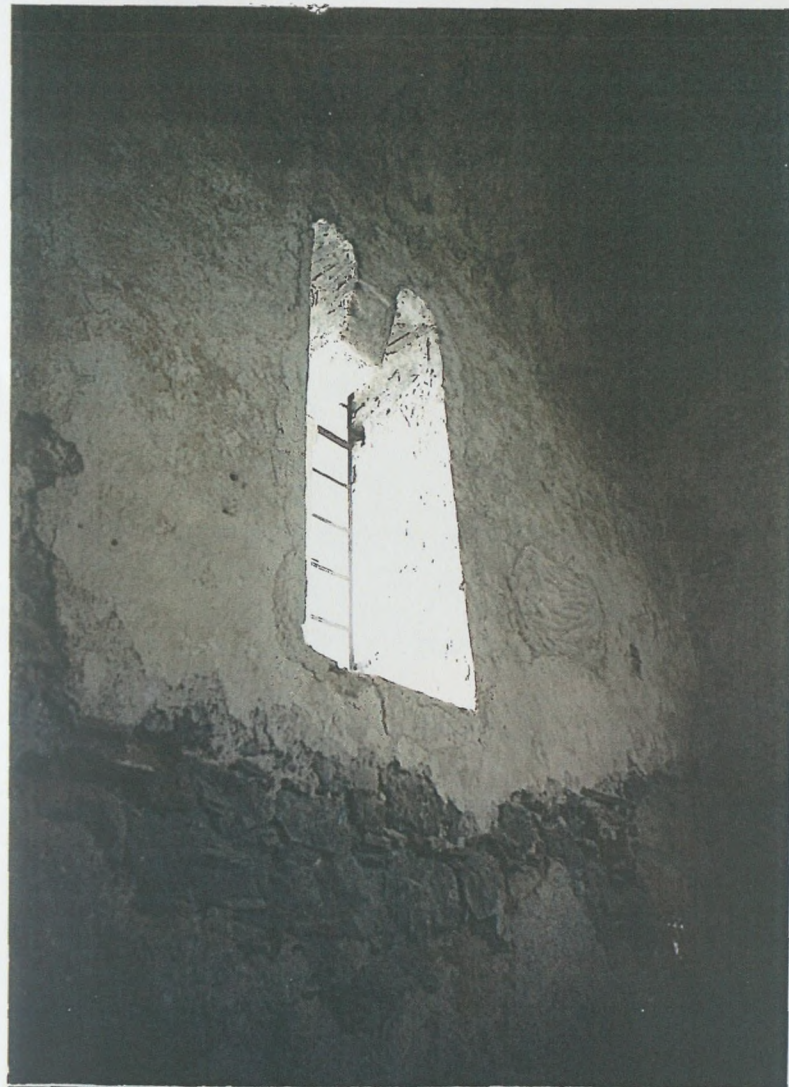
79

80

81

82 83

84

85

86

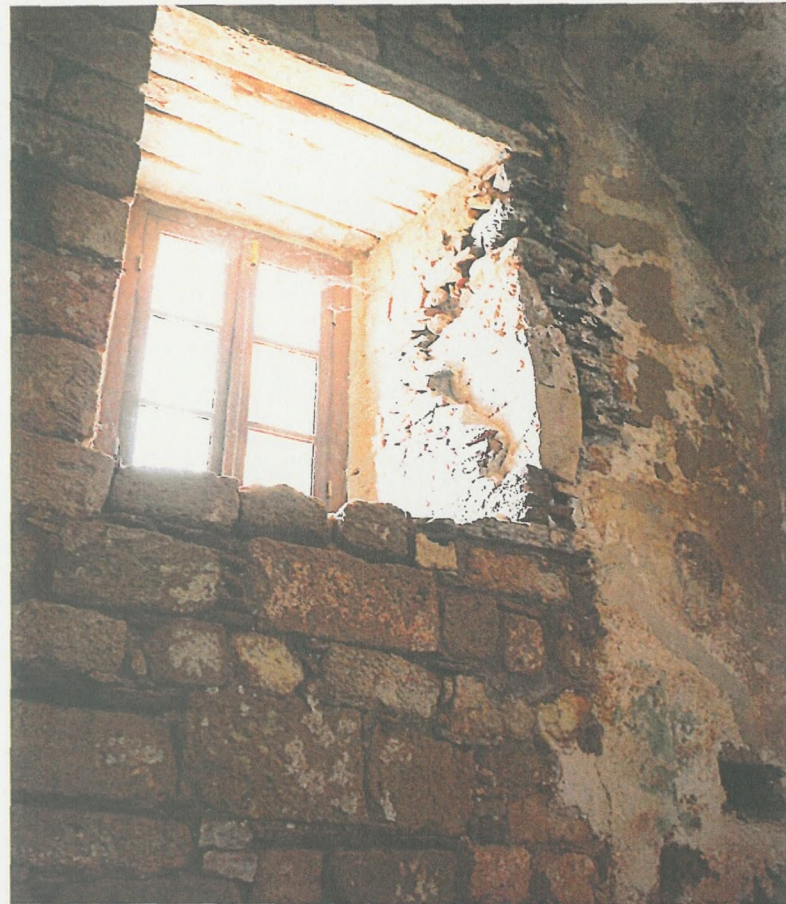
87

88

88

89

90

91

92

93

